M. ANTONII FLAMINII PARAPHRASIS IN DVODECIMVM ARISTOTELIS LIBRVM

de prima philosophia.

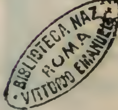

In geminam anchoram.

Fundabat satis Aonias una anchora puppes,
Dum tantum Ausoniis musa nataret aquis.
Nunc quum Palladiæ sulcant maria omnia naues,
Visa q; una parum est anchora, facta duplex.

Lutetiæ Parisiorum cum priuilegio ad sexennium, per Nicolaum Diuitē uia sacerdotū, ad diuæ Ge... sub insigni geminæ anchoræ.

Anno M.D.XLVII. Cal.Iu...

SANCTISS. PATRI PAVLO III. Pont. Max. Antonius Flaminius.

m Axima quidem, & excellentissima ingenia tulit antiqua illa ætas Pont. Max. Paule iij. sed tamen ex omnibus, quicunque post hominum memoriam in studiis literarum floruerunt, neminem habemus, qui cum Aristotele conferri posse uideatur. Etenim cum natura res suas maximis obscuritatibus inuoluisset, ut uideretur cognitionem sui nobis inuidere, uir ille cælestis splẽdidissimo ingenij diuini lumine omnia illustrauit: & cum cælum, & maria, & terras animo peragrasset, atque abditissimas rerum causas inuestigasset, illa omnia cũ hominibus ætatis suæ liberalissime communicauit. neq; eo humanitatis genere contentus, quicquid in rerum natura perspexerat monimentis literarum consignauit, ut posteritatem munere afficeret immortali. Itaque cum eius ego libros incredibili cum uoluptate & admiratione perlegerem, ueni aliquando ad duodecimum primæ philosophiæ librum, qui tamen apud Græcos undecimus est, in quo quidem libro de Deo, déque cæteris mentibus singularibus ac sempiternis tanta diligentia ac subtilitate disputatur, ut si mortales aliquam earum rerũ sciẽtiã ex hac uniuersa natura aspectabili consequi possunt, eam sciẽtiam uir ille in eum librũ inclusisse uideatur. Sed ut cætera eius omnia, ita hæc de rebus excellentissimis disputatio est perobscura, & maxime difficilis ad intelligẽdũ. Poterat certe uir ille diuinus, si uoluisset, omnia ita perspicue, ac dilucide literis mãdare, ut uel mediocri homines ingenio

difficillima quæq; eius inuēta intelligerēt. nam cum illius copiosissima doctrina certabat aureum flumen eloquentiæ, sed in ea opinione fuerūt omnes antiqui philosophi, ut magnum se facinus admittere existimarent, si naturæ arcana in uulgus temerè enuntiassent, itaque omnia fabularū integumentis ab aspectu imperitæ multitudinis remouerūt. Aristoteles autem cū eorum propositum laudaret, fabulas improbaret, dissimilem ipse ingressus est celandi rationē: cū enim operosa illa figmēta repudiasset, & simplici oratione, ac uerbis propriis omnia disputaret, tāto tamen artificio philosophiā suam obscurauit, ut post tēporū interualla uix paucissimi inueniri potuerint, qui ad eius intelligētiam aspirarēt, tāetsi eius disciplina omnibus tēporibus floruerit, & excellētissima ingenia non defuerint, quæ in iis libris percipiēdis & explanandis omnem suā operā, omne studiū, uitam denique omnem collocarēt. Itaq; cū liber ille, de quo cœperā dicere, mihi nō minus difficilis, q̄ excellens uideretur, faciendū putaui, ut oratione mea conarer eius obscuritati aliquid luminis afferre. Neque uerò nō sciebā, nōnullos extitisse apud Latinos, qui eū librū satis doctè explanauissēt, sed homines ingeniosi, dū rerum cognitioni sese totos tradūt, nimiū mihi uidebātur cōtēpsisse orationis elegantiā, ut qui bonas literas attigisset, eorū libros formidaret attingere. itaque non me operā omnino perditurū arbitrabar, si hoc interpretādi negociū suscepissem. Dedi autē operā, ut nōnullis in locis de curriculo explanationis deflecterē latius uagās, modo ut more Platonico animū legētis disputatione rerū difficillimarū ingrauescētem leuarē, atq; reficerē: tū autem ut nōnullas quæ-

stiones enucleatius explicarem, quæ tenebras Aristotelis maximopere illustratura uidebantur. denique id mihi propositũ fuit in hoc opere, nõ tam philosophi huius sen tẽtias ut enodarẽ, q̃ ut res pulcherrimas, quas ille breuiter, atq; obscure ꝑsecutus fuerat, ego dilucide, ac copiose tractarẽ, nunq̃ tamen ab ipsius uestigiis discedens, simulq; periculũ facerẽ, num pure, ornate, atq; ad rerum dignitatẽ apte explicari posset ea, quæ philosophi latini neq; Latine, neq; elegãter disputare solẽt, qua de re multos homines nõ indoctos uehemẽter addubitare cernebã. Quòd nisi ualetudinis infirmitas, qua multos iam annos grauissime cõflictari soleo, me prohibuisset, fecissem profecto ut totũ opus à principio quammaxime posse plane, ac dilucide interpretarer: cõfido tamen nõ defuturos esse, qui lõge maioribus, q̃ ego, corporis, & ingenij uiribus eiusmodi onera sustinere possint, et uelint. iã enim bonæ literæ, quæ multa secula extinctæ iacuerãt, cœperũt reuiuiscere: iã barbaries inculta, quæ uniuersas Italiæ ciuitates occuparat, & ingenuas artes crudelissima tyrãnide oppressas tenebat, tãtis excellẽtiũ in literis uirorũ opibus oppugnatur, ut de uictoria iã minime dubiã spem, & planè exploratã habere debeamus. exarserat enim iãdudũ in terra Italia incredibilis quædã cupiditas bonarũ literarũ, facta erat ingẽs clarissimorũ uirorũ cõspiratio, quæ literas sanctas, philosophiã, legũ sciẽtiam, cæterasq; disciplinas defendẽdas susciperet, atq; eas in antiquũ dignitatis locũ reuocare conaretur, dux tãtum iis strenuis hominibus deerat, & egregius aliquis imperator, atq; huius iustissimi, ac salutaris belli moderator, cũ ecce deus Opt. Max. incõmoda nostra miseratus summã

rerũ omniũ diuinæ tuæ ſapiẽtiæ cõmiſit, qui religionem conuulſam & labefactatam, conſtitueres: qui pacem & ocium reipub. chriſtianæ conſeruares: qui eloquentiam, & liberales diſciplinas non modo à barbarorum iniuriis uendicares, ſed etiam tuo patrocinio augeres, & amplificares, & præſtantium uirtute, & literis uirorum ſtudia ſingulari tua liberalitate incitares. quid enim aliud expectari debeat à principe nobilitate, ingenio, eloquentia, magnitudine animi, prudentiáq; florentiſſimo, qui à prima pueritia literis Græcis, & Latinis ſemper deditus fuerit, & animum omnibus optimis artibus diligenter exornarit! ſed ut ad prima redeamus, cum librum illum Ariſtotelis quammaxima poteram diligẽtia explanaſſem, & hos meos labores honeſtiſſimo, atque optimo uiro Giberto Pontifici Veronenſi deſtinarem, quippe qui me domi ſuæ alat, & ſtudia mea ſua præſtanti liberalitate ſuſtentet: homo tuæ ſanctitatis obſeruantiſſimus maluit, ut hoc munuſculum, qualecunque illud eſſet, ad tuam ſapientiam deferrem: ut qui liber de Deo, deq; ſapientia diſſereret, is liber ad eum principem mitteretur, qui ſapientiſſimus foret, & in terris grauiſſima Dei munera obiret: & quæ materies inter omnes philoſophiæ libros nobilitate, & grauitate principem locum obtineret, ei uiro muneri daretur, qui inter mortales uniuerſos primum dignitatis gradum ſuis diuinis uirtutibus conſecutus eſſet. Ego uero quanquam uerebar, ne in aliquod arrogantiæ uitium incurrerem, ſi tuas ſalutares, & ſanctas cogitationes meis ſcriptis legendis interpellarem, malui tamen id periculi ſubire, quam Giberti, hominis de me optime merentis uoluntati repu-

gnare. Itaque reformidans quidem, ad te tamen mitto libellum meum: qui si forte ob materiæ ipsius dignitatē, & eius uiri, quem sequor, grauissimam authoritatem te nonnihil delectarit, incredibilem profecto uoluptatem capiam, neque id tam mea, quàm ipsius Giberti causa: méq; tum demum maximum, ac pulcherrimum meorum laborum fructum cœpisse existimabo: sin autem liber neque ita elegans, neque satis eruditus à te iudicabitur, imperitiam tu quidem meam accusabis, Giberti uerò uoluntatem tui studiosissimam amabis, & singulari bonitate hominem excusatum habebis. qui dum me nimiū amat, & ob eam causam mea pluris æstimat, quàm debet, dumq; optat quibuscunque potest rationibus sanctitati tuæ gratificari, & à cūctis mortalibus suam eximiam erga te pietatem intelligi, uoluit hoc meum opusculum sub tuo sanctissimo, ac honorificentissimo nomine apparere, atque in uulgus edi: ut quandiu maneret ipse liber, tandiu maneret unà cum eo hoc qualecunque incredibilis suæ erga te obseruantiæ monimentum.

M. ANTONII FLAMINII PA-
raphrasis in duodecimũ Aristotelis librum de pri-
ma philosophia.

E substantia disputationem instituimus, si-
d quidem scientia rerum diuinarũ, quam do-
cemus, principia rerũ inuestigat, porrò sub-
stantia in rebus primas tenet, quamobrem faciendum
est ante omnia, ut de eius causis, & initiis disseramus.
Etenim si uniuersam hanc naturæ molem omnia com-
plexu suo coercentem ita spectemus, quasi corpus quod-
dam multis è partibus politissima arte perfectum, in
iis partibus substantia principem locum obtineat, neces-
se est, quippe quæ fundamentis magnificentissimæ do-
mus simillima existat, atque eandem habeat proportio-
nem, comparationémque cum cæteris rebus, quam ha-
bet natura cordis ad reliqua membra. Sin autem nihil
in hac uniuersitate inter se cohærens, aut coagmentatum
fingamus esse, ita tamẽ omnia deinceps disposita, ac colla
ta, ut acies instrui uidemus, nihilo minus substãtiam in-
ter omnia primã, & antiquiorem esse constabit. Quin
etiã si uere, ac proprie loquendũ sit, nihil cæterarũ re-
rum entis nomine appellãdũ erit. qualitas enim, & mo-
tus, & cætera eius generis nunq̃ uerè sunt, ut eo nomine
digna sint, quod rem esse demõstrat. Dabitur autẽ no-
bis, ut in iis rebus, quas ueteres latini nõ attigerũt, inusi-
tatis aliquãdo uocabulis utamur: ne si res simplices cir-
cũscribẽdæ erunt, in aliquod obscuritatis uitiũ incida-
mus, & quas res oratione illustrãdas suscepimus, iis re-
bus nõ lumen attulisse uideamur, sed tenebras offudisse.

Neque tamen quoties aut ens, aut eſſentiam appellabimus, uerbis apud Romanos antiquos inauditis utemur, ſiquidem quo tempore Latinæ linguæ maieſtas unà cũ imperio florebat, Sergius, & Flauius philoſophi & hæc, & alia plurima eiuſdem generis uocabula nouauerunt: id quod ſine ulla dubitatione faciendum eſt in rebus nouis explicandis, aut noua omnia prætermittenda, neque à tritis, & peruulgatis unquam recedendum. Quod utinam maiores noſtri in hoc ipſo genere tam ſeueri non fuiſſent, & Græcorum laudabilem libertatem imitari maluiſſent, tanta certe paupertate orationis non laboraremus. Verum iam inſtitutam diſputationem perſequamur. Diximus ea, quæ ſubſtãtiæ inhærẽt, nõ uere exiſtere, illa Græci συμβεβηκότα nominant, nos uerbum è uerbo, accidentia appellare non uerebimur, hoc enim uocabulum homines docti aſſiduo iam ſermone triuerunt. Neque tamen ſumus ignari, Lucretium in ſuo poemate hoc rerum genus euenta nominare. Quanquam igitur accidentia non ſunt uere, minime tamẽ mirandum accidere debet, ſi illa ſoleamus entia nũcupare: quando iis etiam, quæ priuantia uocantur, & negantia, id nominis impertiamur, dicimus enim non album eſſe. neque id uero, quaſi non albũ exiſtat, ſed quoniam ſubſtantia aliqua ſit, quæ colore albo careat, quod idem de accidentibus ſentiendum puto, ea beneficio ſubſtantiæ entia nominari. Iam uero ea rerũ natura eſt, ut cum ſubſtantia ſe pulcherrime ſuſtentet, cætera omnia ſic in illa innitantur, ut ſine pernicie diuelli nõ queant: ex quo efficitur, primas in rebus ſine ulla dubitatione ſubſtantiæ deferendas eſſe. Neque uero philoſophi

uetustiores id non uiderunt, quorum nemo de initiis rerum disputauit, quin cæteris dimissis principia substantiæ uestigaret. Eandē philosophādi rationem secuti sunt inferioris etiam ætatis homines, eos dico, qui disciplinā Platonis adamarunt: hoc tamen interest, etenim substantiarū aliæ cum in sensus cadant, maiorémque partem digito demonstrari soleant, aliæ uero sint communes notiones, quas animus ex multarum rerum, quæ sensibus usurpantur, similitudine collectas in unam formam effingit: Platonicā has posteriores, quæ sola cogitatione continentur, non modo per se existere, uerum etiā prioribus illis, quas sensus comprehendit, existendi causam esse putauerunt. atque illi quidem certe in eum errorem inciderūt, propterea quia non ut interpretes naturæ, aut doctores sapientiæ, sed ut artifices disserendi ad hæc consideranda accesserunt. dimissis enim iis, quæ proprie ac uere sunt, cōmunes illas rerum notiones persequebantur, neque rationibus ullis necessariis utebātur sed probabilibus quibusdā argumētis foris assumptis, neq; eū natura rei, de qua agebatur, cohærētibus cōtēti erāt. Veteres cōtrariā ingressi rationē in eas disputationes incubuerunt, ut docerent, quæ substantiæ sensum mouerent, ac contingi possent, cuiusmodi est ignis & aqua, eas substantias quasi parentes, ac procreatrices esse omnium rerum, quæ hoc amplissimo cæli sinu cohiberentur. Verum de hac sententia ab Aristotele in aliis libris satis, superq; disputatū est. Reliquū est igitur, ut quid ea de re senserit ipse, quā maxime possumus plane, ac dilucide exponamus. Principio substātia in tria genera diuisa est, unum enim genus est eorū quæ sensibus

ſubiiciuntur, & generantur, & intereunt, de quibus nemo unquam dubitauit, eiuſmodi ſunt animalia omnia, & quæ gignuntur è terra. Altero *genere continentur illa, quæ licet ſub aſpectum cadant, ſemper tamen ſunt, neque ullum habent ortum, cuiuſmodi quintam illam naturam diuinam eſſe arbitrantur* Peripatetici, *ex qua cœleſtes globi, & omnes ſtellæ uagæ, & inerrantes constitutæ ſunt. & harum quidem rerum nos in primis initia molimur indagare, ſiue illa ſint plura, ſiue unum.* Tertium *genus eſt earum ſubstantiarum, quæ nullo unquam motu cientur, eas quidē etiā* Pythagoras, & Platonis *ſtudioſi, ſimplices, & ab omni corporis ſocietate liberas dicunt, ſed non minima inter illos diſſenſio intercedit. nam* Platonicorum *alij tertiū hoc genus in duas naturas partiuntur, in mathematicas inquam formas, & eas ſpecies, quas ideas uocant: alij uero iſthæc duo ad unā, & eandem naturā pertinere contendunt.* Pythagorei *autem ideas tollunt, mathematica relinquunt.* Sed *cum ſubstantiarū quædam animo, quædam oculis cernantur, nos in medio illarū ſita eſſe mathematica exiſtimamus, ut naturas utrarumque quodammodo attingant. cum enim eorum nihil, quæ mathematici docent, corporeæ materiæ ſit expers, eam tamen illi cogitatione detrahunt, & quantitatem ab omni concretione aſpectabili uacuam reddunt.* Quod *igitur mens facit, ut lineas, & triangula & cæteras eiuſmodi formas à ſenſibus abducat, id* Pythagorici *uere eſſe, & in rerū natura maximam uim ad res gignendas habere confirmant, ut ex numeris, &* Mathematicorum *initiis omnia uelint proficiſci.* Cæterum

substantias omnes sensum mouentes, siue illæ sint mortales, siue sempiternæ, ad physicos pertinere necesse est. quicquid enim motu aliquo agitatur, scientia rerum naturalium continetur: sapientiæ uero munus est, de eo genere substantiarũ disputare, in quibus nullum motus aut quietis principium inest, quæq; intelligentia tantum & ratione comprehenduntur. neque enim ea, quæ motu prædita sunt, quæq; illo uacant, ab eodem principio proficiscuntur. Illud tamen scire oportet, siquid utrique substãtiæ commune sit, utranque substãtiam ad eã disciplinam reuocandã esse, quæ naturã illã communem considerat. Quamobrem cum physicus de substantiis tantum corporeis, ut motu cientur, memorare soleat, sapiens & has, & illas alteras corporis expertes amplectitur, sed eatenus, quo utrique generi & natura entis impertitur, & substantiæ nomen ac definitio conuenit. His positis ad disputationem substantiæ aspectabilis, & corporeæ iam aggrediamur, déque principiis eius breuiter illa explicemus, quæ alibi longa disputatione tractata sunt. Cõstat igitur substãtiam omnem, quæcũque sentiatur, mutabilem esse: mutatio uero omnis aut ex oppositis certe, aut ex naturis mediis efficitur, quæ & ipsæ ad eam rem appositæ sunt, pro eo quòd uim contrariam in sese cohibent: neque tamen ob eam rem existimandum est, quæcunque inter se non conueniant, ea continuo ad res immutandas accommodata esse, siquidem fit albũ ex eo, quod est nõ albũ, nõ tamen quicquid est eiusmodi, ad coloris albi procreationem ualet, uox enim est non alba, ex qua nunquam tamen colorem album effingi uidemus. Quamobrem intelligendum est,

eam facultatem proprie attributam esse iis, quæ Aristo teles ἐναντία, Cicero aduersa nominat in Latinum uertens, nam contraria dicit appellanda esse, quæ ille ἀντι κείμενα uocare atque usurpare consueuit. Neque uero quenquam moueat quòd substantia, cui nihil aduersatur, mutationis tamen expers esse non soleat: id enim incommodum accidit ei generi substantiarum, quibuscum priuatio coniuncta est, porrò priuationem in aduersis quodammodo habendam, alibi iam demonstratum est. Omnis igitur mutatio fit aut ex aduersis, aut ex rebus quibusdam mediis: nam ex uiridi etiam nigrum generatur. id si ita est, necessitas cogit, ut etiam natura quædã tertia existat, quæ aduersorum alterum abiiciat, alterũ asciscat. neque enim cum nigra exalbescunt, color ater conuertitur in albũ, sed simulatque hic superuenit, illico ater in nihilum it. Et profectò uidemus, nullum esse mutationis genus, in quo non aliquid maneat, aliquid intereat. cum enim album efficitur nigrum, albus color deletur, corpus ipsum manet. Itaque minime dubium, & planè exploratum esse debet, aliquam rem esse tertiam, quæ aduersis subiiciatur, illam physici materiam appellant: eius natura quæ sit, paucis exponemus, quãdo in libris rerum naturalium longa de his rebus habita est disputatio. Mutatio quadripartito distribuitur, unum enim genus ad substantiam pertinet, alterum quantitatis est, tertium in qualitate uersatur, quartum omnia locorum spatia comprehendit. Et primum quidem genus constituit generatio simplex, & interitus: secundum accretio, & diminutio: tertium alteratio: quartum ea, quam Græci φορὰν uocant, nos si uerbũ è uer-

bo uolumus, lationem appellemus licet. Quôd si mutatio quæque contraria requirit, ut iam dictum est, sua cuique mutationi aduersa tribuenda erunt, qualis in primo genere forma est ac priuatio: in quantitate magnitudo, & paruitas: in qualitate dulcedo, & amaror, & quicquid alid ad tertium qualitatis ordinem refertur: quarti uero generis aduersa erunt loca supera & infera, quæq; ad dextrã & sinistrã, ante & ponè iacent. Illud itẽ explicatum est, ad mutationem conficiendam, tertiam illam naturam desiderari, quæ uicissim pugnãtia recipiat, eam nos materiam appellabamus. Enimuero, si materia suscipere debeat contraria, suapte natura informis, & nulla specie prædita ipsa sit, necesse est, quo possit Prothei cuiusdam more in uarias sese formas induere, quibus uniuersitas naturæ exornetur, & hæc pulcherrima rerum caducarum descriptio semper ab interitu uendicetur. Quamobrem uehementer errasse iudicandi sunt, quicunque materiam ui sua ita corporatam esse putauerunt, ut ueluti cætera corpora, existeret, & subiecta sensibus foret: contráque diuinum quendam hominem fuisse Aristotelem, prædicandum est, qui rem obscurissimam, & tenuitate sua non oculorum modo, sed animi obtutum penè effugientem comprehenderit, & primus acutissima acie ingenij eam totam perlustrarit, nobísque probarit illa ratione, quæ cõuinci nõ posset, materiam nihil habere præter habilitatẽ ad cõtrariorũ paria quæq; recipienda, per quam & ipsa sit: & omnia gignantur, & uicissitudo rerum orientium, atque occidentium continentem, & perpetuũ cursum nanciscatur. Hoc posito difficilis admodum,

& perobscura quæstio facile explicatur, quæ quidẽ antiquiores illos philosophos ita implicauit, ut cum sese expedire non ualerent, generationem rerum omnium sustulerint. Etenim conuenit inter omnes, fieri non posse, ut ex nihilo quicquam fiat: atqui ex eo item quod iam existat, nihil omnino procreari posse uidetur. qui enim oriantur ea, quæ iam sunt? falsum itaque sentiunt, qui generationem introducunt. Hunc modum nullo negocio nos dissoluemus, rerum enim omnium duplicem ordinem efficimus, ut nonnullæ ἐνεργείᾳ sint, nonnullæ δυνάμει: alterum nos actum appellemus licet, alteram facultatem, siue potestatem, si modo ita recte conuersum uideatur: esse uerò materiam facultate, perspicue iam demonstrauimus. cuncta igitur efficiuntur ex ea re, quæ tum est, tum non est: fiunt enim ex materia, quæ facultate est, actu non est: fiunt item ex priuatione, quæ nihil est, & ex materia ipsa, quæ aliquid est, longe tamen dissimili modo ex his duobus principiis res constituũtur. alterum enim nascentis rei pars fit, alterum, cum per seipsum nihil existat, nullius cuiusquam rei ulla omnino pars effici potest. Neque tamen priuatio non maximam uim habet, sine qua neque ortus rerum, neque interitus consequatur. nisi enim materia sit orbata earum rerum formis, quæ gignuntur, quomodo per Deũ immortalem illæ gigni queant? nisi rursus eisdem formis spolietur, quomodo res ortæ occidant, aut quicquam ullo tempore absumatur? ac non potius immutabilis rerum ordo, ac dispositio confundatur? ut quæ natura fragilia sunt & caduca, immortalia fiant, & æuo sempiterno cum rebus cælestibus fruantur. Ni-

mirum hanc materiæ uim somniabat Anaxagoras, cum illud suum unum introduceret. existimabat enim uir ille, omnia, quæ in sentiendi rationem caderent, à principio in unum corpus confusa fuisse, quod immoderate agitatum & turbulentum mens accipiens, sedatũ & quietum reddiderit. Sed quanto sapientius noster Aristoteles, qui docet, omnia in materia inesse facultate, quàm Anaxagoras, qui ex iis rebus, quæ olim confusæ, ac temere coaceruatæ iacerent, dicit, uniuersitatem naturæ esse procreatam! neque enim efficere sic potest, quin ex iis rebus, quæ actu iam existant, omnia constituantur. quamobrem generatio, quam importuna illa quæstio oppugnat, nullo per eum præsidio firmatur. Quinetiam cæteri ferè omnes, qui de natura disputarunt, ad eam materiæ cognitionem ueritate duce uehebantur: sed rem magnis inuolutam obscuritatibus subodorari magis, quàm uidere potuerunt. Quid enim aliud significabat discordia illa Empedoclea ordinis parens, mundi procreatrix, quam dicit istum splendidissimum cæli ornatum effinxisse, & quatuor illa magna corpora tanta sapientia discreuisse, ut ea, quæ inter se se aduersissima essent, & naturis maxime dissidentibus continerentur, disiunctis etiam sedibus collocaret: quæ contrà aliquam inter se propinquitatem, & beneuolentiæ causam haberent, iis propinqua domicilia distribueret! quid item aliud sibi uult illa eiusdem philosophi concordia, quæ mundi partes inter se utiliter dissentientes pernicioso amore copulare soleat supera inferis commiscẽs, & omnem naturam fortuita confusione peruertens! contra tamen accidere dicebat in iis mundi par-

ticulis, quæ multiplici primorum quatuor corporum temperatione gignuntur: has enim figurat concordia, discordia disiicit, & ad mortem crudelissimè impellit. qua de re sunt eius philosophi uersus elegantissimi, quos ut gratum faceremus iis, qui Græcè nesciunt, in Latinum conuertimus, & qualescunque illi essent, infra subscripsimus,

Nónne uides hanc molẽ, atque hæc uariãtia mẽbra?
Nunc illa inter sese arcto coeuntia nexu
Exercent placidam felici fœdere pacem:
Sensiferi unde uigent mortali in corpore motus,
Irarum ingenti nunc tempestate coorta
Incipiunt rimis agitata fathiscere, donec
Dissiliant duro uitai in littore fracta.
Talibus inter se uicibus uoluuntur in orbem
Et pecudes, & montiuagum genus omne ferarum,
Et uolucres pictis tranantes aera pennis,
Quǽq; que latent liquido Nerei sub gurgite monstra,
Veliuolǽq; ratis, & amantis aspera dumi.

Sed iã ad institutam disputationem redeamus. Dicebamus Anaxagoram, & Empedoclem nescio quo modo naturam materiæ suspicatos esse, hos consequitur Anaximander, qui principium rerum omnium infinitum esse, & inter naturam animæ, atque ignis intercedere sentiebat, & contraria cuncta olim in eo inclusa fuisse memorabat. Sed nemo antiquorum ad cognitionem materiæ propius Democrito accessisse uideri potest, qui ex particulis quibusdam indiuiduis mundum fabricarit, quarũ facultas omnia complexa esset, anteaquã inter se cõcursu illo temerario cohæsissent. omnes igitur ferè, qui

de natura rerum memorandum aliquid literis consigna runt, materiam illi quidem, sed obscurè nimis attigerũt. Iam uerò quæcunque mutationi subiiciuntur, materiam quidem habent, sed non eandem omnià: rerum enim aliæ caducæ sunt, aliæ sempiternæ: & illæ quidem cũ oriantur, & cadant, materiã necessario requirunt, quæ formam, & priuationem abiiciat uicißim, & asciscat: hæ uerò cum neq; ortum, neque occasum sentiant, neque unquam aliquid præter locum uariare soleant, materiã adeptæ sunt naturæ suæ congruentem, eam dico, quæ unam loci mutationem pateretur. Cum uerò generentur omnia ex eo, quod non est, quærat aliquis quódnam il lud sit: tria enim numero sunt, quæ non esse memorentur: Primum, id, quod nõ modo re ipsa non existit, uerũ ne cogitatione quidem adumbrari potest, hoc quidẽ certè genus à generatione penitus abhorret, cum ex nihilo quicq̃ fieri, natura nunquã sinat. Alterum genus ad priuationem formæ pertinet, quam quidẽ ad ortum rerũ eliciendum necessariam dicimus, non quo ex ea res aliqua conficiatur, sed quòd inhæreat materiæ, ex qua res procreantur. Tertiũ genus ipsam materiã facimus, quæ nõ esse dicitur, propterea ꝙ actu non existit, quãquã facultate semper est, & ipsa quidẽ rerum mortaliũ est fœcunda mater, quæ innumerabilibus grauidata formis omnia gignit, & fundit ex sese: uerum de iis supra etiã satis multa dicta sunt nobis. Quanquã autem materiã, communem rerum parentem nuncupauimus, non tamen ob eam rẽ existimandum est, quamq; rem ex quaque re generari posse, quæ res enim formas dißimiles habent, eas materia quoque dißimili præditas esse oportet: ne

quemadmodum Pythagorei, formas uagas, & uolaticas inducamus, ut ex homine in elephantum, ex elephãto in culicem aut formicam immigrare cogantur. Quãobrem persuasum nobis esse debet, materiã esse illã quidẽ cũctarũ receptaculũ formarũ, iis tamen admittendis certum ordinem à natura adhibitum fuisse. Principio ingentem illam materiæ molem formæ uestiunt ignis, & aeris, aquæ item, & telluris: quibus illa formis induta iam spectabilis efficitur, & manibus attrectatur. Porrò materia in has quatuor naturas compacta tum demum facultatem nancisci tur, ut reliquas omnes formas parere ualeat, & mundum ea, quam spectamus, uarietate distinguere. Etenim cum prima illa corpora, quæ uocantur elementa, inter sese misceri consuerint, quot proportionum temperationibus ipsa in unam naturam coagmentari possunt, tot item species rerum possunt existere, & hoc pulcherrimum mundi theatrum suis imaginibus exornare. Compertum sit igitur, unam esse quidem rerum omnium materiam primam & communẽ, sed multas item esse materias propinquiores, quæ rebus certis accõmodatæ sint, & propriæ. Quòd si natura tãto ordine ad generationem rerum progredi solet, profectò temerè, & inconsideratè loqui uideri debent, qui quamque rem ex quaque uulgo generari dicunt: quod sanè fieri natura ipsa non fert, nisi fortè res in primam illam, & communem materiam interire dicantur. Non igitur audiendus est Anaxagoras, qui eiusmodi sententiam tueri conatus sit, qui tametsi cunctas res in suam illam materiam unam, & inordinatam congesserit, ut ex ea membra omnia mundi, & omnes particulas effin-

gere posset, parum tamen caute consuluisse uidetur generationi rerum. neq; enim res materia minus differunt, q̃ forma: cùm aliam homo, aliã æs, aliã uitis desideret. quòd si una tantum gignendis rebus adhibita est materia, unde quæso tanta uarietas, & innumerabilium penè rerum dissimilitudo? Cur non potius cunctarum una & eadem est facies, & natura? unam enim Anaxagoras introducit uim & causam efficiendi, mentem dico: unam item naturam, quæ sese illi præbeat, & ab ea patiatur. unum igitur necessario id erit, quod efficitur, illud inquam, ad quod efficiendum materia accommodata erat. ubi enim res efficiens una est, itèmque patiens, unam etiam rem effingere consueuerunt, ut alibi perspicua ratione demonstratum est, quod etiam facile exemplo declarari potest: ex uitis enim materia, quæ una est, non ficus aut olea, sed una uitis propagatur. Hæc de materia dicta sint nobis. Nunc ad alterum principium substantiæ corporeæ explicandum aggrediamur. Tres igitur sunt causæ, triáque principia earum rerum, quæ mortali generantur conditione: eorum duo quidem sunt contraria, forma scilicet, & priuatio, tertium est materies ipsa: dictum est enim, omni mutationi id commune esse, ut duobus contrariis conficiatur, & tertia aliqua natura, quæ sese illis subiiciat, atque effingendam tradat. Cum itaque substantia mutabilis sit, & oriatur, & intereat, nimirum tria hæc principia requirit. Illud autem scire oportet, neque formam, neque materiam gigni: materiam tamen primã, & formas simplices dico, aliarum enim longe dissimilis est ratio. Verũ quod proposuimus, clarius est

ostẽdẽdum. Si quid in lucem edendum est, tria semper interesse debent: causa, quæ uim efficiendi habeat: materia, quæ patiendi: forma, quæ finis sit effectionis. quòd si formam etiam ipsam gigni oporteat, nimirum tria isthæc genera iterum adhibenda sint. forma igitur comparanda est ad effingendam formam, at illa nusquam erit, nisi & ipsam superior aliqua eiusdem generis natura procrearit. Itaque nullum, quantum uideo, generandi modum faciemus, sed innumerabilis quædam series formarum, quæ gignant, & gignantur, connectenda erit. Quòd si natura infinitatem istam causarum non amat, sententiam illam nostram teneamus, formæ, itémque materiæ nullam generationem esse. Illud item scire oportet, omnes eas substantias, quæ natura constent, parentibus suis ad imitationem formæ similes gigni, illorúmque nomine, ac definitione contineri: quod rerum genus Aristoteles uocat συνώνυμα, nostri philosophi uniuoca uerterunt, nos melius, uerbum è uerbo, res cognomines appellari existimamus. Hominem itaque generat homo, equus equum, & animantia quæque generatim ex sui similibus procreantur. Ars item, quæ naturam diligenter imitari solet, simile amat institutum. qualem enim speciem domus animo cernit architectus, talem is domum è lignis, ac lapidibus molitur. Naturæ uerò, & artis ea est distinctio, quòd illa res eas mouet atque uersat, in quibus intus inclusa est: hæc uim suam rebus externis effingendis adhibet. Fortuna uerò, & casus, ut declaratum est in disputationibus physicis, non sunt ueræ causæ rerum gignẽdarum, sed naturæ potius, & artis errores, ac pec-

uam quædam, ut minime mirandum accidere debeat, si res casu, aut fortuitò ortæ non exprimant formam eorum, à quibus procreantur. Quinetiam ueluti si quid erroris incidit in artificiis, id neque artificiosum, neque artis effectum appellare consueuimus: ita si quid monstri è semine uitiato in lucem edatur, eius ortus naturæ neutiquam ascribendus erit. Sed quæstio perobscura nobis sese offert de iis animalium formis, quæ ex limo aut re putri sæpenumero exprimuntur: ad casum enim ea referre, minime conuenit, cum in rerum natura certum ordinem habeant, ac certis anni temporibus oriantur: in casu uerò omnia sint incerta, atque inordinata. quo fit, ut sine ulla dubitatione natura constet horum animalium generatio. Atqui nullas naturas cernimus, è quibus prognata similitudinem ducant eam, quam requiri dicebamus in omnium substantiarum ortu, qui natura constitisset. An Solis, & aliorum syderum calor eius generis animantium molitor est, ac procreator, isque cælestis calor uim quandam admirabilem secum gerit, quæ similitudinem contineat rerum omnium, quas producit? an putredo semini genitali comparanda est? atque ipsa quoque uim illam creatricem habet, quam Aristoteles solet arti comparare? utq; ab arte, sic ea ui similia excuduntur? illámque in semen sol & homo, in rem putrem solus inserit sol? id si ita est, ut certe uidetur esse, nulla necessitas cogit, species illas Platonis introducere ad generandas eas animantes, quas è limo, aut re putri natura moliri, atque effingere consueuit: idq; uerè concludi potest, quicquid naturalem ortum habet, aut

ã natura planẽ cognomine procreari, aut certẽ ab eo, quod uim naturæ talis obtineat, & proportione sit idẽ atque illa. Verùm hæc hactenus. Ostẽdimus formã non oriri, diximus substãtiam quamque genitorum suorum formam imitari: nunc quod superest, diligentius inquiramus, utrum formæ rerum mortalium, materia nitantur, eiúsque coniunctionem necessario requirant: an potius, ut quidam maxima authoritate philosophi putauerunt, eius societate non ita egeant, sed ui propria se egregie sustentare posśint. Triplex igitur est substantiarum ordo, primúsque materiam continet, cuius natura ita est difficilis ad intelligendum, ut uel prudentes, atque acutos fallere queat. Siquidem ad sensum, & speciem non ipsius rei pars, sed tota res existit. cum enim lapides, & ligna nullo ordine congesta iacent, seque contingunt, materiã ædificij futuri, eam esse intelligimus: cum uerò faber ea coagmentauit, atque in speciem domus composuit, ædificium nihil aliud esse nisi illam ipsam materiam existimamus. quod quidem exemplum physici antiquiores ab arte ad naturã ipsam transferentes, ad ea corpora, quæ aspectu, uel tactu sentirentur, materiam primam retulerunt, utq; in rebus artificiosis, ita in iis, quæ natura constarent, non formam, sed materiã, cuiusque rei substantiam esse iudicarunt. Alterum ordinem sibi uendicat forma, quæ generationis est finis, quǽq; ob eximiã dignitatem natura solet appellari, tametsi materia quoq; eodẽ uocabulo rite nũcupetur. Tertius ordo ex utroq; hoc genere cõflatur, cuiusmodi sunt omnes illæ substantiæ, quæ tanguntur, & oriuntur, & cadunt. Compertum est igitur,

& planè exploratum, nonnullas formas esse, quæ materia carere non possint, qualem dicimus esse formã domus, quæ sublatis lignis, & lapidibus nusquam manet, nisi si quis artem ipsam ædificandæ domus formam uocet. At hæc, & cæteræ eiusdem generis formæ in animo tantum, atque intelligentia inhærent, quocirca neque ortum habent, neque occasum, sed quadam alia ratione dicuntur esse, aut fuisse: animi enim cogitatio facit, ut sint, atque non sint. Si quæ igitur formæ sunt, quæ adminiculo materiæ non egeant ad se sustentandas, eæ nimirum naturales sunt. quamobrem non malè Plato, qui rebus artificiosis species nullas assignauit, sed iis tantummodo, quæ natura constarent: non malè, inquam, ille, si modo sunt ullæ species huius etiam generis. perspicuum enim est, quasdam formas naturales esse, quæ cõcretione materiæ sine pernicie spoliari non queant, qualis est forma capitis, & ignis, cæterarumq́; rerum, quæ singulis substantiis conficiendis eam materiam suppeditant, quæ ultima, siue proxima nuncupari solet. Quin etiam, si uerum uolumus fateri, uix ulla forma est, quæ sine materiæ adminiculo consistat: quod quidem ut planum fiat, illud in primis attendendum est, quæ causæ sint efficientes rerum, eas causas necessariò iis rebus ætate antecedere, quas efficiant: ab illarum enim fonte motus ille salutaris profluit, ac uitalis, q naturam ad pariendũ ciet. contrà causæ illæ, quas formas appellamus, semper æquales, & coæuæ iis corporibus esse consuerunt, cum quibus aptæ, connexæq́; degunt, ut nunquam ipsis maiores natu existant, aut illa uel momento temporis antecedant. tunc enim primum bona existit ualetudo, cum

primum bene cœperimus ualere: itemq́; figura globi tūc exoritur, cum artifex globum ipsum ad uolubilitatem rotundauit. An uerò ullæ formæ dissolutis corporibus supersint, perobscura quæstio est, déque ea re summa semper philosophorum dissensione certatum, & in libris rerum naturalium ab Aristotele diligentissime disputatum est: qui quidem hoc in loco prædicat, & clarissima uoce pronuntiat, nihil impedire, quominus aliqua forma post mortem remaneat, si modo anima forma sit, ut profectò est: neque tamen illam omnem immortalem esse dicit, sunt enim partes eius nonnullæ concretæ, ac generatæ, quæ quidem ex ipsa materia pullulant, atque radices in ea tam alte infixas habent, ut nullo modo aut auelli, aut sine ministerio corporum quicquam muneris fungi queant: eiusmodi sunt sentiendi facultates & partes animæ libidinum atque irarum æstu fluctuantes, & siquid aliud nobis ac brutis animantibus æqualiter à natura communicatum est. Has *igitur cum corporibus interire, minimè dubitandum est. at uis illa animæ præstantissima ac diuina, quæ sapit atque intelligit, quæq́; principia & causas rerum cernit, earumq́; progressus, & cum præsentibus præterita, futuráque coniungit, ea nimirum uis sine ulla dubitatione foris uenit, neque ex sordibus materiæ, sed cælo hausta, atque libata est: neque in corpore ita hæret, atque infixa iacet, ut sine eius ope consistere non ualeat, & sua ui, diuina illa munera pulcherrimè obire. Quocirca mētem ipsam semper integram, atque incolumem stare, neque ulla mortis fata subire, constantissimè credendū est: neque temere audiendi sunt nonnulli homines qui gra-*

uißimas cum immortalitate animorum inimicitias gerunt, eiusq; opinionem cum natura hominis natam, atque altam, inque illa præstantissimo Dei munere infixam, atque insitam euellere, ac radicitus extirpare conantur, perinde quasi ægerrimè ferant, uitámque parum uitalem putent, nisi sibi ac cæteris hominibus cum maximo eorum incommodo, ac dolore persuaserint, naturam nostram esse totam mortalem, ac pecudum more deleri, ac funditus interire. Sed iam ad eum sermonem, ex quo egreßi sumus, reuertamur. Ostendimus formas rerum naturalium uinculis corporum exolui non posse, quam ob causam non est uerendum profiteri, species illas, quas Plato mirabiliter amplexabatur, esse res inanes, atque commenticias, præsertim quæ nihil agere, neque ullas utilitates in rerum naturalium societatem conferre posse uideantur. Nam quòd natura in illas intuens, formas rerum corporearum soleat effingere, id uerò absurdum ac fabulosum uidetur. singuli enim homines singulos homines generant, itémque scientia medicinæ bonam ualetudinem parit, atque eius planè similitudinem gerit, ut nihil causæ uideatur esse, quamobrem accersamus formas illas communes, quarum exemplar in formis singulis effingendis natura sequatur: similitudo enim ea, quam requirit generatio, in singulis rebus ipsis, ut sæpe iam dictum est, satis inuenitur. Sed alienum fore non uidetur, si breuiter exposuerimus, quid de hoc uniuerso genere senserint philosophi ab Aristotele profecti, atque eius institutionibus eruditi: quæ quidẽ omnia, ut facilius intelligantur, faciendum uidetur, ut ab opinionibus aliarum disciplinarum

sumamus exordium. Qui igitur Anaxagoræ rationem sectamq; sequebantur, ii formas latitare existimabant, & cum de rerum ortu disputarent, aiebant eas omnes in singulis occultatas esse: itaque generationẽ tum demum existere, cum ex illa fortuita, & temeraria coaceruatione res ad ordinem traducerentur, idq; munus proprium esse eius causæ, quæ in se contineret efficientiam naturalem, & confusa ac perturbata posset digerere, ex eisq; descriptionem elegantem designare atque conficere. Exorti sunt non ita longo post tempore Academici, qui sententiam Anaxagoræ oppugnarẽt, formasq; rerum corporearum negarent semper extitisse, illasq; dicerent ab ea causa, quam modo dicebamus, effingi ac creari consuesse, atque in materiam inseri, causamq; illã affirmarẽt uniusmodi, & simplicem esse, & ab omni materiæ cõcretione secretam ac liberã. Non defuere tamen nonnulli, qui eam duplicem constituerent: ut una eius naturæ esset, quam exposuimus, eaque formandis animantibus præesset, quæ rem corporeã sui similem non haberent, unde gignerẽtur: altera uerò cõcreta foret, atq; tractabilis, cuiusmodi est ignis ignem procreãs, atq; hominem homo. Itaque cum hæ disciplinæ tanto interuallo inter se disiunctæ essent, Peripatetici sese illis interiecerunt, ac mediã quandã rationem, ac sententiam tenuerunt, quæ minus certe dubitationis haberet, & ad similitudinem ueri propius accederet. Disputant enim illi, neque formas eas, quæ iam absolutæ ac perfectæ sint, è latebris materiæ depromi: neque rursus illas, quæ penitus non existãt, à re efficiente creari, & cum materia conglutinari, sed quod ex utraque hac natura constat, hoc certe

effici, ac generari pronuntiãt, idq; negocium à ui mouente administrari: quæ materiã ciendo, miſcendoq;, ac ultro, citroq; uerſando ſic afficiat, ut forma, quæ facultate iam inerat, ex ea extundatur, & tandem erumpat in actum. Non igitur apud Peripateticos conficiens cauſa ex nihilo formas fabricatur, ut apud Platonicos facit, aut eas foris aſſumptas informi materiæ adiungit: ſed facultates earum in ſinu illius incluſas, ut iam dictum eſt, efficacitate ſua traducit ad actum, & perfectionem; atque ad hunc modum res naturales conflantur, quæ ex materia, formaq; conſiſtãt: idq; non ſolum de ſubſtãtia, ſed de cæteris quoque rerum generibus ſentiendum probãt. ex quo efficitur, ut cum dicimus, rem quamque à re ſimili generari, nequaquam intelligendum ſit, formas efficiẽtes uſquequaque ſimiles effectis eſſe oportere: ſatis enim ſuperq; eſt, ſi uim illæ ac efficientiã teneãt, quæ rerum formandarum ſimilitudinem in ſeſe cohibeat: quã ob cauſam ignem non modo ab igne, ſed etiam à motu uidemus excitari. Itaque cum res aliqua animatur, minime ſuſpicandum eſt, animam extrinſecus acceptã, aut effictam ad ipſam materiam duci, & cum ea copulari, ſed quæ anima iam facultate in ipſa intus ineſſet, eã animam per efficientiã cauſæ in actum erumpere, atque ita ex rudi, & inchoata in abſolutionẽ perfectionemq; politiſſimam adduci. Quæ cum ita ſe habeant, itaq; natura comparatum ſit, ut ſiqua res aliam rem in actum proferre debeat, cum ea re nonnullam ſimilitudinem, ac conuenientiã habere cogatur, neceſſe eſt, uim illã ſeminis præpotentem ac generatricem, quæ formas animantes ac ſpirabiles effingit, ipſam quoque animantem

esse facultate: similiter atque domus illa potestate est, quã animo gestat architectus, quam ob causam Aristoteles eam uim arti comparare solet, quæ uis profectò res quædam excellentissima, ac diuina iudicanda est, quippe quæ uitam rebus, & iucundissimam spiritus usuram munificè largiatur, eadémque rationis ac intelligentiæ particeps esse quodammodo uideri potest, cum ingrediatur artificiose, & certam sibi metam proponat, ad quam uitalem illum suum cursum dirigat, quem persequitur usque eò, dum optatissimum animationis præmium capessit. Vtitur autem facultas hæc diuina ministerio caloris ad spirantia simulachra effingenda, ísque calor, ut memorat Aristoteles in libris de generatione animalium, non ignis, non talis facultas aliqua est, sed spiritus, qui in semine, spumosóque corpore continetur, & natura, quæ in eo spiritu est, proportione respondens elemento stellarum: quamobrem ignis nullum animal generat, neque constitui quicquam densis, uel humidis, uel siccis uidetur: at uerò solis calor, & animalium, non modo qui semine continetur, uerum etiam siquid excrementi sit, quanquam diuersum à natura, tamen id quoque principium habet uitale. Hunc igitur salutarem calorem, ac fœcundum ciet homo, & rerum omnium sol generator ac parens: quocirca hominem dicit idem Aristoteles ab homine, & sole procreari. Quinetiam ille manans à cunctis syderibus, terras & maria omnia irrorat, séq; per ingentia illa corpora infundens, ac penitus insinuans ex iis gignit ac fundit fœtus uniuersos, quicunque nullo semine progignuntur. Multiplices uerò stellarum cursus, earúmq; congressus

digreſſusq; , & propinqua aut longinqua interualla, diſparéſque item earum inter ſeſe obtutus teporem iſtũ, ſatorem rerum atque altorem uariè temperant ac moderantur, atque ad multiformes animantes figurandas aptum atque habilem reddunt. Neque uerò ſyderum motiones ipſæ, ac diſsimiles conuerſiones non ſuos duces, ac moderatores habent, qui & ipſi ſubiiciuntur libentes imperio patris ſempiterni, quem quidem ſupremam ac principalem artem, rationis & intelligentiæ compotem rite nominare poſſumus, quæ reliquarum artium naturæ magiſtra eſt, atque iis prudentiſsime omnia facienda præſcribit, & ſplẽdidiſsima cœli templa, & quatuor naturas, quæ deinceps conſequuntur, & omnia quæ ex earum diſpari temperatione oriuntur, incredibili charitate, ac conſilio regit ac gubernat, & infinita ſapientia moderatur: utq; illa bruta & omni ſpecie carens materiæ infimæ moles facultate ſua res omnes mortales complectitur, ſéq; illarum formis accipiendis facilem præbet: ſic in illa pulcherrima & excellentiſsima forma ſupremæ & ſapientiſsimæ artis, cunctæ formæ mortales immortaleſq; ui, ac efficientia rerum omnium præpotente continentur, atque ab eius incredibili bonitate permanant, & conſeruantur omnia, quæcunque hoc latiſsimo cæli amplexu cohibẽtur: ut minimè mirandum uideri debeat, ſi natura, quæ non ſapit, ad gignendum tamen progrediatur ratione & uia, tantóq; ordine tamq; admirabili artificio hæc pulcherrima opera conficiat, quæ uidemus: quippe quam mentes illæ ſingulares, ac beatæ regant, moueant, gubernent. Hæc igitur Peripatetici de generatione

rerum doctißimè disputare consuerunt. Sed nos ad reliqua exponenda pergamus. Itaque causæ, & principia substãtiæ, ac reliquorum generum sint eadem necne exquirendum uidetur. Nimirum si propria, & singula quæque generum principia quærimus, non eadem sunt: sin autem loquimur uniuerse, atque eã rationem sequimur, quæ ἀναλογία Græce, Latine comparatio, proportione nuncupatur, omnium eadem quodãmodo uideri possunt. Neque tamen ea res ità perspicua, aut explorata est, quin animus diligentius expẽdens maximopere addubitare cogatur. Etenim admirãdum accidit, si substantia, quæq; illi sunt inhærentia, ab eisdem initiis efficiãtur, atque eadem elementa, & tanquam semina habeãt, unde generentur, atque nascãtur. Vt enim reliqua genera missa faciamus, quam neceßitudinem, aut cognationem habere poßit substãtia cum iis, quæ Aristoteles τὰ πρός τι, nostri autem philosophi uulgo relatiua appellãt, at Cicero elegantius, sub eandem rationem ea dẽtia usurpare ac nominare consueuit? quid igitur substãtiæ cum iis rebus? Nempe illa per se ipsa, & sua spõte consistit, hæc usque eò imbecilla atque exili natura sunt, ut cogitatione potius depingi, & ab animo informari uideãtur, quàm in rerum natura locum aliquem habere. Quòd nisi beneficio reliquorum accidentium substãtiam attingant, atque ad illam eo modo annitãtur, in nihilum profectò recidãt. Age uerò si ab eisdem initiis cunctæ res ortum habent, cuiusmodi oro illa existunt? an in ordine decem summorum generum collocãtur? an potius excedunt extra, & illa antegrediuntur? Scilicet elementa solent iis semper anteire, quæ consti-

tuunt: At nihil decem illis generibus est prius, atq; adeo quicquid rerum usquequaque est, eorum uniuersitate cõtinetur. At neque substantia elementum est eorum, quæ cum aliquo conferuntur, rerũmue cæterarum, quæ in illa adhæresrunt, multóque minus illæ substantiam generare queant. primùm enim initia, quæq; ab iis permanant, in eodem genere semper inesse oportet: deinde substantia in naturas accidentium soleret interire: quicquid enim dissoluitur, in sua elementa dissipatur: non igitur rerum omnium eadem principia sunt ponenda. Iam uerò nihil sui met origo & principium est, sed alia semper sunt elementa, atque ea quæ ex iis temperantur: uidemus enim inter Socratem multum interesse, & illa quatuor corpora, unde ipse concretus factusq; est: sint igitur oportet natura diuersa decem summa genera, eorúmq; principium, at illa cunctas naturas amplectuntur, non est igitur decem generum unum idêmque elemẽtum. Ex hoc etiam apparet, Platonicos in maximo errore uersari, qui existiment unum, atque ens rerum omnium esse elementa. si enim uera loquantur, coguntur isthæc duo in iis omnibus inesse, quæ construuntur ex ipsis. ut igitur a, & b, plurimum differunt ab ea syllaba, in qua insunt, quamq; constituunt: ita longe discrepabunt unum, & ens ab iis omnibus, quæ ex eorum copulatione conflantur: quocirca neque substantia, neque qualitas, neque quicquam aliud eorum, quæ decem generibus subiiciuntur, ens erit, atque unum. Quî uerò fieri potest, ut hæ duæ res, quæ sunt communes animi notiones uniuersitatem rerum continentes, fiant elemẽta earum rerum, quæ sub aspectum & tactum cadũt?

Nullo igitur modo concedendum uidetur, aut ens, atque unum, aut alia quæpiam communia rerum esse principia, ex quibus omnia fluant atque construantur. An, ut initio huius disputationis dicebamus, tum eadem, tum alia, & diuersa sunt? uidentur certe comparatione ac proportione eadem esse, specie uerò plurimum discrepare: idque ita esse, primum in iis caussis ostendemus, ex quibus natura cuiusque rei constat. Compertum est igitur, res omnes mortales ac caducas, ex forma & priuatione, ac materia confici: ueluti corporum, quæ sensibus percipiuntur, forma fortasse uis caloris est: priuatio, frigoris natura: materia uerò ea res, quæ primum ac per se ad hæc accipienda potestatem habet. Diximus autem dubitanter, uim caloris & frigoris formam & priuationem esse rerum corporearum, propterea quòd re uera eiusmodi non sunt: tametsi non mediocres philosophi id affirmarint, nos autem illustrandæ quæstionis causa isthæc exempla usurpamus. Itaque si uis caloris ignem atque aërem informet, uis autem frigoris, quam priuationem appellauimus, aquam & terram constituat: nimirum utraque hæc natura, itémque materia substantia existat, necnõ etiam quatuor prima corpora, quæ ex iis conficiuntur, itémq; si qua sunt alia, quæ ex ui caloris & frigoris commista & temperata consistant, cuiusmodi carnem atque ossa uidemus existere. Hæc uerò differunt à corporibus simplicibus, quod illa & materias & formas uniusmodi & simplices, hæc easdem permistas atque concretas habent: ex quo existit substantiarum corporearũ eadẽ quidem esse principia proportione, eáque omnia inter se comparari:

ſpecie tamen eſſe diſparia, longéq; diſiuncta. Ex iiſdem *igitur principiis, atque elementis quodammodo cunctæ ſubſtantiæ generantur, reliqua uerò genera ſumma, quæ deinceps conſequuntur, atque illarum adminiculo conſiſtunt, aliis prædita ſunt initiis, maximéq; diuerſis, quæ tamen proportione redduntur eadem, quæ ſubſtantiarum: ut enim in primo rerum genere, ſic in cæteris omnibus tripartitò principia diſtribuuntur: in formam, priuationem, atque materiam. ſed harum rerum in unoquoque genere longe diſſimilis eſt ratio, & natura: in coloribus enim, qui ad qualitatem referũtur, albus eſt forma, ater priuatio, materia ſummum corporis, quod ad omnes colorum uarietates accipiendas facultatem habet.* I*tem in diſtinctione temporis lux formæ locum tenet, tenebræ priuationis, aer materiæ: ex quibus certè initiis dierum noctiumq; uiciſſitudo iucunda, & ſalutaris ortum habet.* E*nimuero cauſæ, quas adhuc commemorauimus, ſunt inſitæ in rebus, atque intus incluſæ: ſed aliæ reperiuntur, quæ non hærent, aut inſunt: qualis eſt ea, quæ uim efficiendi habet.* P*erſpicuum eſt igitur, principium ab elemento plurimum intereſſe: nomen enim alterius in omnia genera cauſarum patet, alterius in iis ſolum ponitur, quæ partes rei ſunt.* P*roinde fundamenta domus, tum principium dicimus, tum elementum: architectum uerò non elementum domus, ſed principium rite nominamus.* S*unt igitur elementa rerum tria cõparatione, quæ iam ſæpe dicta ſunt nobis: principia uerò in quatuor genera ſecantur, materiam, formam, priuationẽ, uim mouentem: neque uero eadem ſunt omnium rerum, ſed ſua propria cuiuſque: ut in animalibus, excẽpli*

causa, forma est bona ualetudo, morbus priuatio, materia corpus, scientia medicinæ res efficiens. In ædificiis eundem ordinem habent: certa domus descriptio, et cōtraria confusio, lateres, ædificādi ratio. Et nomen quidē principij isthæc omnia comprehendit. Iam uerò singulæ res à similibus efficiuntur, ut supra disputatum est: in naturalibus enim hominem generat homo, in artificiosis item forma, quæ animo ac mente opificis comprehensa est, formam sui similem effingit: ex quo sequitur, formā esse effigiem quandam, & simulachrum efficientis causæ, & principia tum in quatuor genera dilatari posse, tū in tria coarctari: idq; ex eo, quòd forma & uis efficiēdi numero dissideāt, specie coniunguntur. cōstat enim medicinæ scientiam quodammodo ualetudinem esse, itemq; ædificandi rationem ædium formam: & in iis, quæ natura gignuntur, semen hominis quodammodo est homo. Quid uerò si falsum sit, effecta cum efficientibus similitudinem habere, eorumq; imaginem ac speciem gerere? quæ enim similitudo serræ apparet in sectione, quam efficit illa? an serra instrumentum est, causa uero efficiens est ipsum exēplar sectionis, quod in animo, atque in mēte artificis impressum hæret? Itaque ut ueritas eius sententiæ cōsistat, quæ profitetur, è similibus omnia gigni, atque fingi, excludenda sunt ab ea instrumenta omnia causarum, item fortuna, & casus: neque omnes quidem causæ efficiētes retinēdæ, sed propiores tantum, & quibus aliqua cum rebus effectis uicinitas est, longinquitas enim dissimilitudinem semper affert. Nos autem de genere causarum mouentiū adhuc locuti sumus, quæ effectis propinquæ, & finitimæ sunt: sed reliqua est nobis

illa causa excellentissima, & sempiterna, quæ à cuncta natura corporea lõgissime abest, quæq; omnium causarũ principatum obtinet, atq; uniuersitatem rerum ui sua salutari ac præpotenti mouet ac gubernat, de qua nobis hæc omnis disputatio suscepta est. Videmur quidem satis ostendisse, principia decem summorum generum eadem esse proportione, nunc alia uia ingrediẽdum est, ut doceamus à primo rerũ genere quasi à fonte omnia manare, & quibus ex initiis substantiæ nascãtur, ex eisdẽ cætera, quæ ex illa apta sunt quodammodo progigni. Etenim cũ rerum aliæ sint separabiles, & quæ suis sese uiribus sustineant: aliæ neq; separari, neq; ui sua nullo adiuuãte niti queant: perspicuum est, priore genere substantias contineri, posteriore uniuersam naturã accidẽtium: affectiones enim, motusq;, & cætera eius generis, substantiarum adminiculum requirunt: & nisi ad earum naturas annitantur, in nihilum continuo intereant. Vt igitur ex suis initiis substantiæ, ita ex ipsis substantiis accidẽtia sunt apta: quibus positis conficitur, accidentia ꝙ sint, ꝙ esse dicantur, ꝙ in rerum natura incolumia, ac salua conseruentur, id omne à substantiæ principiis habere. Quid uerò si non omnes substantiæ ab accidentibus separabiles sint? quî enim accidere potest, ut quæ concretæ, atque tractabiles sunt, eæ incolumitatem, ac salutem retineant, nisi accidentium natura præstò sit, quæ materiam in officio contineat, illámque aptam, atque habilem conseruet ad formas earum sustinendas, ac tuendas? num igitur solitariæ, ac secretæ sunt illæ tantum, quæ non oculis, sed intelligentia, atque animo cernuntur? Sed ad propositum reuertamur. Ostendi-

mus, substantiam esse principium reliquorum generum. nunc roget aliquis, à quibus ipsa initiis fluat. Num igitur ab anima, & corpore? an potius à corpore, mente, appetitione? Nimirum cum substantia bipartita sit, & unum genus animantes, alterum naturas inanimatas, atque mutas comprehendat, ratio postulare uidetur, ut eius principia ponamus primum animata, ne res animales ab inanimis efficiantur: deinde immortalia ac sempiterna, qualis est globorum cælestium natura, quam Aristoteles animatam putat. Quæ si uera sunt, corpora illa sancta cohibent ipsa quidem in sese mentem, atque intelligentiam, eamq; uim, quam Aristoteles ὄρεξιν, nos appetitionem appellamus, cæteras uerò partes animæ neq; habent neq; desiderãt: quippe quæ ad salutem, & conseruationem corporum fragilium, & caducorum à natura sint constitutæ. Ea re factum est, ut cum diceremus, initia substantiæ esse animam atque corpus, continuo quasi nosmetipsos corrigentes adderemus, ea potius esse mentem, appetitionem, corpus: nequem uidelicet ea uerba in illum errorem inducerent, ut audiẽs, animam esse principium, existimaret, omnes animæ partes in globis cælestibus collocatas esse. Verùm quod supra disputabamus, à principiis, quæ essent eadem proportione, decem summa genera proficisci, id aliam ingressi uiam, atque aliis usi argumentis confirmare possumus: eiusmodi enim principia sunt actus, & facultas, quæ omnia quidem comprehendũt, sed ita, ut diuersa sint, & alia cuiusque generis, atque alio modo. neque enim aut una est ratio cuiusque actus, & facultatis, ut paulopost uidebimus: aut idem actus exempli causa, eadémque fa-

cultas est principium substantiæ, & qualitatis. Hæc autem duo esse initia rerum omnium, id euidenti argumēto esse potest, quòd unaquæque res modo actu, modo facultate est, ut uinum, caro, homo. Verum nequis hac oratione inductus existimet, principia rerum esse plura quatuor, si iis, quæ supra enumerauimus, accesserint actus, & facultas, attendendum est, hæc duo ad materiã, formã, priuationem & uim mouentem commodè, atq; appositè referri, ac reuocari posse. forma enim si separabilis à materia sit, actus planè est, itemq; id, quod ex utraque natura consistit. Quin etiam priuatio est quodammodo rudis actus, & inchoatus: ut tenebræ, & qui ægra ualetudine sunt. Materies autem facultas est, quippe quæ habilitatē habeat ad formã accipiendam, similiter atq; ad priuationem. Apparet igitur, quæ principia sex uidebantur, ea plura quatuor non esse. Proinde quæ neque materia, neq; forma inter se consimili sunt, ea nimirum facultate pariter, atque actu differre cōsueuerunt, quod exempli appositione perspicuum ac planum fiet: constat enim, materiam hominis esse ignem, & reliqua elementa: formã, animam ipsam: causam uerò, quæ efficienter antecedit, bipartitam esse: ut altera propinqua & finitima sit, qualis est pater: altera sit longinqua & procul remota, cuiusmodi est sol, & signifer orbis: hæc igitur duo, ut nihil in sese cohibent affine, aut simile materiæ, ac formæ, & priuationis, ex quibus homo cōstat: ita facultatem nacta sunt, atque actum longe disparem, plurimumq; distantem. Illud præterea scire oportet, cum aliæ causæ communes sint, aliæ singulorum propriæ, uera initia rerum ad secundum genus reuocanda

esse, ut singuli actus, singulæq; materiæ sint causæ principales. Primum enim res singulæ, ac indiuiduæ tametsi ratione ac intelligentia posteriores sunt naturis communibus ac uniuersis, re ipsa tamen antegrediuntur, ut ab illis oriri non queāt. Deinde fallitur maxime, siquis putat communem aliquam formam extra animum, ac mentis informationem consistere. Postremo sic à naturæ cōmunibus communia effici par est, ut à singularibus, singularia fieri uidemus. Socratem enim generat Sophroniscus & Phænareta, & Achilles Pelei satu Thetidisq; cōceptu editus est: at communis homo nullus existit, nullā igitur formā communem, hominis effectricem in rerum natura esse, perspicuum est. Hominem tamen dicimus ab homine procreari ob eam rem, quòd tu, ac pater tuus homines sitis: similiter atque statuam à fictore dicimus fieri, propterea quòd Phidias Iouem Olympium, aut Mineruam fingat. Quòd autem accidere dicebamus principiis decem summorum generum, ut inter se natura dissiderent, tametsi intercedente proportione, quæ magna rerum cōciliatrix est, societate coniungerentur, id ipsum scire oportet in eisdē generibus euenire singillatim: ut in quoque aliæ rerū aliarū sint causæ, atque elementa. nam, uerbi gratia, in primo diuersis è principiis efficiūtur homines, atq; equi. Sunt etiā causæ, quæ specie sese attingāt, numero distinguantur. numero enim alia est tua materia, atq; mea: item forma, ac uis mouens: hæc tamen omnia proportio, ac uniuersa ratio tam arcte conciliat inter sese, ut non modo societatē coire, sed etiam eadem penè fieri uideantur. Vt igitur huius disputationis summam breui colligamus, siquis

roget, eadem rerum principia sint, necne: respondendũ erit, illum eadem omnium reperturum, si rationem causarum uniuersam animo contempletur: sin autem singula initia rerum persequi malit, multiplices planè, uariásque materias, ac formas, & priuationes eius animo sese oblaturas esse. Dicendum est etiam, initia cuncta proportione inter se apta, colligatáque esse, eadémque existere quodammodo: propterea quòd exẽpli causa substantiæ forma ad ipsam substantiam habet eandem cõparationem, quam habet qualitatis forma cum sua qualitate: quod idem de materia, & reliquis principiis omnino sentiendum est. Quid uero, quòd sublato primo genere summo, nouem reliqua tolluntur? ut minime cunctandum sit profiteri, initia substantiæ quasi fontes aliquos perennes, ac redundantes esse, unde omnia oriantur, ac fluant, quæcunque natura rerum capit, & continet. Ex quo factum est, ut non modo Aristoteles uir iudicio atque ingenio diuino, sed etiam superiores philosophi arbitrarentur, si ad primas causas substantiarum indagando peruenirent, se primordia omnium rerum inuestigauisse. Iam uerò etiam causæ rerum efficiẽtes, quæ priores effectis, & cum iis penè continuatæ ac cohærentes, omnes inter sese comparari solent, & quasi eædem proportionis causa iudicari. In primis uerò contraria, & aduersa in natura rerum caducarum nomẽ sibi principiorũ uendicarũt, formã dico, & priuationẽ, quibus planè subiicẽda est materia, in cuius gremio illa uicissim cõquiescãt. Ea uerò neq; genere sunt eadem, neq; ex toto dissimilia, aut diuersa, sed inter utrũque extremum interiecta mediũ quẽdã locum obtinẽt,

atq; inter se ea, quã sæpe usurpauimus, proportione cõd liante copulantur. Quæ principia rerum corporearum, & quot numero essent, & quo pacto tum eadem, tum diuersa forent, satis est dictum nobis: quamobrem harum rerum disputatio hunc habeat finem: iam enim maiora nos uocant, iã acies ingenii est acrius intendẽda, & dimissa omni cõcretione mortali, & quicquid in cernendi, aut tangendi sensum cadit, ad ea, quæ uix animo, & ratione, aliqua ex parte comprehendi possunt, summa cum reuerentia, & castimonia accedendum est, déque Deo, ac cæteris mentibus singularibus, ac sempiternis oratio est suscipienda. Quòd si poetæ regum mortalium bella scripturi Apollinem, & Musas inuocare consueuerunt, quæ suis orsis successus prosperos dent, quanto magis nobis faciendum est, ut de immortali regum rege sermonem habituri, eius ipsius auxilium pie ac suppliciter imploremus! Adsis igitur ô Diuûm, atque hominum Pater & uniuersæ naturæ sanctẽ procreator. Tu certè homini naturã cõpotẽ rationis ac cogitationis ea re impertisti, ut tuæ immensæ potestatis, atque sapientiæ, ac bonitatis simulachrum in terris existeret, utq; cum cæteræ animantes uentri, pabulóque seruirent, ille in tui numinis maiestate suspicienda, & prædicanda omnem suam uoluptatem, omnem operam, mentem denique omnem collocaret, téque pie colendo, & assiduè contemplando summũ bonum consequeretur. Da igitur pater, ut quando nemo mortalis præstantissimam tuam sapientiam, ac bonitatem neque dicendo, neq; cogitando assequi potest: da saltem, ut nihil de te absurdũ, nihil tuo cultu alienũ, aut

impiũ meditemur, aut loquamur, nósque ab omnibus uitiis, & maculis integros, castósque conserua, ut in humanis corporibus uitam cœlestẽ imitari, & tãdẽ membrorum uinculis relaxati in concilium mentiũ beatarũ, & in sedem illam tuam, ac æternam domum peruolemus, ubi perfectam augustissimi numinis tui sãetiam cõsequamur. Principio substantia tripartitò distribuitur: Tũ in corpora mobilia, & caduca: Tũ in ea quæ in motu quidem sunt, uerum continenti ac sempiterno. Tertiũ genus est earum substantiarum, quæ sunt omnis motionis expertes, & ob eã causam naturales appellari nõ possunt. De hoc genere deinceps oratio nobis est habenda. Necesse est igitur substantiam aliquam perpetuam, atque immobilẽ existere: ut enim supra explicatum fuit, substantiæ reliqua omnia rerum genera antecedunt, sublatis autem primis, ea quæ ex ipsis apta consistunt, pariter concidant oportet. Quocirca si nullius substantiæ uita perennis existat ac sempiterna, sed omnes mortali sint conditione, uniuersa atque omnia profectò sunt caduca, & curriculum uiuendi nacta, quod certa temporum circunscriptio metiatur. At fieri non potest, ut motus habeat ortum, aut occasum, semper enim fuit, neque item temporis ullum principium esse potest, aut extremum, nullius enim rei generatio, aut interitus sine prioris, & posterioris notione comprehendi potest. itaque si tempus natiuum sit, antea non erat, postea extitit: contrà si mortale est, pòst non erit, cum prius extitisset. Atqui neque prius, neque posterius sine tempore constare possunt, nihil enim aliud est tempus, quàm mensura prioris, & posterioris in motu. Itaque si tempus,

oritur, tempus erat aliquod, cum nullum tempus esset: si occidit, tempus erit nullũ, cum iam nullũ tempus fuerit: quæ quidem in cogitationem si cadere non possunt, tẽpus certe nullo est generatum ortu, nullóque mortis fato perimetur. Iam uerò tempus aut motus est, ut nõ minuti quidam philosophi putauerunt: aut certe mensura ipsius, ut planum fecit Aristoteles *in scientia rerum naturalium. proinde cum res altera distrahi non poßit ab altera, neceßitas cogit, uel neutram esse perpetuam, uel utramque: motus igitur perennis est, ac sempiternus: non tamen omnis, sed is, qui ad locum pertinet, atque ex eo genere sola globorum in se per sua uestigia replicata cõuersio: quibus de rebus copiose disputatum est in physicis.* Hæc Aristoteles. *Sed authoritas grauißima religionis, & literæ sanctæ mundum esse natiuum, & ab infinita bonitate* Dei *ex nihilo creatum fuisse, clarißima uoce profitẽtur, quarum testimonio fidem non habere, nefas profectò, atque impium duco, tametsi neque argumentis, neque rationibus ullis earum sermo cõfirmaretur. quo quidem de genere uniuerso planè faciendum ut detur, ut pauca semel exponamus: animaduerti enim eos homines, qui sese ad studia literarum, & libros legendos dedissent, in tria potißimum genera distractos esse: nonnulli enim cum in libris* Aristotelis *pauca quædam reperirent, quæ à sanctitate religionis abhorrerent, philosophiam quasi certam animorum pestem ex societate hominũ exterminandã, atq; illi aquã, & ignẽ interdicenda putauerunt.* Hoc *hominum genus acerrimè reprehendit uir sanctißimus* Gregorius Nazianzenus, *eósque appellat* σκαιοὺς καὶ ἀπαιδεύτους, *id est ru-*

des, & imperitos: atque illos dicit omnes sui similes esse cupere, quo in multitudine minus sua appareat inscitia. Nonnulli contrà, diuinum Aristotelis ingenium, & uberrimam cunctarum rerum scientiam usque eò sunt admirati atque amplexati, ut nihil neque uerum neque probabile iudicarent, quod ab eius institutionibus & disciplina discrepasset: dúmque sapientiam humanam diuinæ anteponunt, ad eam insipientiam perducti fuerunt, ut religionem, superstitionem: literas sanctas, fabulas aniles existimarent. Quin etiam reperiuntur homines adeo stulti & arrogantes, ut cum uix primis, ut dicitur, labris gustarint philosophiam, sese religionis hostes profiteantur, quo uiri sapientes, & ueri, ac germani Peripatetici existimentur. Tertium genus intermedium, & quasi temperatum est eorum hominum, qui ad percipiendam Aristotelis doctrinam elegantissimum, ac salutare iudicium adhibentes, pauca illa, quæ religioni aduersabantur, prudentissimè repudiarunt: & innumerabilia ferè, quæ ad usum uitæ necessaria, & ad agnitionem animi pulcherrima esse uidebant, non minus sapienter approbarunt, ac retinuerunt: & cùm philosophiæ studium cum literis sanctis cõiunxissent, incredibiles utilitates, & maximum decus religioni sanctæ attulerunt. In hoc genere apud Græcos in primis floruere Basilius magnus, & duo Gregorij, Nyssenus alter, alter Nazianzenus: apud Latinos multi quidem, sed ante omnes sine ulla controuersia Thomas Aquinas uir sanctitate morum, & literarum gloria præstantissimus: qui profectò, si disciplinam Aristotelis contempsisset, pulcherrima illa monimenta nobis non reli-

quiſſet, quæ tendentibus ad cognitionem ſapientiæ ſplē-didiſſimum lumen præferunt, atque in ſacraria rerum diuinarum abdita, & penetralia, tuto ac facili itinere perducunt. Horum ueſtigiis ingreſſi ſunt ætate noſtra duo clariſſima lumina Italiæ Ioannes Picus philoſophus excellentiſſimus, atque ingenio, & literarum uarietate cum omni ferè antiquitate comparandus: & Gaſpar Cōtarenus, qui hodie maxime floret, homo perfectus, & politiſſimus omnibus maximarum artium diſciplinis, quibus tantum decus religionis, & reliquarum omnium laudum cum ſumma uniuerſæ Italiæ admiratione coniungit, ut cùm in eo uiro præſtantiſſima doctrina cū ſanctitate ſingulari contēdat, utri palma ſit deferēda, non facile diiudicari poſſit. quarum uirtutum amore incenſus PAVLVS III. Pontif. Maxim. uirum clariſſimum nuper in ſummorum antiſtitum collegium cooptauit, chariſſimùmque, & amore coniunctiſſimum habet. Ex quo perſpicuum eſſe poteſt, principes docti & intelligentes quid præſtent principibus idiotis & imperitis. Horum ego ſummorum uirorum imitatione contentus diſciplinam Ariſtotelis mirabiliter amplector, ſed ubi parum illi cum theologia noſtra conuenit, philoſophiam deſero, religionem ſequor, & immortali Deo gratias immortales ago, qui earum rerum, quæ intelligentiæ à ſenſibus profectæ uim effugiebant, cognitionem ipſe nobis ſua benignitate impertiuerit. Proinde ſiquid uſquam in his diſputationibus non ita pium, aut religioſum uideatur incidere, neminem certe ſuſpicari uelim, ita nos ſenſiſſe, ſed Ariſtotelis ſententiā enodare uoluiſſe, cuius librum interpretandum ſuſcepiſ

ſensus ob multas admirabiles, & maxime fructuoſas quæſtiones, quæ in eo doctiſſimè, atque acutiſſimè explicantur. qua quidem in re nos ſecutos eſſe exemplum uiri ſanctiſſimi Thomæ Aquinatis, profectò nunquã pœnitebit. Neque tamen ea concluſio, quam philoſophus affert ad æternitatem mundi confirmandam, tam explorata uideri poteſt, ut neque redargui, neque confutari queat. non enim qui temporis aliquod tum principium, tum extremum eſſe dicit, naturam prioris & poſterioris reipſa introducit, ſed eam tantum cogitatione depingit. Etenim ut iſthæc duo uocabula tempus ſonare uidentur, ita nulla alia huic uerbo extra ſubiecta notio eſt niſi locorum. num igitur cum dicimus, extra cælum nullum eſſe corpus, cogimur, locum aliquem extra mundi terminos ponere uerum atque expreſſum, ac non potius animo fictum atque adumbratum? Neque uerò non ſcio, quid ſoleant Peripatetici ad hæc reſpondere, ſed longa eſt diſputatio, nóſque iam nimium ſæpe ab ea breuitate diſcedimus, quam nobis propoſueramus, & religio noſtra ſatis diuinitate ſua munita eſt, cuius tanta eſt authoritas apud homines ſanos ac pios, ut argumenta & omnes rationes philoſophorum, eius grauitate præponderentur, nullâque alia nota &; regula tam certa reperiri poſſit, qua uerum à falſo internoſcatur. Cæterùm theologi ſunt, qui ſublata motus æternitate, tamen nihilominus neceſſario demonſtrari poſſe aſſeuerant, ſubſtantiam eſſe aliquã & primam, & ſempiternam, & omni materia uacantem. Si enim mundus, aiunt, eſt aliquo generatus ortu, aliqua certe natura anteceſſit, quæ illum moliretur,

& procrearet: quæ si natiua sit, & ipsa generatorem suum habeat necesse est, atque ita aut series infinita causarum continuanda erit, aut ad aliquam substantiam ueniendum, quæ prima, atque æterna, & ab omni facultate uacua existat, & ob eam causam omni quoque cõcretione libera sit, & simplex. Hæc *theologi, sed physicis magna est cũ illis hac de re turba, atque rixa: quæ dimittenda est, ut aliquando ad explicãdam sententiã* Aristotelis *reuertamur.* Aeternitas *motus aditum nobis dedit ad inuestigandam perpetuitatem substantiæ: idem, cuiusmodi illa sit, aliqua ex parte nos docebit: si enim sempiternus est, nullaque uetustate labefactatur, neque ad senectutem, interitũmque compellitur, necessario aliqua existit natura, quæ illum semper, atque continenter ciet: hanc igitur non satis est mouendi, ac efficiendi habere potestatem: accidere enim solet, ut quæ facultatẽ aliquã habent, ea non semper utantur.* Hæc *sanè* Plato *si cũ animo suo diligentius cogitasset, liquidò uidisset, species illas suas commentitiũ quiddã, atq; inane esse. quo enim substantiæ illæ, quãuis sempiternæ, si nullam uim mutandi habent? at quam habere possunt, cum naturæ sint communes, atque uniuersæ? quid formæ illæ mathematicæ* Pythagoreorum*? nõnne sunt eodem in errato, quo ea, quæ à* Platone *finguntur?* Valeant *igitur & hæc, & illa: quando motũ extingui necesse est, nisi aliqua substantia sit illum efficiens, & globum cæli æterna uolubilitate conuersans.* Neque *tamen ad motus immortalitatem hoc satis est putandum, sed ab eius causa facultas omnis procul amãdanda est, quo illa sit actus simplex, & planè integer, atque syn-*

terus. nam siquid facultatis in eius substantia insit, sine dubitatione illam mortalitas consequetur. quicquid enim potestate est potest non esse, & deletur ad extremum, atque non existit: quando nulla facultas est, quæ non erumpat aliquando in actum. nihil enim in rerum uniuersitate cassum, aut inane est. Et quoniam materia facultatem rebus adiungit, quæ substantiæ facultatis omnis expertes sunt, eas esse oportet mentes simplices, & uniusmodi, immobiléſque nulla materia adiuncta: alioqui quomodo sempiternæ erunt? at esse tales necesse est, si motus & tempus nullis terminis circunscribuntur, sed immensum uitæ stadium currunt. Itaque posita æternitate motus, necessariò demonstramus, aliquam substantiam immortalem ac sempiternam esse, quæ motionem continentem ac perpetuam cieat, quǽq; sit actus merus & simplex, & ob eam causam ab omni materiæ ac potestatis admistione uacua atque pura. Sequitur item, Platonis ideas inanes esse, ac superuacaneas, quæ nullam efficientiam in sese cohibeant, neque ad continuandum, & perpetuandum motus cursum aliquid naucnt, aut laborent. Sed mirabile accidat alicui, si principium rerum omnium sit actus, qui tamen à facultate uideatur anteiri. neque enim ista reciprocantur, ut quemadmodum efficientem necesse est posse: ita retrorsum uicissim, qui possit, semper efficiat. ex quo sanè fit, ut facultas actum antecedere uideatur, non aliter, quàm animal prius homine dicimus ex eo, quòd omnis homo est animal, nō autem omne animal est homo. Hæc si uera sunt, aut primū rerū principiū non est actus, aut ipsius aliqua origo: ex facultate

enim procreabuntur uniuersa, Sed quid hoc esse potest absurdius? usu enim uenit, ut res existere illæ quidem possint, necdum tamen existant: quòd si primæ substantiæ non sint, nihil profectò rerum cæterarum erit, quæ ex ipsis manant. Quamobrem neque ueterrimi illi poetæ, qui theologi numerabantur, sunt audiendi, qui ad generationem mundi nullam uim mouentem adhibuerunt, sed noctem rerum omnium parentem esse memorarunt: siue illi materiæ, siue nihilo per quandam significationem nomen noctis tribuerent. Neque rursus probabile quicquam dicunt physici, quorum est opinio, uniuersa, atque omnia à principio in unam rudem molem atque informẽ confusa fuisse, quod Græce dicitur χάος, & facultatem omni actu antiquiorem extitisse. Atqui uidere poterant, neque cementa, neque ligna nullo fabro adhibito aut architecto, ædificationem aliquam moliri: neque fœminam, sui seminis materia contentam esse ad fœtus procreandos: terram item parturire, arboréśque ac stirpes progignere, uariásque fundere fruges ac fructus, cum grana atque semina concepisset. Hæc igitur flagitia quidam ut uitarent, actus æternitatem approbarunt, in quibus est Leucippus, & Plato, qui asseuerant, motum semper extitisse. Alter enim in Timæo narrat, Deum, posteaquam sua præcellenti bonitate adductus mundum gignere constituisset, materiã sibi assumpsisse fluctuantem, séq; immoderatè iactãtem, quam elegantissime digesserit, & ad eam, quam cernimus & admiramur, speciem ac descriptionem perduxerit. Alter immensa quædam, atque infinita regionum spatia depingit, per quæ innumerabiles atomos

ad infinitum tempus uolitantes facit, quarum fortuita con cretione innumerabiles mundi existant, qui singulis temporum momentis alij oriantur, alij cadant. Sed grauiter peccant Leucippus & Plato, qui ne uerbum quidem de iis, quæ totam motus quæstionem continent, quinam ille sit, multa enim sunt genera, aut quamobrem existat, cur item quædam hoc, quædam illo motu cieantur. nihil enim profectò iudicandum est temerè cieri, sed sua cuique causa semper est præstò. itaque lapis directò in inferiorem locum natura fertur, externa ui & pulsu in superiorem: at ignem contrà uis ad terrā trahit, natura in sublime uehit. Quid mens? nônne hominum corpora uariè moderatur, ut modo sursum, modo deorsum illa ferantur: nunc anteuersus, aliàs retro? hanc eandem uim obtinet in aliis animantibus ea uis animæ quam Græci φαντασίαν uocant, quòd tanquam in tabula, sic in ea species, & imagines rerum sensibus haustæ insculpantur, unde memoria oritur, & maximæ utilitates ad degendam, & tuendam uitam consequuntur. Dicendum etiam illis erat, cuiusmodi esset primus motus: magni enim interest, naturáne, an uis illum efficiat. Sed quanquam de tanta re nos celatos esse uoluerunt, facile tamen sponte nostra inuestigare possumus, quid illis placeret. Cum enim ante originem rerum & molitionem mundi, motionem illam turbulentam atque immoderatam introducunt, quî possint aut sibi, aut alteri probare, illā naturalem esse? at quid excogitari potest absurdius, q̄ qui motus contra naturam sit, ut is motum naturalem antecedat? Neque uerò Platonem tueri potest anima illa mundi, quam seipsam,

agitare dicit, & reliquis esse principium mouendi, hæc enim unà cum cælorum natura est, ut agitationem illam inordinatam excitare non potuerit, quæ naturam rerũ uniuersam antegressa est. Quid igitur de actu, & facultate sentiendum est? ecquid utramque rem altera tum priorem esse, tum posteriorem? scilicet in singulis naturis rerum orientium, atque cadentiũ facultas anteit, subsequitur actus: sed quoniã ex facultate nihil ad actũ adduci potest nisi per actum aliquem externũ, rursus necesse est, illã subsequi, hunc anteire: forma enim Sophronisci prior est Socratis facultate. Sed in libro nono huius operis copiose explicatũ est, quomodo actus tẽpore, definitione, natura, perfectione facultatem antecedat. Hanc nostram sententiam ueram esse confirmat Anaxagoras, qui mentem rebus omnibus antiquiorem facit, est enim mens actus: item Empedocles, qui loco mentis pacem, & discordiam ponit: confirmant denique omnes, quicunque motum perennem esse, ac sempiternũ asseuerant, ut Leucippus, & Plato. Itaque in maximo errore uersatur opinio eorum, qui noctem, aut informe illud chaos, iactant innumerabilia secula ante actum & motum extitisse: uicissitudo enim generationis & interitus semper fuit, & ad immensa seculorum spatia propagabitur uel eo modo, quo scribit Empedocles in suo poemate dicens, aliquando pacem uniuersitatis imperiũ obtinere: illámque tam arctam inter elementa omnia necessitudinem conglutinare, ut infera superis permisceantur, atque uniuersa inter sese incredibili temeritate confundantur, unde pernicies, & interitus naturæ consequatur: quæ longo interuallo ad uitã reuocetur & ui-

gat, cum discordia suam aduersariam de imperio deturbarit, & elementa inter se alienata sua quodque domicilia repetiuerint: ita antiquum cæli ornatum reuiuiscere, & ignem, & maria, atque aerem, terrásque iterum florere. Aut igitur hoc modo alternum rerum ortum, atq; obitum perpetuari necesse est: aut, quod probabilius uidetur, uniuersa natura quatuor corporũ primorum ipsa quidem incolumis atque inuiolata permanet, eius uerò particulæ uicissim oriuntur & cadunt: dumq; perpetuò cuncta sursum ac deorsum commeant, rerum generatio & interitus circuitum conficit, & quasi orbẽ quendã. ex terra enim humor, ex humore nascitur aer, ex aere ignis: & deorsum uersus ex igne aer, ex aere oritur humor, ex humore terra ultima. atque eadẽ certe ratio est eorum quæ ex iis quatuor naturis constant, eodémque illa cursu & conuersione circum sese torquẽtur, dum ex homine fit semen, ex semine homo. Nulla res itaque in nihilũ interit, nulláq; non reuiuiscit, & uniuersæ res caducæ, & fragiles si non eædem ad numerum permanent, certe ad speciem eædem renascũtur. Quòd si uicissitudo uitæ mortísque perpetua est, neq; ulla temporum longinquitate deletur, aut aliqua ex parte immutatur, profectò aliquid esse sempiternum oportet, quod uno eodémq; motu semper ciendo, æternitatem generationis interitúsque tueatur atque conseruet. Sed quoniã hæ duæ mutationes sunt aduersæ, maximéque inter se pugnantes, neque ullo modo fieri potest, ut una eadémque motio rerum contrariarum sit efficiens, rursus alia natura sit, necesse est, quæ uarietate motus delectetur, & mutabili ratione sese agitans, modo uitam & salutem

rebus caducis largiatur, tum autem calamitatem & perniciem importet. Quæ quomodo gerantur quiue sint tãtarum rerum effectores, paulo altius è media Peripateticorum philosophia repetendum esse uidetur. Est igitur eorum opinio, uicißitudinem istam rerum orientium atque cadentium è corporibus cælestibus manare, ex quorum sempiterna conuersione fiant tempestates, ac temporum mutationes, unde ortus, uita, & mors omnium rerum consequatur: ut non sit uerendum affirmare, naturam ipsam, per quam omnia gignantur, nihil aliud planè esse quàm uitalem illam uim ac salutarem è cælo defluentem, ac per ignem, aerem, maria, ac terras commeantem. Hæc autem ratione atque ordine hoc fieri docet Aristoteles, existimat enim cælum uniuersum octo globorũ amplitudine connexum esse: quorum primus, qui altißimam oram tenet omnia complexu suo coercens, & innumerabilium syderum candore collucens, incitatißima conuersione ab ortu ad occasum feratur septem reliquos secum unà contorquens, in quibus sanctißima Solis stella sit collocata, quæ secundum supra terras ambitum obtineat, & externa ui circumuecta noctem atque diem efficiat, modo sublimis radios suos nobis ostentans, modo sub pedibus ab oculis nostris oblitescens, ac regiones aeris longe latéque opacans. Illam uerò cum Luna & quinque errantibus, suopte motu in contrariam partem commeare atque extimum orbem, illámque ipsam septem globorum principatum obtinere, & unà cum illis per signiferum circulum ita moueri, cum ille obliquus existat, ut nonnunquam ad regionem aquilonalem, ali-

quando ad australem iter inflectat suum: hinc æstates, & hyemes exoriri, & reliquas duas anni uarietates, quæ quodammodo ex hyemis frigore, ac æstatis calore temperantur: hinc denique omnium quæ caduca & mortalia sunt, ortum atque obitum duci. cum enim Sol ad loca edita septentrionum sese conuertit, & stellã suã rerum omniũ parentẽ atque altricem propius admouit, uniuersa continuo exhilarantur ac uigent, terra floribus redimitur, & herbas ac fruges multiplices gignit ac fundit, arbusta gemmas trudunt, & uiriditate foliorum uestiuntur, necnon animalia cuncta amoris stimulis incitantur, & in amplexus uenereos ruunt, ac uberrimo fœtu urbes, rura, syluásque, & maria frequentant. Ast eadẽ Solis stella ad meridiem cursum suum reflectens, & à sedibus nostris lõgius digressa lætitiam & iucunditatem omnem secum aufert, horrescit terra, arbusta foliis & baccis spoliantur, & bona pars eorum quæ naturæ fœcunditas ediderat, labefactatur, ad & senectutem mortémq; frigore compellitur. Itaq; solstitiali ac brumali reuocatione Solis uniuersa nascuntur uicißim, atque occidunt. Vt autem uicißitudo ista nullis seculorum ætatibus interrumpatur, sed cõtinuata permaneat ac sempiterna, non iam id sponte sua Sol præstat nullo adiuuante, sed primi globi uolubilitas illum circũuehens, eiúsq; ortu atq; occasu crebro alternum dierum noctiúmq; ordinem perpetuãs, etiam uiuendi ac intereundi uices efficit sempiternas. fac enim Solem suo tantum motu circunferri, signiferum orbem peragrantẽ, pfectò dies unus, unáq; nox annua spatia commetietur, & perpetuum illum ordinẽ nascendi, &

moriendi uidebis illico perturbari, ac uniuersam ferè naturam rerum caducarum interire: id quod apertissime docent nonnulla terrarum loca ob eam causam uacua, & ab hominibus ac bestiis ferè deserta atque uastata. Huius igitur quæstionis summa paucis ita colligenda est: Vnde uitæ mortísque uicissitudo? ex decessione solis, ac reuersione. At istius uicissitudinis perpetuus tenor, atque constantia unde? ex crebra, & perpetua uicissitudine dierum, atque noctium, quam Sol efficit, semper eodẽ modo totius cæli ambitum incredibili celeritate perlustrãs. Suóne motu, an alieno impulsu? externa certe circũuectione. Errãtiúmne syderũ, an potius extimi orbis? extimi: quippe qui nõ stellam solis modo, sed reliquas omnes sibi subiectas in orbẽ incitatus secũ rapiat, motu simplici, ac uniusmodi à dextra cæli regione cursum voluens, atque ad idem caput rapidissima agitatione reuertens. Iam uerò sol, reuersiones ab extremis partibus contrarias ui sua facit: ut uerò ad infinitum tempus illas faciat, id omne à primi ambitus natura, ac inuiolabili æternitate habet. Itaque perpetuitatis omnis fons & origo est globus extimus, uarietatis autẽ Sol: ut uerò uarietas perẽnis ac sempiterna maneat, utriusq; uis præpotẽs facit. Cũ itaq; motus cæli satis superq; sit ad perennitatem generationis, quid per Deum immortalẽ, discordiam, aut ideas cõminiscimur? quinimò si repudiamus motus æternitatẽ, noctem & chaos amplexemur, necesse est: quæ si mera portenta sunt, illa mordicus tenenda est, & summa contentione defendenda: sic enim & mendacia illa facile coarguemus, & necessario demõstrabimus aliquid esse, quod in motione semp sit, motio-

nẽ illam dico, quæ in orbẽ incita tur: id uerò ita esse, nõ solum ratio docet, sed etiam res ipsa clamat memoriam omnium seculorum testem citans, quæ à ueteribus, & priscis hominibus deinceps posteritati prodita est. quamobrem primus cæli globus neque natus est, neque uetustate ulla labefactatur & frangitur, aut morbo aliquo, aut senectute extabescit, sed innumerabiles seculorum ætates uiget ac floret semper sui similis, nihil ullo tempore uarians, ab omni penitus erratione secretus. Hæc A*ristoteles: nos autem, quid ea de re sentiendum esset, antea satis opinor exposuimus.* Verùm *siquid in perpetuũ mouetur, cum nihil à seipso moueatur, aliqua profectò natura est perennis ac sempiterna, agitationem illã ciẽs, sed omni ipsa motione uacans. quicquid enim mouetur, magis profectò pendet è ui mouente, quàm cõtra. quòd si, quæ magis extrinsecus apta sunt, ipsa per se ac sua spõte consistendi uim obtineant: quanto iustius hac eadem conditione utentur ea, quæ minus aliunde pendent!* At *in rerum natura quædam tantummodo mouentur, est item quod mouetur & mouet, qualis est altissimus orbis omnia complectens: existit igitur sine ulla dubitatione tertium quiddam, quod cætera mouens, ipsum immobile maneat, idq; sempiternum ac diuinum erit, & substantia atque actus ab omni facultatis admistione segregatus: aliter enim immobile non existet, quãdo motus est facultatis comes sempiternus. Multo igitur sapiẽtius* Ari*stoteles quàm* Plato, *qui omnibus quæ mouerentur, fontem atque originem mouendi esse uoluerit ex eo, quòd ipsum à se moueatur. existimabat enim ille, res simplices ac indiuiduas suo motu agi & cieri, ut una eademq;*

omnino res mota sit & mouens. quæ quidem sententia uidetur absurda, & tanto philosopho (pace eius dixerim) nō satis digna. Sed quæ dicta sunt nobis de immobili principio, hac item uia explicari solent: Cum duo in unā speciem ita tēperantur, ut alterum eorū sua ui constare possit, alterum itidem potest: itaq; mulsum ex uino ac melle cōficitur, mel autē per seipsum manet, manet igitur & uinum. Atqui media quædam natura est, quæ ex re mouēte ac mobili cōflata est, ut pauloante explicauimus, resq; illa mobilis per se ipsa consistit, igitur & mouēs: immobilis illa quidē permanēs, uniuersis autē motum ac uitā large, liberaliterq; suppeditās. Verùm propositio huius argumentationis nimium latè, fuseq; dicta est nobis, & ob id apertior est ad reprehēdendū, quāobrem omnino coarctanda, & in angustius adducēda est, quo munita sit ac firma, & facilius omnem reprehēsoris effugiat calūniam. quod enim proposuimus, siquid ex duobus constaret, quorum unum sponte sua consistere posset, alterum quoque eandem uim nancisci, id intelligi oportet in iis uerum esse, quorum neutrum alterius adminiculo ad permanendum egeat, quæq; sint inter se aliqua ex parte contraria. Ostendimus, quæ uis uniuersis principium mouendi foret, eam uim immobilem ipsam esse: nunc summa diligentia indagandum est, quónam modo illa efficiat motum. sed operæpretium mihi facturus uideor, si nonnulla prius de ui, ac natura cæli strictim attigero, quò facilius ea, quæ deinceps disserēda restant, explicari queant. Asseuerant igitur Peripatetici, globos cæli animantes esse, atque ad eā rem confirmādā multis, ac uariis argumentis uti solent: sed nos obscu-

riora nunc missa faciamus, & nonnullas rationes apertiores ad intelligendum, & magis populares, quæ ab illis dilatantur, angustè concludamus hoc modo: Quæ naturæ apud nos animatæ, & rationis ac intelligentiæ participes appellantur, eas figuris esse terminatis, atque ex se ipsis, ac sua sponte, & ratione quadam, & numero moueri cernimus, motusq; habere definitos ac uoluntarios, unde oriatur bona pars eorum, in quibus hominũ status & uita consistit. At hos motus in globis ætheriis esse, quis nõ intelligat? modo paulo diligentius attendat ipsorum dispares cõuersiones, quæq; in eorũ stellis eueniũt congressiones, digressionesq;, ac multiplices cursus, dum aliquando pone labuntur, rursus anteuertunt, nunc infra terras delitescunt, nunc supra caput sese aperiunt, in quibus uarietatibus admirabilis ordo, & constantia in æterno temporum spatio conseruatur, unde longe maximæ, atque incredibiles utilitates in naturam uniuersam rerum mortalium consequuntur: ut qui uideat stellas ita circumuolui, moderariq; cursus, eas ad uniuersam naturã fouendam & tuendam conspirasse cogatur existimare. Quæ cum ita se habeãt, & omnes cæli partes certis figurarum terminis circunscribantur, animãtes sunt profectò globi cælestes, cõpotesq; rationis. Quid? quòd innumerabilia penè corpora uidemus uilia, contemptaq;, ac minutissima, quibus tamen infinita liberalitas Dei naturam participem uitæ, ac cuiusdam prudentiæ impertiuit, quò possent illa existere, seq; tueri & conseruare, uitareq; omnia quæ nocitura uiderẽtur. cur igitur ille corporibus magnitudine & natura præcellẽti tam præclarum munus diuinumq; negauerit,

eáque planè indigna existimarit, cum quibus partem aliquam uitæ atque intelligentiæ communicaret? Quid? cũ illa res omnes corporeas, animantesq́; regant & gubernent, quî possunt ipsa uitam atque animam non habere? Quid? cum ea, quæ præsunt aliis, sapientia & consilio præstare oporteat, consentaneúmne est, naturam cælestem neque animalem esse, neque perfectione mentis ac rationis excellere? his Peripatetici atque aliis rationibus adducti non dubitant, omni asseueratione confirmare, cælum esse animal diuinum atque sempiternum, nullis tamen sensibus præditum, quippe quòd eorum usum atque operam, nullam omnino ad rom desideret. sensus enim animantibus affixit natura, quo possent inde se, ac uitam, corpusq́; tueri, atque ad res salutares accedere, pestiferas declinare, omniáq; percipere, & comparare, quæ forent ad uiuendum utilia, ac necessaria. at cælum illi aiunt neque nasci, neque interire, neque morbo, aut alia ui maiore conflictari posse, aut tentari. Carere item aiunt parte illa, quam Græci φαντασίαν, Cicero cogitationem appellare solet, in qua imagines ad animum peruenientes imprimuntur: hæc enim uis cum sensibus ita conglutinata est, ut ab iis nullo modo auelli queat: & ipsa quoque ad cõseruationem corporum, atque incolumitatem uitæ à natura mortalibus tributa est. Itaque cælum uiuere aiunt, propterea quòd per se, ac sua sponte mobile sit, atque appetitu, ac perfecta intelligentia utatur: quæ sanè uita pulcherrima est, ac cæteris omnibus uiuendi rationibus ad honorem & uoluptatem antecellens. Volunt igitur, cælũ uniuersum esse maximum animal figura globosa & rotũda, quæ pulchri-

tudine ac dignitate reliquis figuris antecedit. Ac ueluti mortales animantes ad ingrediendum motione utuntur ea, quæ totum corpus amplectatur, singula tamen membra suos proprios motus habent: sic aiunt, una altissimi orbis conuersione uniuersam cælestis animantis molem circumferri, cum interea singuli globi, quæ sunt ipsius membra suos quoque proprios, & illos quidem longe dispares ambitus conficiant, qui item singuli suis formis præditi sint, quæ faciunt, ut illi existant, & moueantur: quod idem in corporibus eueniat fragilibus, & caducis. Illos autem animalia uinculo inter se colligatos esse, atque ita unum corpus constituere, omnesq; ad unum atque eundem finem reuocari, unde salutaris ipsorum inter se conspiratio consequatur ad uniuersæ naturæ cōmodum & gubernationem: ex quo efficiatur, unū esse principium, ad quod omnes omnium conuersiones motusq; dissimiles referantur: quam similitudinem cernere possimus in iis artibus, quæ inter sese ita aptæ, connexæq; sint, ut in iis tamen una imperium, ac principatum obtineat. porrò haud aliter formas illas diuinas, quæ suos singulæ globos dispari motione in orbem cient, unum omnes, atque idem habere principium omnium rerum optimum ac præstantissimum, & totius naturæ imperio dominatuq; dignissimum, unde ipsæ fluant, & quò referantur: hoc itaque caput esse, atque originem cunctarum causarum, uimq; uniuersam mundi illo niti & contineri, eamq; formam atque ordinem, quæ in ipso insint, cūctis formis ordinibusq; longe plurimū antecellere: quinimò quicquid dispositum recte, quicquid eleganter descriptum, uiaq; & ratione procedens appareat in uni-

uerso, id omne ex illo perenni, purissimóq;, ac uberrimo ordinis cæterorumq; bonorum fonte manare. Ipsarum uero formarum, quas inde oriri diximus, gradus multiplices esse: quò enim quæque ad primam illam mentem undique absolutam perfectamq;, & omnibus numeris expletam, aut propius accedit, aut longiore interuallo disiungitur, hoc uel absolui magis ac perfici, uel magis inchoatam impolitamq; relinqui. Esse autem illas solutas & liberas, atque ab omni corpore ac materia segregatas, neque earum essentiam ex suis globis ulla ratione pendere. quî enim possent illos motus ciere sempiternos, cum omnis corporea uis principium habeat & finem? Quamobrem nec diuiduas quidẽ esse, ac rite mẽtes singulares & solitarias usurpari, atque nominari: è contrario autem orbes ipsos ex suis mentibus uniuersos pendere, ut pote quorum illæ formæ sint, quod uel una ratione perspicuum esse possit: sublatis enim mentibus, nullam penitus cælo reliquam esse formam: &, si uera eius definitio nobis afferenda sit, essentiam mentis singularis omnino explicandam esse. Interrogãt iidem, motus & intelligentia globi ne causa, an mentis, cælo tribuantur? quòd si mentis, eam inquiunt sine dubitatione formam esse, materiam globum. His positis, paruo negocio conficiunt, illas orbium suorum causas efficiẽtes esse, cum ab iis habeant illi, ut sint atque existãt: ex quo etiã intelligi possit, rationem finis eisdem conuenire, quòd in iis, quæ materia uacãt, uis efficiẽs, & finis re sint idem, cogitatione distinguantur. una enim eademq; res in hoc genere intellecta est, atq; intelligẽs, intelligere autem illas memorãt, motũ esse uitã quãdam, & perfectionem re-

rum naturalium, seq; perenni, ac continenti agitatione corporum suorum perennes conseruari, itaque nũquam illas motum intermittere: nullus enim labor, aut defatigatio in cælum potest peruenire, quinetiam, dum perpetuas cõuersiones iterãt, illas sese Deo *simillimas reddere, uita & salute naturis mortalibus & caducis summa benignitate largiendis.* Neque *uerò nos præterit, quod attinet ad quæstionem istam,* Peripateticos *in magna esse dissensione constitutos. etenim multi sunt, qui negent, mẽtes singulares esse formas, quæ cælũ perficiãt: sed illas aiunt in globis ætheriis perinde insistere, ut in nauigio nauiculator solet: sunt item, qui rationẽ finis ac formæ* Deo *relinquãt, uim omnem causæ efficiẽtis tollant. uerum si quis contrariarum rationum momenta diligentius perpendat, facile (meo quidem iudicio) cernat, eam, quam nos secuti sumus, opinionem in disciplina* Aristotelis *præponderare: ut minime mirandum esse uideatur, illã clarissimos* Peripateticos *habere defensores.* Sed *his omnibus quãta fieri potuit breuitate cõmemoratis, ad eam quæstionem, quam proposueramus, iam aggrediẽdum est.* Itaque *dicimus, mentem illam simplicem, æternam, atque immobilem mouere, propterea quòd intelligentiam, atque appetitionem ciet: sola enim quæ sic mouent, ipsa non mouentur.* Etenim *cum motus bifariam distribuatur, & quædã natura moueãt, quædã uolũtate: priora certe dum mouent, ipsa quoque necessario mouentur, siquidem hunc efficiunt motum ea, quæ res uariant & gignunt, quod iis profectò sine sui mutatione accidere non potest.* Voluntas *item & cupiditas, dũ ad agendũ impellũt, & ipsa impulsu incitantur alieno, ut*

in libris de anima copiose disputatum est. Restat igitur, ut quae sub appetitum cadunt, ea sola non moueantur, & moueant: ut puellam flos, adolescentem amicae simulachrum: haec autem ea re motum faciunt, quòd uim boni atque finis in sese cohibeant. Mens igitur prima, à qua motus principium ducitur, est finis, & bonum non expetẽdum modo, sed etiam ratione ac intelligentia cõprehensum: id quod in rebus fragilibus & caducis non usquequaque contingit. neque enim apud nos quaecunq; optabilia sunt, eadem continuò rationem mouent, imò magna ex parte ab illa respuuntur. Haec ut perspicua fiant, illud scire oportet, appetendi uim esse in partes distributam duas, quarum altera uoluntas dicitur, altera cupiditas & libido, quam Aristoteles ἐπιθυμίαν uocat: admirabile est autem, quantum illae inter se dissideant: uoluntas enim mentem ac rationem colit, cupiditas sensum atque corpus: illa, uera solidáq; & expressa bona persequitur, qualis est illa mens prima rerum omnium praestantissima: haec uanis bonorum simulachris delinitur, & capitur, uoluptatum atque amorum turpis ancilla & ministra, deliciis, luxuriáq; diffluens, summũq; bonũ in sensus titillatione constituens. Facit autem haec gestiens, ac temeraria uis, ut quae intemperanter appetimus, bona uideãtur: è contrario uoluntas uera bona cõsectatur, propterea quia & uidentur, & natura sunt talia: oritur enim ex intelligentia, porrò intelligendi uim mouet ens, ac uerum, quae sola sub scientiam cadunt: uera igitur & solida bona ad uoluntatem pertinent, inania & adumbrata ad libidinem & cupiditatem. At species assimulati boni quî possit aetherios globos unquã

attingere? cum illa nihil nisi sensum moueat, ij nullam uim obtineant sentiendi? nihil est igitur in iis optabile atq; expetendum, quod non idem animo & scientia cõprehendi possit. Ast infra lunã innumerabilia bona mentita, & fallacia, plenáq; futilitatis circum terras assiduè uagantur, mortalium sensus inani ac falsa uisione pulsantia, nosq; in omne flagitium, atque turpitudinem impellunt, nisi uirtutum præsidio corroboremur, & cupiditatem exultantẽ, omnibus uiribus atq; opibus coerceamus, illamq; acerrimo studio obedientem rationi ac mẽti efficiamus: quæ profectò cura nobis antiquissima semper esse debet, si ætatem uolumus honestè, ac lætè, placidéq; traducere. quid enim per Deum immortalẽ fœdius, aut miserius cogitari potest intemperãte, nequã, & perdito asoto, ac nepote, assiduis furiis pestiferarũ uoluptatum agitato, séq; dies, ac noctes in luto libidinum, & flagitiorum uolutante, atque in figura hominis uitam & feritatem gerẽte belluarum? beatus igitur, quisquis ita uitã instituit suã, ut nihil haberet charius, nihil antiquius, nihil quod magis uotis omnibus expeteret, quàm decus, quàm laudẽ, q̃ uirtutem: atque opinionem omnem effœminatam & prauã ita ex animo suo extirpauit, ut nequid gerere aut cogitarè posset excellenti natura, ac propè diuina hominis alienum atque indignum. Hæc profectò sola ratio est, qua possimus hoc, quod datum est uitæ, summa cum laude, ac tranquillitate colere: his denique curis, & studiis agitatus atque exercitatus animus, séq; à uoluptatibus fœdis & corpore longius abducẽs, agilis efficitur & uelox, ut membrorum nexibus exolutus summa celeritate peruolet in sedem illam, & æter-

nam domum suam, ubi cælesti uita, quam imitabatur in terris, & honestissima, ac incredibili, perpetuáq; uoluptate potiatur. Sed ad propositam disputationem reuertamur. Dicebamus, mentem illam præstātissimam, unde principiū est uniuersi motus, nō optabilē modo atq; expetendam esse, sed etiā mente percipi ac ratione: his addendum est, quæ per se intelliguntur, ea dignitate atque honore multum excellere, & uniuersa eius generis, si more Pythagoreorum placeat loqui, ad ordinem bonorum aggregata esse. Pythagorici enim, cum de principiis rerū memorarent, in duas series illa distribuerunt: unam, boni atque habitus: alterā, mali & priuationis: utriq; decem principia sic assignantes, ut altera alteris aduersa, è regione collocarent: appellarunt autem eos ordines συστοιχίας, quòd in iis cōtinerētur res consentientes, & naturæ cognatione sese attingētes. Quanquā igitur, quæ boni atque habitus seriem efficiūt, ea per se intelliguntur omnia, tamē ea in re cæteris omnibus substātia antecellit, atque huius generis in primis illa, quæ simplex est, atque actu, cuiusmodi esse primā uim mouētem explicauimus: hæc igitur per se ipsa maxime ad intelligendum aperta sit, necesse est. Quòd autem substantiam immobilem dicimus simplicem esse, nequis errore ductus ex eo concludat, illā unā esse (sunt enim plures, ut infra docebimus) neque duobus his uocabulis eadem uis & notio subiecta est, sed uoce unius mēsura significatur, ut in libro decimo huius operis dictum fuit: simplicem uerò dicimus rem, quæ sit uniusmodi, & ab omni cōcretione, ac permistione segregata, qualem esse primā uim mouētem demōstrauimus, quam siquis etiā unā appellet, propterea

quòd sit rerum omnium mensura, is profectò non errarit. Illius uerò natura cum sit eiusmodi, cui primæ deferantur in eo rerum genere, quæ per se ipsæ intelliguntur, necesse est etiã, ut in rebus expetẽdis altissimum gradum obtineat: siquidem ista reciprocantur, ut siquid ex se & propter se exoptãdum sit, idẽ sponte sua ac per se possit intelligi: & siquid ad hunc modum sit perceptum, idẽ sua ui suáq; natura sit exoptandũ. bonum enim ipsum, & quæ nos specie sua cõmouent, suóq; nomine iucunda existunt, connexa sunt, & naturali uinculo copulata cũ iis, quæ per se ratione, atque animo comprehenduntur: quamobrem in eadẽ serie atque ordine collocantur, & uno nomine, quod in quoque genere primum est, id optimum semper est, aut cum optimo ipso comparabile. est igitur primum mouendi principium rerum omnium optimum, & supra cætera omnia expetendum, atque ad intelligendum natura sua maximopere apertum. Sed aliquis roget, quomodo ad mentem immobilem rationem finis accommodemus, cum Aristoteles in quarto libro huius operis docuerit, eam causam, quæ finis appellatur, à rebus immobilibus abesse? Ad hæc breuiter est dicendum, bipartitum esse eum finem, cuius gratia aliquid facimus: aut enim ante rem gerendam existit, aut rei gestione comparatur. prioris generis exemplum est, cum ualetudinis tuendæ causa deambulamus: alterius, cum medicus ad eam efficiendã ægroto medicinam facit. Hoc igitur genus res immobiles ac ætherias nunq̃ attingit, alterũ semper cum iis aptum connexúmque est: est enim, quod ante attigimus, mens quæque singularis motionis efficiens & finis, quæ duo genera causarum in naturis

caducis materiæ diuortio separantur, scilicet hæ omnes duas formas habent: alteram, quæ cũ ipsa materia coniuncta, & sociata est: alteram, quæ ab illa per oculos in animum influens sine corpore, in illo hæret infixa, & cogitationi sese obiiciens mirabiles aliquando amores excitat alterius formæ, cuius ipsa simulachrum existit, neque nobis stimulos admouere intermittit, quoad uel inuitos cupiditate potiundi ad illam trahat. quod ita accidere facile intelligas, si quando amasti, & speciem puellæ meministi olim animo tuo obuersantem, teq; sæpenumero è somno excitantem, ac præcipitem de media nocte ad fores amicæ rapientem. Est igitur forma illa intima motionis effectrix, externa uero finis, utpote quæ rationem boni in sese cõtinet: quæ quidem si materia liberetur, una omnino & eadẽ existet atque altera illa, motusq; erit efficiens causa pariter ac finis. Cum itaque mentes illæ sempiternæ sint ab omni contagione corporis liberæ ac syncerae, quis dubitet philosophiam sequẽs, illas motum non efficere modo, sed etiã propter seipsas efficere? intelligunt igitur illæ sese, quoque præstantiores & amabiliores sunt cunctis naturis mortalibus, hoc ardentius se diligũt atq; amant, isque amor in primis ad mouẽdum ipsas impellit intelligentes, perennitate motus perfectionẽ suam atq; immortalitatem contineri, qua de re antea locuti sumus de sententia Peripateticorum. Ad hanc primam, & potissimam mouendi causam accedit incredibilis quædam charitas, atque amor rerum fragilium & caducarum: quarum illæ non modo sunt præsides & custodes, uerumetiam procreatrices ac parẽtes. Ac ueluti mens excellentis architecti uariis ædificiorum

formis grauidata parere gestit, atque urbes & oppida pulchritudine suæ sobolis decorare: sic mentes illæ liberalissimæ munificentissimæq; uim salutarem procreãdi ac gignendi in sese continẽtes innumerabilibus rerũ formis redundantem, pro eximia bonitate sua gaudent illas contineter in lucem profundere, ac uniuersas mundi regiones admirabili uarietate natiuarum imaginum augere ac perpolire: proinde ætherios globos sempiterna cõuersione circunuoluentes materiam magnã matrem rerum ad cõtinuos partus eliciũt: inde quatuor illa corporum elementa sursum ac deorsum assidue cõmeant, & constanti uicissitudine generantur & generãt: inde concilia, & cœtus mortaliũ cõcelebrãtur, & tot genera existunt, tamq; disparia bestiarum auium, ferarumq;, & pennigerorũ animantiũ pictæ uarietates, & quæ fluminibus, & mari belluæ occultantur: hinc denique ortus suos ducunt arbusta, fruges & infinita uis rerũ cæterarũ, quas benignissima terra profundit ex sese. Ac *ueluti natura cunctis animãtibus ingenerat præcipuã quãdam illecebrã amoris erga eos, quos procreauerũt, ut illos & alere, & saluos esse cupiant, & summo studio tueãtur: sic mẽtes illæ beatæ, quibus motionibus uniuersa gignũt, eisdẽ motionibus illa nutricãtur, & fouent, innumerabilia ciborũ genera suppeditãtes, unde omnia alãtur, pubescãt, & maturitatẽ suã cõsequantur.* Perhibẽt *autẽ iidem* Peripatetici, *inter præstãtissimum numẽ primæ mentis, & reliquas inde prognatas hoc præter cætera interesse, ꝙ illa spatiis immutabilibus uniuersum æthera ab oriẽte ad occidẽtem sua tantum causa circũuoluit, uicissitudinẽ dierum, noctiumq; cõficiẽtes: etenim*

ad quem alium finem dirigat illa motum suum, cum ipsa sit rerum omniũ principiũ, & finis? ast aliæ mentes suos ambitus non sua solum causa conficiũnt, sed pulcherrimi parentis amore incitatæ, ut quoad eius fieri potest, ad illius similitudinem proxime accedãt, & quacunque possunt ratione, uoluntati eius obtemperẽt. desiderat autem optimus pater uniuersitatem rerum, quam ipse procreauit, saluam, incolumemq́; ad infinitum tempus permanere, quod profectò sine continua, dispariq́; cælestium globorum conuersione contingere non potest: ex quo illud etiam apparet, mundum, & naturam uniuersam simillimam esse magnæ, & pulcherrimè constitutæ Reipub. *quam diuinæ illæ mentes inter se quasi ciuili societate deuinctæ communi consilio, & prouidentia administrẽt.* Mouet *itaque prima mens incredibili pulchritudine admirabiles amores sui excitans, ipsa uerò immobilis manet.* At *globus altissimus ab ea circũuectus incitatissima conuersione inferiores orbes mouet, & cætera omnia, quæ infra lunã uicissim generãtur, & occidũt. ꝙ si quæ mobilia sunt, immutari debẽt omnia, neq; uno & eodẽ statu semper esse, primum etiam globum, qui semper in motu est, mutationi subiectũ esse, confitendũ est, nimirum illi, quæ ad locũ pertinet. nam ipsa ætheria natura, cum sempiterna natura sit, omni tẽpore eadẽ, suiq́; simillima permanet, nullaq́; mutabilitate prædita est.* At *prima uis mouẽs, cũ sit actus solitarius & simplex, neq; ullũ motum habeat, omni etiã mutatione uacua sit, necesse est: siquam enim habet, primã certe habet, porrò prima est mobilitas ea, quæ conuersione rotunda in orbem circũfertur, ut in physicis euidẽti ratione demõstratũ fuit, at*

hãc efficiat ipsa mẽs, ut ab eadem pati nulla ratione ipsa possit: ex quo intelligitur, primã mentem uim esse immutabilem, & necessariam, qualis uidelicet esse debet natura principij. Habet autem uox necessarij triplicẽ uim: ita enim appellamus tum id, quod ui, atq; animo repugnãte factũ sit: tum etiam cuius opportunitas tanta est, ut sine eo bene se res habere non possit, quod genus necessitatis cũ adiunctione aliqua semper est: ut cum dicimus, equũ ad iter faciendum esse necessarium: hic enim adiunctio est ea, si cõmodè, & facilè ire cupiamus. Tertia notione necessarium dicitur, quicquid naturam, & cõditionem eam habet, ut neque mutari, neq; ulla ratione possit aliter esse, atq; est: quam necessitatem recte appellamus simplicem, & absolutã. Tali igitur ui præditum est principiũ illud potẽtissimũ, unde cælum, terræ, maria pẽdent, quòd si aliter sit, uniuersa profectò natura intereat, & in nihilum recidat, necesse est. Quis autẽ tanto ingenio, tantáq; doctrina ullo tẽpore existat, qui satis cogitatione complecti, nedum uerbis explicare possit, quanta sint gaudia, quãtæ uoluptates, quàm denique beata sit, & bonis omnibus redundans uita illius diuini principij seipso sine ulla interpellatione fruentis, & suum præstantissimum numen in omni æternitate contemplãtis! Attamen, si fas est, sempiternam illã summi boni perfectionẽ cum re aliqua mortali & caduca comparare, profectò nihil existit in terris, quod ad eius similitudinem propius uideatur accedere, quàm iucundissima & perfecta sapientium uita, præsertim si quis aliquo tẽpore possit existere, qualem Peripatetici cogitatione depingunt. Fingamus enim hominem primum animo ab omnibus uitiis

integro & casto, deinde sensu acerrimo, & acumine ingenij excellentem: neque enim sapientia mentes aut tardas, aut impuras in sua sacraria intromittit. Is itaq; uidēdi ueri cupiditate incēsus, sēq; ab omnibus uoluptatibus corporis, & à uulgi oculis longißime abducēs, omne uitæ tempus consumat in cōtemplatione rerum diuinarum, eorumq; omnium indagatione, quæ magnis tenebris natura circunfudit. Ac primum diuina mens huius præstātißimi hominis naturam omnem rerū caducarum peragrans, earumq; formas uarias, & penè innumerabiles sibi induens, hoc ornatu non contenta in sublime deinde sese attollat, èque caligne crassa, concretáq; rerum mortalium, in altißimas & purißimas cæli regiones euadens gradatim ascendat, singulas ætherias mentes perlustrās, & in earum pulchritudinem admirabili cum uoluptate sese transformans: dumq; insatiabili cupiditate semper ad oras altiores rapitur, perueniat aliquando ad supremū omnium rerum satorē, & moderatorem Deum, sēq; uinculo arctißimo cum illo coniungens, sanctißimo & beatißimo numine perfruatur: tunc profectò mens peregrinandi finem faciet, tunc denique post tot uigilias susceptas, post tantos labores exanclatos in portu summi boni iucundißimo conquiescet Deo plena, Deum intuens, atque suspiciens, bonis omnibus affluens, tot denique, tantísque gaudiis referta, quanta mens nulla præter illam ipsam cogitare poßit. Qualem igitur Peripatetici fingunt sapientis hominis uitam, talem esse aiunt, imò infinitis etiam partibus iucundiorem, & perfectiorem altißimi principij uitam. Sed hunc statum pulcherrimum in sapiente breuem,

& fugacem esse dicunt, propterea quòd uim illam contemplantem, per quam is comparatur, unà cum corporibus interire quodammodo necesse est omnibus uisis euanescentibus, quibus ipsa nitebatur. At illa mens beatissima æuo fruens sempiterno, séq; perpetuo intelligens æterna potiatur uoluptate necesse est. etenim ut corpus umbra, sic uoluptas cõsequitur actũ, ob eámq; causam sensus, & uigilia, & intelligentia maximã delectationẽ habent: quinetiã quicquid affert iucunditatis memoria, & spes, id semper oritur ex actu: alterius enim munere præterita bona repræsentãtur, alterius futura quodãmodo præcipiuntur. Nimirum uoluptas omnis in actione consistit, cupiditásque gerendi semper aliquid unà cum animantibus nata cum illis alitur, atque adolescit, ut nemo animum ocio, languore, ignauia tam infectum, atque oppressum habeat, quin aliquid semper delectationis causa agere gestiat, & mente, ac sensibus moueri: neque profectò somnus ob ullam aliam causam nobis est iucundus, nisi quòd animum corpúsque reficit, nósque aptiores ad uigiliam, & res gerendas facit. quòd siquẽ omni actione penitus spoliare cõtendas, is profectò mortem uitæ inertissimæ anteponat. Sed ad reliqua pergamus. Iam explicatum fuit antea, quæ per se intelligerentur, ea optima esse, & siqua maxime perciperentur ad eum modum, illa optimorum tenere principatum: proinde cum initium rerum omnium sit maxime simplex, & nulla omnino commistione concretum, & ob eam causam existat ad intelligentiam maxime apertum, idem altissimum bonitatis gradum obtinere confitendum est: cùmque omnia bona delectationem aliquam habeant,

ad illud munus præstantissimum fungendum utens. Est autem contemplatio rerum non modo maximarũ, sed etiã sæpe leuiorũ tã dulcis, tam suauis, & iucũda, ut nihil gratius, nihil optabilius in uita excogitari posse uideatur. Etenim uidemus præclara ingenia delectatione scientiæ irretita honores, opes, uires corporis, ipsam ualetudinem contẽnere, nullósque labores aut pericula peregrinationũ extimescere, quo possint animũ sciẽtia & cognitione rerum pulcherrimarum auctum & refertũ domum reportare: multos etiam cernas uigiliis assiduis, & laboribus studiorum exesos, & tabescentes, qui perire tamen prudentes uidẽtésque malint, q̃ uitam propagare literarum oblectatione uacantem. Neque profectò mirandum id cuiquam accidat, si cum animo suo reputarit, naturæ omni rationis & intelligentiæ participi ingenitum esse insatiabilem quendã amorẽ cognitionis, & sciẽtiæ, ut nihil ipsam æq; uideatur attingere. Itaque pueros uidemus, quãprimũ niti ac pedibus insistere potuerunt, ad spectacula auidos discurrere, omnia curiose sciscitari, fabulis mirabiliter capi, & quibusq; actionibus uirorũ quãuis seueris & grauibus cupere interesse: crescit ætas, studium crescit intelligendi, & sciendi: & quo præstantiore quisque est indole, & ingenio, hoc illustrius huius honestissimæ cupiditatis specimen præbet. itaque agrestes etiam, & barbari homines, quique ab omni cultu, & humanitate longissime absunt, se tamen temperare nõ possunt, quin aliquid audire, spectare, aut cognoscere semꝑ aueãt: nemoq; ferè adeo rudis est, aut à natura tã male informatus, quẽ historias legre, et res omniũ seculorũ scire nõ delectet.

Vt uerò homines etiam imperiti peregrinationibus lætantur, ut sæpe ad longinquas oras adeunt propter uisendi cupiditatem nullum incommodum aut periculum uitæ reformidantes, ut etiam gloriantur & commemorare gestiunt omnibus, quos mores hominum, quas urbes uiderint, quas terras, quæ maria perlustrarint: φ si forte ad eas usque regiones penetrarint, quas uasta oceani spatia diuidunt à nobis, quásque habitant eæ nationes, quas Græco uocabulo antipodas uocamus, quòd uestigia nobis contraria insistant, tum uerò illi se beatos ducunt, & cum magnis hominibus comparandos. Quòd si talium rerum spectacula imperitæ multitudini tantas suppeditant uoluptates, quanto gaudio, quàm cælesti iucunditate compleri! qua uesci ambrosia necesse est animum philosophi cum pulcherrimis, & planè diuinis semper habitantem cogitationibus! & cælum, maria, terras omnes animo dies, ac noctes peragrantem! tum occultissima animãtium rerũ, inanimarũmq; principia, & causas acumine mentis intuentem! neque earũ ortus, progressus, fines ignorantem! tum etiam syderũ naturas, effectus, motus, conuersionésque multiplices notantem! ad illam denique admirabilem mentium æternarum cognitionem usque penetrantem! Enimuero, si conuenienter naturæ suæ uiuere, unicuique optimum est, maximéque iucundum, nihil profectò homini contingere potest æque dulce, ac optabile, ut uita à mentis agitatione permanans. Etenim mens in homine longe plurimũ excellit, porrò id quamque rem maximè esse iudicandũ est, quod in quaque re præcipuum atque optimum existit: ut exploratum esse debeat, hominem suam mentem

potissimum esse, & qui mentis ade fruatur, eū sua propria uita maxime perfrui, & ob eam causam tam bene, atque iucunde uiuere, ut nulla imperia, nullæ opes cum eius hominis studiis, & delectationibus conferenda uideantur. Quid? nónne Deum beatissimum esse demonstrauimus ex eo, quòd perpetua sui contemplatione frueretur? oportet igitur hominū uitā suauissimā, beatissimámque contineri ea potissimum actióne, quæ diuinæ proxima, maximéque cognata existit. Quamobrem uidemus, cæteras animantes à summi boni consecutione longissime abesse, propterea quòd mentis, & intelligentiæ nulla cum iis particula communicata est. Itaque uita mentium sempiternarum perfectè, cumulatéq; beata est, quia pfecto intelligendi munere perfunguntur: homines autem perinde beati sunt, ut quisque ad huius pulcherrimæ actionis similitudinem proxime accedit, cuius cætera animalia cum expertia sint, summi etiam boni excellenti præstantia defici necesse est. Dicendum est igitur, beatam uitam peruenire, quóad progredi potest maximarum rerum contemplatio: & in quibus mentibus maior insit hæc uirtus, has mentes uitam colere beatiorem, & maioribus gaudiis abundantem. Cum itaq; ne Sol quidem lucem igniculi tantum splendore suo uincat, quantum mens illa altissima menti hominum infimæ antecellit, quæ nam per illum Deum, de quo loquimur, aut uis eloquentiæ dicendo, aut acies ingenij cogitando uel minimam partem possit adumbrare dulcedinis, & iucunditatis, quam percipit sempiternis seculorum ætatibus summus Deus semetipsum intelligendo, & illā suā pulcherrimam formā, perfectissimámque contemplan-

do! Habet igitur omnium rerum parens admirabilitatem certe tantam, ut nihil admirandum æque uideatur, ac siqua mens posſit tanti numinis maieſtatem & abſolutiſsimā perfectionem ſatis admirari, colere, uenerari. Quæ cū talia ſint, quis audeat negare, Deū nō modo uitam eſſe, ſed etiā uitā præſtantiſsimam beatiſſimamq́; ſcilicet actus mentis, & agitatio uita eſt, & præſtabilis illa quidem, maximéque excellens: Deus autem puriſsimus eſt actus nihil omnino admiſtum, nihil duplex, nihil copulatum in ſeſe cōtinens: cumq́; ſua ſponte, ſuáque ui talis exiſtat, nihil aliud niſi ſeipſum intelligens, & cōprehendens, profectò actus illius uita perfectiſſima, & ſempiterna ſit, neceſſe eſt, ut iam non ſit cunctandū affirmare, Deum eſſe animal optimum, æternum: quāobrē Deus uita fruitur, atque æuo continuato, & perenni, neque aliud certe exiſtit ſanctiſſimum illud numen, niſi uita optima, ꝑpetua, & ſempiterna, è quo perēni, auguſtiſſimoq́; fonte uniuerſis animantibus uita manat, & ſpiritus: & naturis inanimatis forma omnis, & omnis exiſtendi, ac permanendi uis munifice, prolixe, large ſuppeditatur. His expoſitis omni luce clarius apparere poteſt, q̃ iniuſte, & parum ſapienter Speuſippus, & Pythagorei naturā principij exagitarint, atq; contempſerint, ſcilicet ij, cum ſemina ſtirpium, & animaliū uidiſſent imperfectum quiddā eſſe, atq; impolitum, quæ uerò inde gignerentur, naturam habere abſolutam, & ſuis omnibus numeris, & partibus expletā, ex principio res quidē bonas, & perfectas oriri. ſed ipſum eſſe inchoatum, & rude, ac deforme exiſtimarunt, ꝙ ſeminibus rerum, naturam, & nomen principij tribue-

rent, & omnem uim initiorum eiusdem modi esse iudi carent. sed parum certe isti homines uiderunt, cur enim hoc nomine praeclaro nõ afficerent potius res perfectas, atque absolutas, unde semina ipsa generantur, & fluũt! Dicendum est igitur, animalium, & omnium eorũ, quae terra nascũtur, uera principia existere nõ semina aliqua, sed naturas eas à quibus unaquaeq; res progignitur: sunt autem naturae illae bipartitae: nam quae genera à sui simi libus effinguntur, in iis eadem est planè absolutio, perfe ctióque parentum, & natorum: at quibus in generibus quae procreata sunt, nullam habent similitudinem cum procreatoribus, in iis tantum abest ut principiũ gignendi sit deterius iis quae nascuntur ab illo, ut etiam admirabile sit, quantum excellat: siquidem harũ omnium rerum generator est Sol, & orbis ille obliquus in duodecim signa distributus, cuius ambitum Sol ipse, & Luna, & reliquae Stellae, quae uocantur errantes, disparibus quaeque temporibus lustrant. Quinimò nihil aut ferax, aut ad partus edendos natum, atque aptũ esse possit, nisi uis illa praepotens Solis animantibus aeris, aquatilibus , terrenísque foecunditatem largiatur. quamobrem Aristoteles hanc stellam prosperam, & salutarem appellat γεννητικὴν, quòd illa omnium rerum sit procreatrix, & parens, idémque hominem dicit à Sole generari, atque homine. Est igitur natura principiorũ contrà atque Pythagorei dicunt, excellens, absoluta, elaborata, & perpolita: primi autẽ principij, de quo paulo ante disseruimus, tanta est pulchritudo , támque admirabilis, incredibilisq; pfectio, ut quicquid aliud pulcherrimũ, optimũ, absolutissimũ in uinuerso eminere ui-

detur, atq; excellere, sit illius præstātissimæ naturæ adūmbratū simulachrum, & quædā obscurissima imago. His rebus ad hunc modum explicatis, satis perspicue docuisse uidemur, substantiā aliquam esse immobilem, ac sempiternam, & ab omni earum rerum, quæ sensu continentur, coniunctione secretam. Explicatum est autem in libris de motu, eandem nulla magnitudine præditam esse, sed partibus carere, atque indiuiduam existere, neque ulla ratione secari distrahíque posse, quippe quæ motum cælo afferat sempiternum: ex quo intelligi debet, uim eius infinitam esse, neque ullis seculorum terminis circunscriptam: cumq; nihil finitum infinitam uim habere posit, substantiā immobilem omni magnitudine terminata carere necesse est: at immensam, atque interminatam habere quî possit, cum nulla amplitudo talis existat in rerum natura: ut alibi argumentis necessariis ab Aristotele conclusum est. Itaque cum omnis magnitudo uel finita sit, uel infinita: sequitur, quod immensis uiribus præditum sit, id neque corpus esse, neque ullam cum corporibus societatem habere. Declaratum est item, eandem substātiā impatibilem existere, omnemq; effugere uim, atque impressionem earum rerum, quæ uarie sensus afficere solent, quod genus Græci ἀλλοίωσιν, nostri philosophi alterationem uocant. Id uerò ita esse, facile quiuis intelligat, si secum ipse consideret, reliquos motus omnes esse posteriores illo, qui ad locum pertineat: quo motu cum prima omnium rerum causa uacua sit, cæteris item carere, ratio ipsa docet: sublato enim primo, omnia consequentia tolluntur: itaque in nullam planè rem uideas cadere cæteras mutationes, quin eandē

mobilitate lod præditam cernas. Et profectò intueri licet, *in hac pulcherrima uniuersi descriptione admirabilem quendam ordinem adhibitum esse, ut à primis naturis, & quodammodò inchoatis ad pfectiores semper ascenderetur, usque dum ad ultimas, absolutissimásque peruentum esset.* Etenim cum omnem naturam corpoream mobilem esse oporteret patibilémque, quæ corpora caduca forent, magísque cõcreta, ea omni mutationum generi proposita fuerunt, ut nulla uis externa esset, quam accipere, ferréque non possent: at globi ætherij, qui facile inter cunctas naturas corporeas excellerent, mutationem loci. quæ præstantior esset, adepti sunt, reliquas omnes effugerunt. Gradus autem rerũ altissimus est earũ mentiũ, quæ sine corporibus uitã colũt beatissimã, & sempiternã: quas decuit esse omnino impatibiles, immobiles, omnísque mutationis expertes, cũ cæteris omnibus ipsæ & motum afferrent, & tantum ad honorem & dignitatem antecellerent, quantum ne cogitatione quidem comprehendi potest. Neq; uerò nos præterit, quæ pauloante à nobis breuissimè pstricta fuerũt de ui finita rerum, infinitáque, ea solere à multis copiose dilatari, quòd is locus amplissimam disputandi materiam subministret: sed nos suis quæque locis dicenda existimamus, quamobrem hæ quæstiones ad libros de motu cum pertineant, illarum tractationem eò reseruamus: habemus enim in animo, eos libros interpretari, si uita suppetet, & nostræ ualetudinis infirmitas id patietur, interim persequamur illa, quæ magis attingunt eã disputationem, quæ nobis à principio instituta est: cúmq; aperte docuerimus, substantiã aliquam immobilem esse

atque æternam, in qua nihil admistum insit concretum-ue: nunc, quod reliquum est, quæramus, unáne existat huius generis, an plures: & si plures, quot numero sint ponendæ. Sed operæpretium est, aliorũ quoque dicta meminisse, & commemorare, quanquam nemo ferè ante Aristotelem quicquam suspicatus est de substantiis corpore uacantibus, præter idearum inuentores, qui tamen ipsi ad hanc nostram quæstionem explicandam nihil omnino definiti, aut perspicui suppeditare possunt. etenim ideas esse numeros uolunt, de numerorũ autem copia nihil habent planè, quod liqueat: modo enim infinitam eorũ multitudinẽ introducunt, modo tantam paucitatem, ut eos ultra decem procedere nõ putẽt: neq; tamen, cur ita definiant numeros docent, aut argumentum aliquod graue, & necessarium ad fidem faciendam adhibent. Nobis autem ea, quæ disputata sunt adhuc, uiam facilem & compendiariam aperire uidẽtur, qua possimus ad ueritatẽ huius quæstionis peruenire. Docuimus enim unũ esse principiũ uniuersi, quod ipsum planè immobile manens, motum primum cieret, eundémque unum ac sempiternũ. cum uerò omnia, quæ mouentur, ab aliquo moueantur, & principium mouẽdi immobile esse, & sempiternum motũ à sempiterno, unũq; ab uno manare sit necesse: cumq; præter conuersionẽ illam simplicem, qua prima mens immobilis uniuersum æthera ab ortu ad occasum immutabili ratione in orbẽ contorquet, uideamus alias item æternas circũuectiones earum stellarum, quæ errare dicuntur: corpus enim uolubile, ac rotundum & immortali est natura, & semper in motu est, ut in physicis explicatũ fuit.

hæc omnia cum uideamus ita se habere, quid potest esse iam causæ, cur dubitemus, suam cuique sphæræ substantiam immobilem, æternámque attribuere, quæ motionē illā perpetuā & continētem ciet? Etenim cū natura stellarū, sempiterna quædā substantia sit, talem item esse quāq; uim mouētē necesse est: id enim quod mouet, prius est moto: & quod prius est substātia, substātiā esse cōfitēdū est, cū nihil aliud sine huius generis adminiculo possit consistere. Itaque si unus simplexq; motus, ab una & simplici causa nascitur, ut demonstratum est ab Aristotele, concludendum uidetur, quot stellarum sint cursus, conuersionésque globorum, totidem substantias mouentes esse natura sempiterna, planéque immobili, quæ non sensu, sed intelligentia continentur, cum sint corporis expertes: neq; secari, aut diuidi possint, propterea quòd uim habeant infinitam, ut supra diximus, nulláq; uis talis in aliqua magnitudine existat. Quod igitur quærebamus, unáne substantia immobilis esset, an plures, quotq; numero essent, id iam inuestigatum nobis, compertumque est: itémque illud apparere potest, ut quisque globus ordine antecedat aut sequatur, ita quamque substantiam aut priorem aut posteriorem esse, quòd astrorum mentiúmque suarum unus idémque sit ordo atque descriptio. Neque uerò sumus nescii, quid homini christiano de numero earum & natura sit sentiendum, sed nunc Aristotelem interpretamur, deinceps fauente Deo theologiæ nostræ oracula sancta explicaturi. Illam itaque mentē præstantissimā, quæ uniuersam ætheris molē concitatissima circūuectione cōuersat, primū locū obtinere, & reliquis substātiis immobilibus natura

& dignitate anteire, uel globi eius præstãtia, cui præpõsita est, apertissime nobis indicare potest: uidemus enim reliquos orbes ad illius motum, & conuersionẽ dirigere suos cursus tanq̃ ad finem, idémque altissimã nactus est regionem, atque à nostris domiciliis longissime distantẽ, qualem obtinere decebat principem orbium reliquorũ, mundique præcipuum moderatorem. Amplitudo uerò eius est tanta, ut cætera contineat atque arceat complexu suo, à nullo contineatur ipse. Quid loquar de innumerabili multitudine stellarum, quæ in eo infixæ splendore suo, & admirabili pulchritudine insatiabile spectaculũ mortalibus præbent, & cunctis naturis uitalẽ uim largiuntur & maxime salutarẽ, cum reliquæ sphæræ unius tantum syderis candore colluceant? Quid mobilitas? nónne tam rapida, támque incitata est, ut cum inferiora sydera multũ temporis consumant in lustrãdis minoribus circulis, ipse uno circuitu diem, noctémque conficiat? Itaque mens tam nobile, támq; præclarũ animans corpus, sine dubitatione cæteris mentibus diuinis non loco solũ, sed natura etiã prior esse, atq; honore ac dignitate plurimũ antecellere putanda est. Quinetiã ut quæq; sphæra superiorem locũ tenet, ita superiore ac potiore cõditione est, ut quorundam Aristotelicorũ est sententia: docent enim cõtinẽtia corpora uim formæ maiorem obtinere, & ob eam causam perfectiora esse, multóq; antestare, atque ad ea, quæ cõtinentur, eandem habere proportionem cõparationémque quã totum ad partem habet [illegible] ...tiã in sese cohibere [illegible] ...us patere uideatur: [illegible] ...tis [illegible] ...q; esse-

ctorẽ esse constet, inde fieri dicunt, ut quo stella quae-que uiciniorem illi orbem teneat, hoc effectus pariat di uturniores: & cum tres primae superiores ad naturas rerum caducarum stabiliendas, optiméq; temperandas, & tuẽdas uim habeant admirabilem, reliquas inferiores ad motũ, & uarietates efficiẽdas plurimũ ualere cõfirmãt, eóq; in genere pulcherrimã Solis *stellã principatũ obtinere, potentiámq; illius in rebus immutandis maxime insignem atque illustrem existere: unde fortasse factum est, ut homines docti illam ducem appellarẽt, ac principem, & moderatricem luminum reliquorum, mundiq; mentem, & temperationem: quãquam id magis eos impulisse uidetur ad haec dicenda, ꝙ uiderẽt globum* Solis *& splendore, & magnitudine longe praestare, & reliquorũ syderum motionibus uagis moderari. quae quidẽ consideratio tãtũ momenti habet, ut nonnulli* Peripatetici *nobiles existimarint, non absurdam eam opinionem fore, siquis dicat, mentem illam, quae cursum temperat* Solis, *nobilitate proximam esse ab altissima, primámq; eius ꝓgeniem existere, unde postea mens stellae* Saturniae *propagetur. Quòd si quae sphaerae altitudine praestant & capacitate, eaedem praestant dignitate, excellentiáque naturae, idem profectò euenire necesse est in mentes illas diuinas, quarũ illae opera uolubilitate sempiterna uersantur.* Sed *quaerat aliquis, cur errantium syderũ ea, quae propius à terra absunt, celeritate uigeãt, suósq; citius cõficiant & peragrent orbes, q̃ superiora?* Ecquid *accidere id dicendum est, ꝙ in mentibus earum insit uis, atq; praestantia? at hoc repugnat iis, quae [illegible]t modo.* An *potius haec minores ambitus lu-*

ſtrant, altiora autem magnitudine corporũ tardiora eſſe uidentur, cum tamen uelociſſime moueantur? Quod ſupereſt, quando accurata ueritatis inquiſitione ad eam ſcientiam peruentum eſt, ut iam compertum exploratúmque planè habeamus, ſubſtantias immobiles, quæ mentes ſingulares appellantur, plures una exiſtere, res profectò poſtulare uidetur, ut de procreatione illarum, & perfectione nonnulla diſſeramus de ſententia Peripateticorum, idq; breuiter & ſummatim: uenit enim nobis in mentem aliquando uereri, ne cui noſtræ hæ diſputationes ultra, quàm ſatis eſt, procedere uideātur: quāquam res grauiſſimæ, maximéque difficiles neque occupatis hominibus ſcribuntur, neque delicatis. quòd ſiquis amore philoſophiæ incenſus ſeſe in literas abdidit, & omne ſuum ſtudium ueritatis indagationi dicauit, huic certe nulla oratio aut longior, aut curioſior uideri poſſit, quæ de rebus maximis, & ad cognitionem pulcherrimis habeatur. Principio aiunt Peripatetici, unamquanque mentem ſingularem ſeipſam intelligere, idq; planum fieri ex eo, quod menti noſtræ contingere uideamus, quæ percipiendis iis, quæ ſub intelligentiam cadunt, ſeipſam ſoleat cognoſcere, cum eius eſſentia ſit eadem, quæ rerum animo comprehenſarum. quòd ſi mens hominis, propterea quia materiæ nō eſt affixa, tāetſi ex ea pendere uideatur, præclaram illam uim conſecuta eſt, ut ſeſe cōuertat in formam eius quod intelligit, & unum ac idem efficiatur atq; illud: quid quæſo dicēdum eſt de mentibus illis ſolutis, ac liberis, & ab omni cōcretione ſeiunctis, planéq; integris, atq; ſyncæris? quis in quā dubitet, in eo genere intelligentē, atq; id, quod intelli

gitur, magis unum effici, quàm efficiatur in nobis! Explicatum est autẽ in libris de anima, id, quod intelligitur, intelligentis esse formam, & perfectionem, ut confitendum esse uideatur, quod percipiant mentes singulares præter semetipsas, id causam quodãmodo efficiẽtem, & formã, & finem ipsarũ existere: & quæ sic procreata sint, necessario procreatores suos intelligentia comprehẽdere: atque ista reciprocari, ut quod intelligit mens præter semetipsam, id eam fingat & formet: & quod mentẽ fingit & format, id ab ea intelligatur, planéq; noscatur. neq; enim fieri potest, ut effectus aliquis scientiã sui cõsequatur, quin idẽ causam norit unde manat & gignitur: atqui mens quæq; seipsam intelligit, igitur causam quoq; suã intelligit. Cũ autẽ mens una prima existat, quæ seipsam cõprehendat, reliquas autem omnes comprehensa proggnat, idemq; sit in eo maxime genere intelligens intellectumq;, & ob eam causam illarum quæque sit una, non tamen hinc effici putandum est, eadem mentes omnes simplicitate præditas esse: hoc enim posito, tolletur omne præstantiæ perfectionísque discrimen, & ultima primis esse paria, concedendum erit: neque iam unus existet princeps, qui sit omniũ pfectissimus, atque optimus, maximeq; simplex, & cunctarũ rerum æternarũ caducarumq; potestate dignissimus. Itaq; in rebus cælestibus hanc simplicitatis & cognitionis rationem atque ordinẽ esse uolũt philosophi ab Aristotele profecti, perfecte enim simplicẽ, atq; unũ esse iudicant summum Deũ, qui semetipsum intelligat, nullo aduẽticio, externoq; adiumento ad id munus præstantissimum fungendũ utens. Ad eius autẽ perfectionem proxime accedere sentiũt secũdã

mentem, quæ ex illius intelligentia nascatur, eóque solo, atque uno ad se noscendum egeat. Tertium gradum tenere dicunt secundam procreationē, eius uerò iam duplicem causam esse: primum dico principium, & secundum, quorum illa cognitione consistat, eóque minus simplicem, minúsque indiuiduā existere: & quo longius ab altissima mente substantiæ recesserint, eo plus concretionis & copulationis in sese cōtinere, ꝙ earū intelligentia plura principia cōplectatur, à quibus formā, uim, essentiā accipiāt. ꝙ si quæq; illarū debeat una existere, necesse est profectò, ut quod uenit in cuiusque intelligentiam, existat & ipsum unum: id autē una ratione fieri potest, si plura illa principia, quibus intelligendis unaquæque oritur, atque cōsistit, ad unum omnia sese efferāt, aggregentq; principiū, quod est uere unum, & simplex, perfectumq;, causáq; salutaris, & præpotens, quamobrem multa & sint & numerentur: & quo quicque propius, aut longius ab illo abesse contigerit, hoc magis aut minus cum eo naturam simplicitatis & unius communicatam esse, necesse est. quo fit ut mens humana, quæ infimum locum teneat, ante reliquas omnes mentes concreta & multiplex esse uideatur. Hæc Peripatetici, sed ueritas huius quæstionis à theologia Christiana petēda est, quæ delapsa de cælo sola potest de hoc genere uerissima sentire, & loqui: nos autem ad enucleandas Aristotelis sententias iam reuertamur. Conclusum est argumentis huius philosophi, tot substantias immobiles esse numerandas, quot essent conuersiones cælestium globorum. est autem numerus earum accipiendus ab astrologia, quæ ex disciplinis mathematicis

arctissimam cum philosophia societatem habet, quòd ipsius inquisitio, contemplatióque ad substantiam spectet corpoream illam quidem, sed perennem, ac sempiternam: reliquæ autem omnes in iis, quæ ipsi substantiæ adiuncta sunt, uersari soleant, ut arithmeticæ, ac geometriæ sciẽtia: quarum altera numeros, altera magnitudines considerat. Plures itaque motiones eorũ corporum esse, quæ uoluuntur in cælo, uel iis apertum esse debet, qui scientiam syderum leuiter attigerũt: stellarum enim uagantium quæque non una, sed multiplici conuersione circunfertur, qua quidem de re sic explicant astrologiæ doctores, syderũ triplicem esse motionem: quarum una ab uniuersis mortalibus aspectu oculorum comprehendatur, eã dico, qua sydera ab oriente commeant ad occidentem: alteram autem à uulgari intelligentia remotam esse, quam Mathematici obseruando notent, nonnullis operibus manu factis ad eam inuestigationem usi: atque id quidem motionis genus bipartitum esse docẽt, quòd nonnulla breui tempore, quædam uix longinqua obseruatione animaduerti soleant, quales fortasse inerrantium stellarum lapsus numerare possimus, quos antiquiorum nemo percepit, at uagantium syderum cursus, non ita longo tempore ad obseruandum egent: lustratio enim Solis annuum spatium, lunæ non amplius menstruum requirit. Tertiũ motionis genus nulla uel immẽsi temporis animaduersione notari potest, nam sola rationis, & cogitationis uia ad illius scientiam peruenitur: siquidem plures errantium cursus ad sensum & speciẽ sunt uniusmodi & simplices, quos ratio docet copulatos esse & multiformes. uideas enim illas tũ uelocius labi,

tum tardius:tum anteuersus celerare, tum retrorsum uehi: tum ad cæli uerticem australem conuertere curriculum, tum ad aquilonalẽ. atqui repugnat id naturæ corporis ætherij, cuius agitationem omnẽ & simplicem, & ab omni temeritate atque inconstantia remotissimã esse oportet, ut ab Aristotele in libris de motu apertissimè demonstratum est. Quæ cũ diligentius animaduerterent Mathematici, necesse habuerunt introducere multiplices motus, quibus isti errores, & quasi fortuitæ cõuersiones ad ordinem adducerẽtur. de numero autẽ eorũ exponemus breuiter sentẽtias quorundã astrologorũ, quo definitam aliquã summã possimus in animis nostris habere informatam: neque tamen hac simplici expositione cõtẽti esse debebimus, aut satis esse putare ea, quæ à superioris ætatis hominibus reperta sint, sed quædã nos inuestigare cõueniet, quædã item ab iis perdiscere, qui omne tẽpus inquirendo, & scrutãdo in rerũ cælestiũ cognitione consumũt: qui siquid eorũ, quæ dicẽtur, minus approbarint, aut noui aliquid ipsi suo præstanti ingenio pepererint, maximæ certe gratiæ & iis, & ueteribus habẽdæ atque agendæ erunt, quorũ opera ad perceptionem, cognitionemq́; rerum pulcherrimarũ adiuti fuerimus: eã uerò sententiã tenebimus, quæ ad similitudinem ueri uideatur esse propensior. Hæc præfatus Aristoteles ad explicandas opiniones Eudoxi, & Callippi de numero sphærarũ aggreditur, summã totius rei breuiter exponẽs, ꝙ earum rerũ tractatio diligens ad astrologiæ potius, q̃ primæ philosophiæ munus spectare uideatur: quãobrem nec nos quidẽ in iis explanãdis quicquã commorati sumus, cũ præsertim sciremus, Hieronymũ Fra-

castorium hanc partem eleganter, & enucleatè interpretatum esse in suis Homocentricis, quem librum ille hoc anno misit ad PAVLVM III. Pont. Max. Etenim cum Hipparchus, & qui secuti sunt eum, naturalem astrologiæ cum philosophia societatem diremissent, eásque disciplinas interpositis nescio quibus circulis commentitiis & fictis ita distraxissent, ut nulla amplius ratione coire posse viderentur, extitit aliquando Ioannes baptista Turrianus eximium seculi nostri decus, qui duarum grauissimarum artium dissensionem ac dissidium molestissimè ferret: itaque magnitudine fretus ingenij, & doctrinæ, quibus rebus, ut cæteris omnibus uirtutibus, mirabiliter florebat, instituerat eas reconciliare, atque ad pristinam reuocare concordiam: iámque huius pulcherrimi conatus præclara fundamenta iecerat, cum subito ecce uis mortifera morbi hominem immortalitate dignum inuasit, qua ille consumptus ad ea sydera migrauit, quæ dies ac noctes cogitatione peragrabat, Italiam sua clarissima luce orbatam, & grauissimo mœrore confectam relinquens. Agendæ sunt igitur immortales gratiæ Hieronymo Fracastorio, uiro omni liberali doctrina politissimo atque perfecto, qui cum à Turriano homine sibi amicissimo nonnulla semina eius disputationis accepisset, ex iis pulcherrimos atque uberrimos fœtus propagauit, edito libro diuino & planè cælesti, in quo eorum omnium, quæ in cursibus stellarum admirabilia, & quasi contra rationem accidere uidentur in cælo, tam luculentè, támque subtiliter causas persecutus est omnes, ut ex iis locis uenisse, non ut eas ipse reperisse uideatur, ita omnia

detur, atq; excellere, sit illius præstãtissimæ naturæ adũbratũ simulachrum, & quædã obscurissima imago. His rebus ad hunc modum explicatis, satis perspicue docuisse uidemur, substantiã aliquam esse immobilem, ac sempiternam, & ab omni earum rerum, quæ sensu continentur, coniunctione secretam. Explicatum est autem in libris de motu, eandem nulla magnitudine præditam esse, sed partibus carere, atque indiuiduam existere, neque ulla ratione secari distrahique posse, quippe quæ motum cælo afferat sempiternum: ex quo intelligi debet, uim eius infinitam esse, neque ullis seculorum terminis circunscriptam: cumq; nihil finitum infinitam uim habere possit, substantiã immobilem omni magnitudine terminata carere necesse est: at immensam, atque interminatam habere quî possit, cum nulla amplitudo talis existat in rerum natura! ut alibi argumentis necessariis ab Aristotele conclusum est. Itaque cum omnis magnitudo uel finita sit, uel infinita: sequitur, quod immensis uiribus præditum sit, id neque corpus esse, neque ullam cum corporibus societatem habere. Declaratum est item, eandem substãtiã impatibilem existere, omnemq; effugere uim, atque impressionem earum rerum, quæ uarie sensus afficere solent, quod genus Græci ἀλλοίωσιν, nostri philosophi alterationem uocant. Id uero ita esse, facile quiuis intelligat, si secum ipse consideret, reliquos motus omnes esse posteriores illo, qui ad locum pertineat: quo motu cum prima omnium rerum causa uacua sit, cæteris item carere, ratio ipsa docet: sublato enim primo, omnia consequentia tolluntur: itaque in nullam plane rem uideas cadere cæteras mutationes, quin eandẽ

mobilitate loci præditam cernas. Et profectò intueri licet, in hac pulcherrima uniuersi descriptione admirabilem quendam ordinem adhibitum esse, ut à primis naturis, & quodammodò inchoatis ad pfectiores semper ascenderetur, usque dum ad ultimas, absolutissimásque peruentum esset. Etenim cum omnem naturam corpoream mobilem esse oporteret patibilémque, quæ corpora caduca forent, magísque cõcreta, ea omni mutationum generi proposita fuerunt, ut nulla uis externa esset, quam accipere, ferréque non possent: at globi ætherij, qui facile inter cunctas naturas corporeas excellerent, mutationem loci. quæ præstantior esset, adepti sunt, reliquas omnes effugerunt. Gradus autem rerũ altissimus est earũ mentiũ, quæ sine corporibus uitã colũt beatissimã, & sempiternã: quas decuit esse omnino impatibiles, immobiles, omnísque mutationis expertes, cũ cæteris omnibus ipsæ & motum afferrent, & tantum ad honorem & dignitatem antecellerent, quantum ne cogitatione quidem comprehendi potest. Neq; uerò nos præterit, quæ pauloante à nobis breuissimè pstricta fuerũt de infinita rerum, infinitáque, ea solere à multis copiose dilatari, quòd is locus amplissimam disputandi materiam subministret: sed nos suis quæque locis dicenda existimamus, quamobrem hæ quæstiones ad libros de motu cum pertineant, illarum tractationem eò reseruamus: habemus enim in animo, eos libros interpretari, si uita suppetet, & nostræ ualetudinis infirmitas id patietur, interim persequamur illa, quæ magis attingunt eã disputationem, quæ nobis à principio instituta est: cúmq; aperte docuerimus, substantiã aliquam immobilem esse

atque æternam, in qua nihil admistum insit concretumue: nunc, quod reliquum est, quæramus, unáne existat huius generis, an plures: & si plures, quot numero sint ponendæ. Sed operæpretium est, aliorū quoque dicta meminisse, & commemorare, quanquam nemo ferè ante Aristotelem quicquam suspicatus est de substantiis corpore uacantibus, præter idearum inuentores, qui tamen ipsi ad hanc nostram quæstionem explicandam nihil omnino definiti, aut perspicui suppeditare possunt. etenim ideas esse numeros uolunt, de numerorū autem copia nihil habent planè, quod liqueat: modo enim infinitam eorū multitudinē introducunt, modo tantam paucitatem, ut eos ultra decem procedere nō putēt: neq; tamen, cur ita definiant numeros docent, aut argumentum aliquod graue, & necessarium ad fidem faciendam adhibent. Nobis autem ea, quæ disputata sunt adhuc, uiam facilem & compendiariam aperire uidētur, qua possimus ad ueritatē huius quæstionis peruenire. Docuimus enim unū esse principiū uniuersi, quod ipsum planè immobile manens, motum primum cieret, eundémque unum ac sempiternū. cum uerò omnia, quæ mouentur, ab aliquo moueantur, & principium mouēdi immobile esse, & sempiternum motū à sempiterno, unūq; ab uno manare sit necesse: cumq; præter conuersionē illam simplicem, qua prima mens immobilis uniuersum æthera ab ortu ad occasum immutabili ratione in orbē contorquet, uideamus alias item æternas circūuectiones earum stellarum, quæ errare dicuntur: corpus enim uolubile, ac rotundum & immortali est natura, & semper in motu est, ut in physicis explicatū fuit.

hæc omnia cum uideamus ita se habere, quid potest esse iam causæ, cur dubitemus, suam cuique sphæræ substantiam immobilem, æternámque attribuere, quæ motionē illā perpetuā & continētem ciet! Etenim cū natura stellarū, sempiterna quædā substantia sit, talem item esse quāq; uim mouētē necesse est: id enim quod mouet, prius est moto: & quod prius est substātia, substātiā esse cōfitēdū est, cū nihil aliud sine huius generis adminiculo possit consistere. Itaque si unus simplexq; motus, ab una & simplici causa nascitur, ut demonstratum est ab Aristotele, concludendum uidetur, quot stellarum sint cursus, conuersionésque globorum, totidem substantias mouentes esse natura sempiterna, planéque immobili, quæ non sensu, sed intelligentia continentur, cum sint corporis expertes: neq; secari, aut diuidi possint, propterea quòd uim habeant infinitam, ut supra diximus, nulláq; uis talis in aliqua magnitudine existat. Quod igitur quærebamus, unáne substantia immobilis esset, an plures, quotq; numero essent, id iam inuestigatum nobis, compertúmque est: itémque illud apparere potest, ut quisque globus ordine antecedat aut sequatur, ita quamque substantiam aut priorem aut posteriorem esse, quòd astrorum mentiúmque suarum unus idémque sit ordo atque descriptio. Neque uerò sumus nescii, quid homini christiano de numero earum & natura sit sentiendum, sed nunc Aristotelem interpretamur, deinceps fauente Deo theologiæ nostræ oracula sancta explicaturi. Illam itaque mentē præstantissimā, quæ uniuersam ætheris molē concitatissima circūuectione cōuersat, primū locū obtinere, & reliquis substātiis immobilibus natura

& dignitate anteire, uel globi eius præstãtia, cui præpo sita est, apertissime nobis indicare potest: uidemus enim reliquos orbes ad illius motum, & conuersionẽ dirigere suos cursus tanq̃ ad finem, idémque altissimã nactus est regionem, atque à nostris domiciliis longißime distantẽ, qualem obtinere decebat principem orbium reliquorũ, mundique præcipuum moderatorem. Amplitudo uerò eius est tanta, ut cætera contineat atque arceat complexu suo, à nullo contineatur ipse. Quid loquar de innumerabili multitudine stellarum, quæ in eo infixæ splendore suo, & admirabili pulchritudine insatiabile spectaculũ mortalibus præbent, & cunctis naturis uitalẽ uim largiuntur & maxime salutarẽ, cum reliquæ sphæræ unius tantum syderis candore colluceant? Quid mobilitas? nónne tam rapida, támque incitata est, ut cum inferiora sydera multũ temporis consumant in lustrãdis minoribus circulis, ipse uno circuitu diem, noctémque conficiat? Itaque mens tam nobile, tamq; præclarũ animans corpus, sine dubitatione cæteris mentibus diuinis non loco solũ, sed natura etiã prior esse, atq; honore ac dignitate plurimũ antecellere putanda est. Quinetiã ut quæq; sphæra superiorem locũ tenet, ita superiore ac potiore cõditione est, ut quorundam Aristotelicorũ est sententia: docent enim cõtinẽtia corpora uim formæ maiorem obtinere, & ob eam causam perfectiora esse, multóq; antestare, atque ad ea, quæ cõtineantur, eandem habere proportionem cõparationémque quã totum ad partem habet: itaque stellas altiores efficientiã in sese cohibere potiorẽ, quæq; in omnes partes latius patere uideatur: cúmq; altissimum globum æternitatis parentẽ, atq; effe-

ctorē esse constet, inde fieri dicunt, ut quo stella quæque uiciniorem illi orbem teneat, hoc effectus pariat diuturniores: & cum tres primæ superiores ad naturas rerum caducarum stabiliendas, optimeq; temperandas, & tuēdas uim habeant admirabilem, reliquas inferiores ad motū, & uarietates efficiēdas plurimū ualere cōfirmāt, eoq; in genere pulcherrimā Solis stellā principatū obtinere, potentiámq; illius in rebus immutandis maxime insignem atque illustrem existere: unde fortasse factum est, ut homines docti illam ducem appellarēt, ac principem, & moderatricem luminum reliquorum, mundiq; mentem, & temperationem: quāquam id magis eos impulisse uidetur ad hæc dicenda, quod uiderēt globum Solis & splendore, & magnitudine longe præstare, & reliquorū syderum motionibus uagis moderari. quæ quidē consideratio tātū momenti habet, ut nonnulli Peripatetici nobiles existimarint, non absurdam eam opinionem fore, siquis dicat, mentem illam, quæ cursum temperat Solis, nobilitate proximam esse ab altissima, primamq; eius progeniem existere, unde postea mens stellæ Saturniæ propagetur. Quòd si quæ sphæræ altitudine præstant & capacitate, eædem præstant dignitate, excellentiáque naturæ, idem profectò euenire necesse est in mentes illas diuinas, quarū illæ opera uolubilitate sempiterna uersantur. Sed quærat aliquis, cur errantium syderū ea, quæ propius à terra absunt, celeritate uigeāt, suósq; citius cōficiant & peragrent orbes, quàm superiora? Ecquid accidere id dicendum est, quod in mentibus earum maior insit uis, atq; præstantia? at hoc repugnat iis, quæ dicta sunt modo. An potius hæc minores ambitus lu-

ſtrant, altiora autem magnitudine corporũ tardiora eſſe uidentur, cum tamen uelociſſime moueantur? Quod ſupereſt, quando accurata ueritatis inquiſitione ad eam ſcientiam peruentum eſt, ut iam compertum exploratumque planè habeamus, ſubſtantias immobiles, quæ mentes ſingulares appellantur, plures una exiſtere, res profectò poſtulare uidetur, ut de procreatione illarum, & perfectione nonnulla diſſeramus de ſententia Peripateticorum, idq; breuiter & ſummatim: uenit enim nobis in mentem aliquando uereri, ne cui noſtræ hæ diſputationes ultra, quàm ſatis eſt, procedere uideãtur: quãquam res grauiſſimæ, maximéque difficiles neque occupatis hominibus ſcribuntur, neque delicatis. quòd ſiquis amore philoſophiæ incenſus ſeſe in literas abdidit, & omne ſuum ſtudium ueritatis indagationi dicauit, huic certe nulla oratio aut longior, aut curioſior uideri poſſit, quæ de rebus maximis, & ad cognitionem pulcherrimis habeatur. Principio aiunt Peripatetici, unamquanque mentem ſingularem ſeipſam intelligere, idq; planum fieri ex eo, quod menti noſtræ contingere uideamus, quæ percipiendis iis, quæ ſub intelligentiam cadunt, ſeipſam ſoleat cognoſcere, cum eius eſſentia ſit eadem, quæ rerum animo comprehenſarum. quòd ſi mens hominis, propterea quia materiæ nõ eſt affixa, tãetſi ex ea pendere uideatur, præclaram illam uim conſecuta eſt, ut ſeſe cõuertat in formam eius quod intelligit, & unum ac idem efficiatur atq; illud: quid quæſo dicẽdum eſt de mentibus illis ſolutis, ac liberis, & ab omni cõcretione ſeiunctis, planéq; integris, atq; ſyncæris? quis in quã dubitet, in eo genere intelligentẽ, atq; id, quod intelli

gitur, magis unum effici, quàm efficiatur in nobis? Explicatum est autẽ in libris de anima, id, quod intelligitur, intelligentis esse formam, & perfectionem, ut confitendum esse uideatur, quod percipiant mentes singulares præter semetipsas, id causam quodãmodo efficiẽtem, & formã, & finem ipsarũ existere: & quæ sic procreata sint, necessario procreatores suos intelligentia comprehẽdere: atque ista reciprocari, ut quod intelligit mens præter semetipsam, id eam fingat & formet: & quod mentẽ fingit & format, id ab ea intelligatur, planéq; noscatur. neq; enim fieri potest, ut effectus aliquis scientiã sui cõsequatur, quin idẽ causam norit unde manat & gignitur: atqui mens quæq; seipsam intelligit. igitur causam quoq; suã intelligit. Cũ autẽ mens una prima existat, quæ seipsam cõprehendat, reliquas autem omnes comprehensa proggnat, idemq́; sit in eo maxime genere intelligens intellectumq́;, & ob eam causam illarum quæque sit una, non tamen hinc effici putandum est, eadem mentes omnes simplicitate præditas esse: hoc enim posito, tolletur omne præstantiæ perfectionisque discrimen, & ultima primis esse paria, concedendum erit: neque iam unus existet princeps, qui sit omniũ pfectissimus, atque optimus, maximeq; simplex. & cunctarũ rerum æternarũ caducarumq; potestate dignissimus. Itaq; in rebus cælestibus hanc simplicitatis & cognitionis rationem atque ordinẽ esse uolũt philosophi ab Aristotele profecti, perfecte enim simplicẽ, atq; unũ esse iudicant summum Deũ, qui semetipsum intelligat, nullo aduẽticio, externoq́; adiumento ad id munus præstantissimum fungendũ utens. Ad eius autẽ perfectionem proxime accedere sentiũt secũdã

mentem, quæ ex illius intelligentia nascatur, eóque solo, atque uno ad se noscendum egeat. Tertium gradum tenere dicunt secundam procreationẽ, eius uerò iam duplicem causam esse: primum dico principium, & secundum, quorum illa cognitione consistat, eóque minus simplicem, minúsque indiuiduã existere: & quo longius ab altissima mente substantiæ recesserint, eo plus concretionis & copulationis in sese cõtinere, ꝙ earũ intelligentia plura principia cõplectatur, à quibus formã, uim, essentiã accipiãt. ꝙ si quæq; illarũ debeat una existere, necesse est profectò, ut quod uenit in cuiusque intelligentiam, existat & ipsum unum: id autẽ una ratione fieri potest, si plura illa principia, quibus intelligendis unaquæque oritur, atque cõsistit, ad unum omnia sese efferãt, aggregentq; principiũ, quod est uere unum, & simplex, perfectumq;, causáq; salutaris, & præpotens, quamobrem multa & sint & numerentur: & quo quicque propius, aut longius ab illo abesse contigerit, hoc magis aut minus cum eo naturam simplicitatis & unius communicatam esse, necesse est. quo fit ut mens humana, quæ infimum locum teneat, ante reliquas omnes mentes concreta & multiplex esse uideatur. Hæc Peripatetiá, sed ueritas huius quæstionis à theologia Christiana petẽda est, quæ delapsa de cælo sola potest de hoc genere uerissima sentire, & loqui: nos autem ad enucleandas Aristotelis sententias iam reuertamur. Conclusum est argumentis huius philosophi, tot substantias immobiles esse numerandas, quot essent conuersiones cælestium globorum. est autem numerus earum accipiendus ab astrologia, quæ ex disciplinis mathematicis

arctissimam cum philosophia societatem habet, quòd ipsius inquisitio, contemplatióque ad substantiam spectet corpoream illam quidem, sed perennem, ac sempiternam: reliquæ autem omnes in iis, quæ ipsi substantiæ adiuncta sunt, uersari soleant, ut arithmeticæ, ac geometriæ sciẽtia: quarum altera numeros, altera magnitudines considerat. Plures itaque motiones eorũ corporum esse, quæ uoluuntur in cælo, uel iis apertum esse debet, qui scientiam syderum leuiter attigerũt: stellarum enim uagantium quæque non una, sed multiplici conuersione circunfertur, qua quidem de re sic explicant astrologiæ doctores, syderũ triplicem esse motionem: quarum una ab uniuersis mortalibus aspectu oculorum comprehendatur, eã dico, qua sydera ab oriente commeant ad occidentem: alteram autem à uulgari intelligentia remotam esse, quam Mathematici obseruando notent, nonnullis operibus manu factis ad eam inuestigationem usi: atque id quidem motionis genus bipartitum esse docẽt, quòd nonnulla breui tempore, quædam uix longinqua obseruatione animaduerti soleant, quales fortasse inerrantium stellarum lapsus numerare possimus, quos antiquiorum nemo percepit, at uagantium syderum cursus, non ita longo tempore ad obseruandum egent: lustratio enim Solis annuum spatium, lunæ non amplius menstruum requirit. Tertiũ motionis genus nulla uel immẽsi temporis animaduersione notari potest, nam sola rationis, & cogitationis uia ad illius scientiam peruenitur: siquidem plures errantium cursus ad sensum & speciẽ sunt uniusmodi & simplices, quos ratio docet copulatos esse & multiformes. uideas enim illas tũ uelocius labi,

tum tardius: tum anteuersus celerare, tum retrorsum uehi: tum ad cæli uerticem australem conuertere curriculum, tum ad aquilonalẽ. atqui repugnat id naturæ corporis ætherij, cuius agitationem omnẽ & simplicem, & ab omni temeritate atque inconstantia remotissimã esse oportet, ut ab Aristotele *in libris de motu apertissimè demonstratum est. Quæ cũ diligentius animaduerterent* Mathematici, *necesse habuerunt introducere multiplices motus, quibus isti errores, & quasi fortuitæ cõuersiones ad ordinem adducerẽtur. de numero autẽ eorũ exponemus breuiter sentẽtias quorundã astrologorũ, quo definitam aliquã summã possimus in animis nostris habere informatam: neque tamen hac simplici expositione cõtẽti esse debebimus, aut satis esse putare ea, quæ à superioris ætatis hominibus reperta sint, sed quædã nos inuestigare cõueniet, quædã item ab iis perdiscere, qui omne tẽpus inquirendo, & scrutãdo in rerũ cælestiũ cognitione consumũt: qui si quid eorũ, quæ dicẽtur, minus approbarint, aut noui aliquid ipsi suo præstanti ingenio pepererint, maximæ certe gratiæ & iis, & ueteribus habẽdæ atque agendæ erunt, quorũ opera ad perceptionem, cognitionem'q; rerum pulcherrimarũ adiuti fuerimus: eã uerò sententiã tenebimus, quæ ad similitudinem ueri uideatur esse propensior.* Hæc præfatus Aristoteles *ad explicandas opiniones* Eudoxi, & Callippi *de numero sphærarũ aggreditur, summã totius rei breuiter exponẽs, ꝙ earum rerũ tractatio diligens ad astrologiæ potius, ꝙ̃ primæ philosophiæ munus spectare uideatur: quãobrem nec nos quidẽ in iis explanãdis quicquã commorati sumus, cũ præsertim sciremus,* Hieronymũ Fra-

castorium hanc partem eleganter, & enucleatè interpretatum esse in suis Homocentricis, quem librum ille hoc anno misit ad PAVLVM III. Pont. Max. Etenim cum Hipparchus, & qui secuti sunt eum, naturalem astrologiæ cum philosophia societatem diremissent, eásque disciplinas interpositis nescio quibus circulis commentitiis & fictis ita distraxissent, ut nulla amplius ratione coire posse uiderentur, extitit aliquando Ioannes baptista Turrianus eximium seculi nostri decus, qui duarum grauissimarum artium dissensionem ac dissidium molestissimè ferret: itaque magnitudine fretus ingenij, & doctrinæ, quibus rebus, ut cæteris omnibus uirtutibus, mirabiliter florebat, instituerat eas reconciliare, atque ad pristinam reuocare concordiam: iámque huius pulcherrimi conatus præclara fundamenta iecerat, cum subito eæ uis mortifera morbi hominem immortalitate dignum inuasit, qua ille consumptus ad ea sydera migrauit, quæ dies ac noctes cogitatione peragrabat, Italiam sua clarissima luce orbatam, & grauissimo mœrore confectam relinquens. Agendæ sunt igitur immortales gratiæ Hieronymo Fracastorio, uiro omni liberali doctrina politissimo atque perfecto, qui cum à Turriano homine sibi amicissimo nonnulla semina eius disputationis accepisset, ex iis pulcherrimos atque uberrimos fœtus propagauit, edito libro diuino & planè cælesti, in quo eorum omnium, quæ in cursibus stellarum admirabilia, & quasi contra rationem accidere uidentur in cælo, tam luculentè, támque subtiliter causas persecutus est omnes, ut ex iis locis uenisse, non ut eas ipse reperisse uideatur, ita omnia

quasi ante oculos ponit, ita nihil usquam occurrit, quod cum physicis rationibus, & principiis ac progressionibus naturæ non mirabiliter consentiat. Itaque magni huius uiri admirabile ingenium, & excellentissima doctrina astrologiæ, philosophiæq; disciplinas multa iam secula graues inimicitias inter se gerentes felicissime reconciliauit, easq; tam arcto necessitudinis uinculo conglutinauit, ut nullius ingenij calliditas unquam futura sit tanta, quæ possit amplius earum amicitiam dissociare. Quocirca si sententias Eudoxi, & Callipi, atque iis etiam longe meliora de numero globorum cælestium, deq; disparibus eorũ motionibus intelligere aueas, ostẽdimus tibi fontem, unde possis uberrimam omnium earum rerum haurire scientiam, & honestissimam sitim admirabili cum uoluptate restinguere: nobis autem hoc loco sit satis, ea, quæ simpliciter exposita sunt ab Aristotele iis de rebus, totidẽ penè uerbis subscribere de græco expressa, ne quis forte in nostro hoc opusculo requirat hanc partem. Eudoxus itaque Solis & Lunæ conuersionem, trinis utramque sphæris contineri existimabat: quarum prima quidem foret ea, quæ syderum inerrantium esset: secundam uerò sentiebat per eum circulum tendere, qui per medium signiferum orbem duceretur: tertiam per eum ferri, qui obliquus esset in ipsa latitudine signorum. Ampliorem autem latitudinem esse eam, in qua circulus ille obliquus foret, per quem lunæ cursus laberetur, quàm is, per quem solis stella cœleraret. Errantium autem syderũ cuique quaternas sphæras assignabat, atque earum primam & secundam eãdem uolebat esse, quam illarum: etenim quæ inerrãtium

foret, eam ipſam eſſe, quæ omnes circumueheret: illam item cunctis exiſtere communem, quæ ſub prima collocata per circulum eum uolueretur, qui per media ſigna ductus eſſet: tertiam uero omnium ſphæram ſuos axes in eodem, quem modo diximus, circulo infixos habere: at quartæ conuerſionem per tranſuerſum ad medium circulũ eius incitari. Eſſe autem tertiæ ſphæræ axes cæteris quidem ſtellis ſuos cuique proprios, at Veneris & Mercurij eoſdem eſſe. Callipus autem in globorum deſcriptione ab Eudoxo nihil diſcrepabat, nam idem planè utrique ordo, eademq́; interualla placebant, totidemq́; Saturniæ ſtellæ, ac benefico Iouis fulgori ſphæras attribuebant: at Solis & Lunæ curſibus duas prætereà addendas ipſe cenſebat, ſiquis earum rerum, quæ in cælo apparerent, cauſas eleganter explicare uellet, cæteris autem errantibus unam cuique adiungebat. Iam uerò ſi cunctæ ſimul ea deberent efficere, quæ cernerentur, omnino ſingulis errantibus totidem alteras ſphæras una minus ſentiebat adhibendas eſſe, quæ uerſarent retro, & primum globum inferioris aſtri ad eundem cõtinenter ſitum reuocarent, hac enim una ratione ſtellarum uagantium motus eas omnes uarietates efficere poſſe, quæ aſpectu oculorum ſentirentur. Cum igitur eæ ſphæræ, in quibus ipſæ conuertuntur, aliæ ſint octo, aliæ uigintiquinque, atque infimas ſolas retro uerſari nihil attineat, eas dico, in quibus ſtella collocata eſt, ſequitur, illas quæ Saturni & Iouis globos retrorſum uoluant, ſex eſſe, XVI autem, quæ idipſum in iis quatuor efficiant, quæ deinceps cõſequũtur. Sphærarum igitur, quæ ante, retròque uoluunt, numerus eſt LV. quòd ſi neque

Soli, neque Lunæ motiones illæ adiungantur, quæ antea dictæ sunt nobis, sphæræ omnes erunt nouem & quadraginta. Sũma itaque sphærarũ hæc sit, quãobrem etiã substantias ipsas, & principia tum ea quæ sunt immobilia, tum etiã quæ sub aspectum ueniũt, & motu sempiterno prædita sunt, totidẽ numero esse, probabile est. Quòd si quis rationes illas mathematicorum certas & necessarias requirit, ad eos adeat, censeo, qui in isto genere plus nobis ualent. Illud autem scire oportet, nullam sphærarum conuersionem existere, quæ non aliquam stellam uehat. in rerum enim natura nihil inane, nihil est superuacaneum, nihil, quod aliquem usum non habeat. Nulla item substantia impatibilis, & suapte ui cõsistens non optima est, maximeq́; optabilis, & præstantissimi finis rationem obtinens. quæ si ita sese habent, facile intellectu est, nullam aliam naturã immobilem impatibilemq́; esse præter eas quæ dictæ sunt à nobis. si quæ enim aliæ sint, moueant certe, cum lationis quæque finis existat. At fateri necesse est, numerum lationum eũdem esse, atque motionũ, quæ notantur in stellis, idq́; in promptu erit ea corpora consideranti, quæ ferũtur. cum enim ita ratio sit comparata naturæ, ut omne quod defert, eius corporis causa moueatur, quod defertur, nullaq́; omnino sit latio, quam non esse oporteat propriam alicuius, quod feratur: concludi uerissime potest, nullam planè lationẽ sui ipsius gratia, aut lationis alterius existere, sed ipsarum stellarum uectionibus quamq; attributam esse. nam si latio gratia lationis existat, cũ eadẽ omnes specie contineantur, quid afferri poterit, cur non illius finem esse alteram itidem lationem concedendum

sit: aut igitur in infinitum progrediendum erit nobis, aut si id uitiosum, contráque naturam est, cogemur asseuerare, cuique lationi finem esse propositum aliquod eorum corporum diuiniorum, quæ tanquam lumina quædam accensa mortalibus collucent, pérque cæli sanctissima templa uolubilitate sempiterna uersantur. Sed quoniam ratione conclusum est, mentes singulares eundem numerum conficere, quem sphæras, possit aliquis hoc loco instare, atque urgere, non unum esse mundum, quădoquidem fuerunt physici non obscuri, qui etiam innumerabilitatem mundorum approbarent: itaque sphæras, earũmque mentes ad numerum illorum multiplicandas esse. Sed huius quæstionis facilis est, atque adeo prompta responsio: errat enim apertissime, qui mundos esse plures suspicatur, quod uel hoc uno argumento confirmari potest: si enim mundus specie sit unus, numero multiplex, quæ uel inuiti dicere coguntur ij, qui multitudinem illorum introducunt, qua de re copiose disputatum est in libris de cælo, nimirum quot mundi erunt, totidem erunt prima principia, quæ specie sint eadem, numero distinguantur. Atqui materia semper huius distinctionis est causa, siquidem una, atque eadẽ est ratio hominum cunctorum, neque ullum est in formis eorum discrimen, aut dissimilitudo: facit autem materiæ copulatio, ut inter Socratem intersit & Platonem, & quæ ratione sunt unum, plura numerari, seiungíque possint. qui ergo multa sentit esse prima principia, quæ specie sint eadem, numero distinguantur, idem illa necessario cum materia facit esse coniuncta, quod non absurdum modo, sed etiam dictu est nefas, nósque in his commentariis

apertissime iam ostendimus, primum rerum principium; primamq; formam esse actum simplicem, & ab omni materiae contagione purum, atque sincerum. Vna est igitur ratione, ac numero mens illa, quae immobilis manens primum motum regit, ac tuetur: & id ergo, quod perenni, continuatoq; motu cietur, unum esse fatendum est, id autem est caelum, ut antea demonstratum est nobis: caelum itaque, seu mundum esse unum, ac singularem, nemo, qui sapiat, dubitare unquam possit. Opinio autem de Diis immortalibus, inquit Aristoteles, à priscis illis, & ueteribus uiris tradita posteritati peruenit ad nostram aetatem uariis fabularum tegumentis inuoluta, diuinitatem scilicet in naturis caelestibus positam esse, & uniuersitatē rerum augusto Deorum numine contineri: reliqua uero omnia opinionum commentis sunt referta, atque ad uulgus, & imperitorum multitudinem persuadendam accommodata, prout legum, & utilitatis ratio postulare uidebatur. nam Deos non humana specie tantum effingere, sed deteriorum etiam animalium formis induere audent, omniaque illorum traducunt ad similitudinem naturae mortalis, uescentes enim inducuntur, & potantes, & venerearum uoluptatum illecebris seruientes, omnibus denique animorum, & corporum morbis implicati, quibus imbecillitas humana uexatur: quae quidem certe, & Deorum maiestate indigna, & plena sunt futilitatis, impiaeq; superstitionis. Haec igitur si abiiciantur, primumq; illud tantummodo retineatur, homines antiquos primis substantiis tribuisse diuinitatem, nihil profectò aut sapientius, aut diuinius esse dictum, uideri possit. Quid autem uetat suspicari, hanc

præclaram de Diis immortalibus opinionem ante plurimas seculorum ætates incorruptam, & castam floruisse: quem deinde paulatim longinquitas temporum obliterarit, uix ut eius obscura quædam uestigia remaneant, & illa quidẽ puerilibus fabulis oblita, & uiolata: credibile est enim, philosophiã, & reliquas artes iterũ, & sæpius inuẽtas esse, & quoad facultas hominum ferret, absolutas fuisse, ac perfectas, iterumq; bellorum, aut eluuionum impetu obrutas interisse: quibus de rebus in libris Meteoron *explicatum est.* De *numero mentiũ sempiternarũ satis fermè dictum uidetur, nũc, si placet, ad summi* Dei *cõsideratiõnẽ reuertamur. dictum est enim, in mentibus diuinis unã esse præclarissimam, quæ sit omnium rerũ domina, quamq; naturæ cunctæ mortales, immortalesq; uenerentur, & colãt: inquiramus igitur, si fas est, quid illa agat, quid moliatur, quámue colẽs uitã tanto principatu sit digna.* Etenim *si facultatem illa habeat intelligendi, neque tamen ea utatur, cernere nõ possumus, quid excellentiæ, aut diuinitatis in ipsius natura possit inesse, quin potius illam dormienti comparare cogimur: qui enim somno consopitus iacet, habet ille quidem obeundi uitæ munera potestatem, cessat tamen, & perinde quasi non uiuat, nihil omnino rerum gerit: ut recte dixerit* Aristoteles *in libro de moribus, homines beatos, tãdiu dum dormiũt, miseris nihilo meliores, aut beatiores esse.* At *si continenter intelligit, neque ullo minimo temporis puncto id præstabile munus intermittit, quærendum restat, quidnam sit illud, quod intelligit: siqua enim externa res illam ciet, & segnem, ac cessantem ad agendum excitat, non iam substantia eius est in-*

telligendi actus, sed facultas, falsumq; erit, quod saepe affirmauimus, illam esse naturam optimam, omniumque rerum praestantissimam. quicquid enim habet excellentiae, ab intelligendi munere habet, quocirca naturam illam, quae mentem primam intellecta intelligentem facit, & rudem inchoatamq; reddit absolutam atque perfectam, longe perfectiorem esse diuinioremq;, fatendum erit. Iam uero siue intelligendi facultas est ipsius substantia, siue actus, quidnam quaeso intelligit? aut enim semetipsam, aut externum aliquid: quod si externũ mauis, idemne semper, an aliud alio tempore intelligit? Postremo num quicquam referre existimandum est, utrum bona & praeclara intelligat, an mala contemptaq;? Atqui ne hominem quidem probum & sapientem, deceat omni discrimine remoto quaeuis scire uelle, atque percipere: & si actio quaeque tantidem est, quanti quaeque earum rerum, in quibus ipsa uersatur, nefas uideri possit existimare, Deum rerum intelligendarum nullum habere delectum, sed quadam temeritate in res futiles, & cognitione indignas suam operam studiumq; conferre. Nemo itaque nobis uel grauissimus author persuaserit, Deum quicquam intelligere, nisi quod est omnium rerum optimum, pulcherrimum, maximéque diuinum: neque illa de tanto numine probanda est opinio, ipsum uarietate cognitionis duci, atque adeo curiosum esse, ut multis è rebus scientiam carpat, delibétque. quid enim potest esse causae, cur sapientiae fons à scientia naturae perfectissimae ad cognitionem deteriorem delabatur, cum praesertim istuc ipsum motione uacare non possit? mens enim ab intelligendi facultate traducetur ad actum, &

cùm omnis motio uim mouentem necessario requirat, moueri oportebit, patique ab alio naturam illam, quam nos certissimis argumentis antea conclusimus, primi quidem motus efficientem esse, ipsam uerò immobilem impatibilemq; persistere. Itaq; ad ea, quæ proposita sunt, sine cunctatione dicendum est, diuinam mentem non intelligendi uim existere, sed intellectionem. neque enim aliter intelligẽdi munus perpetuare possit sine labore operoso, ac permolesto: scilicet omnis ferè facultas pariter, æqualiterq; res contrarias capit, & nihil potestatem existendi habet, quin idem uideatur posse non existere. quocirca si mens prima tantum ad intellectionem ualet, quantum ad actum facultas, profectò non ui sua, sed aliena continenter intelliget: & cum omne, quod extraneum est & aduentitium, laboriosum esse soleat, difficile factu erit existimare, continẽti ipsius intelligentiæ nullum laborem intercedere. Existit tamen hoc loco quæstio satis obscura, quid enim animi nostri, cũ dissolutis corporibus euolauerunt? nonne continuato, perenniq; intelligendi munere sine ulla defatigatione funguntur, quãquam eã uim non habent, quã requirimus in Deo? quid uerò ipsa defatigatio, nonne omnis ex materiæ grauitate ac põdere existit: cum scilicet uires animales nimia corporis, aut animi contentione remollescunt? quid igitur labori cũ mẽte corporis & materiæ omnis experte? postremo cæli substantiam nemo motum esse dixerit, & cælũ tamen semper uiget, seq; in orbem perpetua, celerrimaq; replicatione cõtorquet. His pleriq; disciplinæ Peripateticæ doctores argumẽtis adducti esse rationem Aristotelis ex probabili genere dixerũt: qui uerò illã necessariã

numerare solent, unamq; ex iis, quæ redargui, conuelliq; non possunt, aiunt intelligendi modum esse distinguendum: aut enim acies mentis cuncta simul quasi uno oculorum coniectu contuetur, aut singula separatim, atque aliud ex alio comprehẽdit. primam itaque rationem cognoscendi, delectationem habere dicunt puram, liquidamq;, & nulla molestia laboris admistam: alterã autem sentiendi usum maximopere desiderare, unde uisa, atque imagines cogitationi suppeditentur, quæ tum hæc, tum illa menti cõsiderãda proponant. oportet igitur hãc intelligendi uiam esse difficilem, & laboriosam, propterea quòd sensus, & quicquid cum materia aptum, connexumq; est perfacile debilitatur, & frangitur. itaque affirmant Deum, *si hoc genere cognitionis utatur, aut laborem grauissimum sentire, aut considerandi munus intermittere, quippe quem uti ad eam rem ministerio sensuum oportet, ac totam uim* Aristotelici *argumẽti in hac sententia positam esse contendunt. sin autẽ mẽs diuina simplici intelligentia comprehẽdit uniuersa, non illam quidem defatigari aiunt eo munere ac officio cõtinuando, sed naturam habere uariam & multiformem, èque naturis etiã deterrimis temperatam.* Est *itaque dicẽdum etiã atque etiam, uim diuinam esse germanam intellectionem, quæ seipsam tantummodo contempletur: si quid enim extrinsecus illa percipiat, cuiuscunq; modi illud sit, certe præstantius est* Deo, *quippe quod facultatem eius perducat ad actum, & intelligentiam suppeditet intellectum. quin etiam hoc posito, & concesso, cum una, atque eadem sit rerum contrariarum facultas, conficitur,* Deum *nihilo magis optimarum rerum intel-*

ligentem esse quàm deterrimarum: atqui talium rerum scientia sordida est, atque homine libero indigna, nedum Deo*:quandoquidem etiam turpissima quæque nõ cernere satius est, quàm cernere.* Aut *igitur intelligentia maximi numinis non est optima, aut si nihil hoc absurdius dici, atque existimari potest, certe* Deus *seipsum intelligit, præterea nihil, eademq́; planè in illo est natura intelligens, & intellecta.* Sed *hic locus difficillimas quæstiones habet de scietia* Dei*, in quibus pertractandis* A*ristotelici in duas factiones aduersissimas distrahuntur. nam qui recte sentiũt ac pie, contendunt omnes neruos, ut rationibus persuadeant,* Deum *explicatam omnium naturarum habere cognitionem, & tangi cura rerũ humanarum, neque solum uniuersis, sed etiam singulis hominibus cõsulere, & prouidere: concedunt itaq;,* Deum *nihil externũ scire, à quo mens eius perfectior, & quasi expolitior reddatur: quæ enim ad perfectissimã eius absolutionem & præstantiam excellentissimã fieri possit accessio? nõ tamen ex eo effici concedũt, ut* Deus *præter* Deum *intelligat nihil, nam se intelligendo cætera omnia comprehendit.* Nimirum *cum intellectio* Dei *sit idem atque* Deus, Deus *autem optimus, & perfectissimus sit, sequitur, intellectionem eius optimam, perfectissimamq́; existere: acerrimè igitur intelligit seipsum* Deus. At *quo principia quæque cernuntur acrius, hoc apparent liquidius omnia, quæ progignũtur ex illis: cognitio enim causarum, cognitionem efficit euentorum. itaque si* Deus *est uniuersæ naturæ procreator & parens, profectò seipsum cognoscendo cognoscit uniuersa, neque scientia rerum uel leuissimarum potest uiolare, atque imminuere*

diuinam maiestatem, quæ reliquis intelligendis neque à cõtemplatione sui aberrat, neq; aliqua ex parte cõmutatur, neq; acquirere potest quicq̃, aut amittere. Et profectò cũ uideamus omnia naturali quodam appetitu incitata ad suas metas dirigere cursum, nisi temerè ac fortuitò id fieri existimamus, cõcedendũ uidetur, mentem aliquam superiorem existere, quæ certos cuique generi fines præscripserit, atque ad eos capessendos propensionem, & uim accommodatam ingenuerit: quod nulla unquam ratione assequi potuisset, nisi naturas omnium rerũ non confusè modo, sed etiã discretè cognitas perceptasq; teneret. Deinde si summi Dei cognitio nõ progreditur ultra, quàm ut res quasq; percipiat, quoad entia sunt, sine dubitatione quippiam illi abest, neque in Deo sunt omnia omnibus numeris absoluta atque perfecta: quinetiam naturam beatissimam insipientem esse necesse est, cuius intelligentia non aspiret ad ea, quæ mortales norunt, & illa quidem præclara, cognituq; minime indigna. Illud autem in primis scire oportet, intelligentẽ eatenus ab intellecto perfici, quo eius similitudo imprimitur in mentes. omnis enim perfectio in re perfecta inest, non autem res intellecta, sed species eius in natura intelligẽte inest. Similitudo autem eius, quod percipitur, aut est ipsa percipientis essentia, aut ab illa diuersa est: & si diuersa sit, uel effectricem esse oportet eius rei, cuius est similitudo, uel effectum illius. prioris generis exemplum est forma ædificij in animo insidens architecti, quam ille sibi in opere faciendo proponit exemplar: alterius generis sunt species illæ omni materia spoliatæ, quæ mẽtis agitatione eliciuntur è rebus. Itaque siquid animus

comprehendat per eam similitudinem, quæ non sit ipsius essentia, dubitari non potest, quin ille perficiatur extrinsecus, neque tamen eodem semper modo. si enim similitudo ipsa sit efficiens cogniti, ab ea sola perficiatur mens: sin autem effectus sit, tum ab ea, tum ab exemplari ipsius, idque mentem consummat efficienter, imago autē eius ut forma. Quòd si rei perceptæ similitudo sit propria intelligentis essentia, intelligenti certe nulla perfectio foris accedit, nisi forte manat aliunde ipsa eius essentia. His rebus expositis, facile (ut opinor) intelligi potest, uerum esse, quod initio quæstionis huius est dictum, summum rectorem & dominum uniuersi, intelligentem quidem esse omnium rerum, ab iis tamen neque perfici, neque præstantiæ quicquam sibi comparare: neque enim scientiam à rebus ipsis profectam habet, neque similitudo rerum, per quam cognoscit illas, alia est atque sua ipsius essentia: quæ quidem tantum abest, ut principium ducat aliunde, ut ipsa omnium rerum & fons, & propria communísque ratio existat, quippe quam naturæ cunctæ pro sua quæque facultate nituntur exprimere, ut nihil cuiusquam proprium sit, quod ad similitudinem illius exemplaris æterni non effingatur, cuius imitatio uaria, diuersáque multiplices efficit naturas rerum: ex quo etiam concludi potest, essentiam diuinam explicatam, propriámque rerum omnium tenere scientiam, propterea quòd ipsa propria naturæ cuiusque ratio existit. Hæc, & multa alia dicuntur ab iis philosophis qui rectam, & piam tuentur opinionem de scientia Dei: sed exoriuntur ex alia parte aduersarij, qui omnes adhibeāt machinas ad

rationes eorum labefactandas, quique omnia commini-scantur, & conentur, quo Deum spolient cognitione rerum propria, discretáq;, differántq;, illius intelligentiam non ultra procedere, quàm ut res quasque comprehendat, quoad entia sunt. quod genus disputationis nos ex omni hominum memoria exterminandum existimamus, quippe quod religionē apertissime oppugnat, & omnē sanctitatem, omnem uirtutem, omnem officiorum rationem funditus tollit. Etenim, si hæc pestilentissima opinio per aures, atque animos hominū peruaserit, Deum humana omnia ignorare, nullum apud eius numen delectū esse piorum, impiorumq;, nulla post mortem præmia recte factis, nulla supplicia flagitiis esse proposita, quæq; de prouidentia Dei habeatur opinio, eam uulgarem, ac futilem, atque à recondita sapientium disciplina remotissimam esse, quotus quisque erit, qui pure, & caste, non ficte, ac simulate maiestati diuinæ cultus, honores, preces adhibeat? qui iustitiam, fidem, iusiurandum colat? qui denique societatis humanæ ullam rationem ducat? itaque satis mirari non possum quorundam philosophorum imprudentiam & temeritatem, qui has nefarias disputationes non solum introducere soleāt in scholas, sed eas etiam sæpenumero in mediis templis, in maxima populi corona explicare audeant, non sapientiæ magistri, sed impietatis. quasi uerò philosophia non det ingentes, ac penè immensos campos, in quibus sine scelere excurrere ingenia, cognoscique possint, atque ad laudem, & gloriam cum maxima humani generis utilitate contendere. Quòd si quæ debuerat, pietas floreret in principibus christianis, aut

certe nemo de his rebus uerbum facere auderet, aut im pię loquacitatis pœnas grauissimas daret. Sed nostra disputatio ad eum locum reuertatur, unde aberrauit. Ostendimus naturam summi Dei intellectionem esse, quę seipsam comprehenderet, ex quo existit illud, ut intellectio sit intellectionis intellectio. Atqui neque scientia, neque sensus, neque opinio uidentur in se uersari, sed aliud semper habere propositum, quod persequantur. Vt enim medicina ualetudinis est intelligentia, sic rerum tractabilium cognitio est tactus: accedit tamen in omnibus iis ad perceptionem externorum, quasi appendix, sui quoque perceptio, propterea quòd uis comprehendens efficitur species comprehensa. Age uerò, cum aliud sit ipsum intelligere, aliud intelligi, eademq; natura Dei sit intelligens, intellectáque, ex utro pręstantia illius existit! ut enim intelligentia, & intellectum possint esse unum idemq; re, cognitione profectò rationeq; nō possunt. Harum quęstionum una est, neque illa quidem ita difficilis explicatio: cum enim duo sint genera scientiarum, unum in contemplatione totum, & rerum cognitione constitutum: alterum ad efficiendi uim, rationemq; pertinens, in utroque scientia est idem atque illud quod ipsa comprehendit: neque multis exemplis oportet hoc facere longius, constat enim, fabricam nihil aliud esse, quàm domum ipsam, non illam quidem ex lignis, & lapidibus ędificatam, sed quę ab omni materia seiuncta in mente ipsius insidet architecti, quam ille contemplans ad eius similitudinem eam omnem ędificationem dirigit, quę sub aspectum uenit. Et quibus in sciētiis sola cognitio perquiritur, in iis rei definitio semper

ipsáque res, eiúsque intelligentia sunt idem: atque ut una comprehensione omnia complectamur, in iis naturis, quæ materia carent, nunquam ab intelligente differt intellectum. cum igitur mens diuina sit ante cætera omnia simplex & uniusmodi, perspicuum esse debet, in ea maxime nihil omnino interesse inter naturam cognoscentẽ, cognitámque, & perceptæ rei, ipsiúsq; perceptionis eandem planè perceptionem esse. Reliqua est illa quæstio, utrum mens diuina sese contemplans naturam simplicem, & solitariam contempletur, an duplicem copulatámque. Nónne igitur absurdum sit existimare, quicquã in Deo concretũ esse aut coagmentatum? primum enim mutabitur, alias ex aliis partes intelligens sui, idq; muneris non sine aliquo temporis interuallo fungens: deinde si quæ materia uacant, omnibus item partibus uacant, neque secari, aut diuidi poßunt, quî possit in Deo quicquam esse concretum, aut diuiduum? Sed quoniam rerum inferiorum gradibus ascendi solet ad scientiam superiorum, si norimus qua ratione percipiant homines summum bonum, ex ea re coniecturam facile capiemus quomodo item summum bonum seipsum percipiat & comprehendat. Itaque mens hominis, seu mauis naturæ concretæ, cum in optimarũ rerum studiis exercitata ad eam excellentiam diuinitatẽmque peruenit, ut uniuersæ naturæ contempletur initium, non profectò in alia atque alia temporis parte aliam atque aliam partem cõprehendit illius formæ pulcherrimæ, quæ ab illa diuersa est, tantóque præstantior, ut ne cogitari quidem possit, quantum intersit, sed uno temporis puncto illam collustrat uniuersam seq; totam simul conuertit in totam.

quo igitur modo mens humana aliquo tempore sese habet immortalium uitam adæquans, ad eundem modum mens diuina sempiternis seculorum ætatibus affecta est, seipsam percipiens, intelligénsque sine ullo partium aut temporis interuallo. Quæstio de principiis rerum, quæ nobis proposita erat ad explicandum, uniuersa profligata iam uidetur, & nisi nos fallit amor Aristotelis, omni ex parte absoluta, egregiéque ad exitum perducta fuerit, si de summo bono uniuersi aliquid explicatum erit. Nempe cum sine dubio mundus boni natura, & illius quidem summi præditus sit, non tamen satis apertum exploratúmque esse uidetur, quænám ea uis præstantissima existat, utrum scilicet in apta partium eius compositione constet, an potius aliqua causa externa sit, quò referant sese, cursusq; suos dirigant uniuersa. Nunquid igitur, si maxima cum paruis comparare liceat, mundus similitudinem exercitus habet? quem utroque illo genere boni præditum cernimus: habet enim ordinem, in cuius conseruatione magna pars salutis uictoriæq; posita est: habet alterũ præterea bonũ multis partibus maius longéq; præstantius, imperatorem dico, cuius procuratione castra, acies, machinæ disponuntur, atque omnis ratio bellica recte atque ordine administratur, quo ille uictoriam de hostibus obtineat. ex quo facile intelligi potest, tanto interuallo excellentiam ducis antecedere ordini, quanto efficientem causam rebus effectis, & finem iis quæ referuntur ad ipsum, anteire necesse est. Hunc igitur ducem in uniuersitate rerum intelligemus esse summum Deum, cuius numine præpotenti, ac infinita prouidentia facta & constituta

sunt omnia, & ad secula innumerabilia reguntur, atque conseruantur: in quibus uniuersis, & singulis separatim tam admirabilis ordo conspicitur, támque artificiosa, & solers, aptáque descriptio, ut qui tantorum operum laudem fortunæ ac temeritati tribuendam censet, non ingratus in Deum *modo, atque impius, sed stupidus etiam, & bardus, & pulcherrimi cœli aspectu indignissimus esse uideatur.* Omnia *adeo, quæcunque oculis, atque animo cernuntur, una ui, atque uno societatis uinculo continentur, & quendam admirabilem efficiũt inter se copulata concentum, ut siquis naturam rerum intueri possit, cathenam illam auream* Iouis Homeriã *è summo cœli demissam cernat ad infimam usque tellurẽ pertinere. nam ut mentes illæ sempiternæ cœlo uitã motumq́; suppeditant, ita cœli motus quatuor inferiores naturas corporũ gignit, ex quibus cætera omnia formantur, atq; consistunt. Quin etiã ut terra parens arbusta, fruges, atque alios fructus uberrimos ad usum animalium fundit, ac gignit: sic animalia, quæq́; terram atque aquam, quæq́; regiones aerias tenent, omnia ferè commodis, & opportunitatibus hominum seruiunt: homines porrò ad sanctitatẽm generati sunt, & contemplationem* Dei, *utq́; inter naturam caducam, & immortalem interiecti utramque aptissimo, atque pulcherrimo uinculo copularent, cum fragili quidẽ, & infirmo corpore induti forent, animum uerò diuinum in sese possiderent, qui non sensu tantummodo moueretur, sed etiã præterita meminisset, futuráque prouideret, & cũ præsentibus utraque compararet, cursumq́; uiuendi ad metas summi boni dirigeret, neque uetustatem longinquam,*

aut ulla mortis fata pertimesceret, ad immortalitatem natus & factus. Sed quanquam nullum est genus rerum, quod ad ordinem, & aptam uniuersi coagmentationem non conferat aliquid, haud quaquam tamen ob eam causam existimandum est, unam esse cunctorum rationem, eandémque fortunam. Vt enim in domo recte constituta homines liberi educantur ad laudem & uirtutem, docentúrque iudicio & ratione cuncta administrare, & omnes in primis actiones ad decus atque emolumẽtum societatis domesticæ dirigere: serui autem neque literis ullis imbuti, neque moribus ingenuis expoliti, maximámq; uitæ partem in operibus sordidis occupati, non ita multum utilitatis in medium conferre ualent, multáque potius per ignorantiam & libidinem animi temere committunt, quæ rectam administrandæ domus rationem perturbare uideantur. Haud aliter profectò fit in hac amplissima familia naturæ, quæ domicilio mundi magnificentissimo continetur. quæ enim supra quartam regionem habitant, nihil non recte, non ordine, non sapienter gerunt, nihil denique quod ad salutem & pulchritudinem uniuersi non mirabiliter cõducat: ast infra Lunam fortuna & casus magnum imperium habent, & natura materiæ mutabilis non morborum tantum & mortalitatis est effectrix, sed etiam perturbationem ordinis, atque inconstantiam rebus natiuis importat, ut multa fortuito & temerè, nulláque ratione administrari necessitas cogat. Illud itaque in summa dicendum uidetur, naturas rerum esse illas quidem dissimiles, uariéq; distinctas, habere tamen quandam inter se conuenientiam, nonnulláque cum omnibus esse communia, quip-

pe cum omnia conspirare cernantur ad structuram, & elegantem compositionem uniuersi. Hæc habuimus, quæ secuti Aristotelem diceremus de principiis rerum. Reliquum est, ut aliorum eadem de re sententias exponamus, quibus cognitis perfacilè intelligi poterit, Aristotelis ingenio & doctrina sic reliquorum philosophorum inuenta obscurata esse, ut in eius quasi radiis uix illa cernantur. Neque uerò in iis explicandis eam copiam, quam possumus, persequemur, sed breuiter quæque attigisse contenti erimus, propterea quòd in libris rerum naturaliũ de his rebus accuratissimè disputatum est. Omnes itaque ex contrariis & pugnantibus faciunt omnia, sed nostro iudicio multa in hoc peccant: neque enim omnia sunt aliquo generata ortu, neque quibusque aliquid aduersatur: neque non explicandum erat, quonam modo ex contrariis natiua gignerentur. haud enim contrarium ab contrario pati potest, neque albus color efficitur ater, sed altero adueniente alter in nihilum abit. Quæ cum animaduerteret Aristoteles, tertiam naturam adiunxit, materiam dico, quæ subiiceretur contrariis, illáque uicissim susciperet, abiiceréque, unde omnia orirentur, eodémque interirent. Sed nonnulli aduersorum alterum materiam fecerunt, ut Platonici, qui inæquale, aut multa (sic enim materiam uocant) alteri aduerso, id est æquali, aut uni subiecerunt, formam per quandam significationem ita nuncupantes. sed isti non uiderunt materiam, quæ una omnibus substerneretur contrariis, ipsam nequire alicui aduersam esse, neq; pugnare cũ forma, cuius ab amplexibus nũquã auellatur, quámq; amore adeo feruẽti amet,

ut nihil fieri possit ardẽtius. Quid? cũ iidẽ materiã maliũ esse dicunt, nonne fateri coguntur, extra unam formam, quam bonum appellant, omnia cum natura mali permi sta esse? Cæteri uerò neque bonum, neque malum in prin cipiis numerarunt: atqui principium in quaque re, præci puum est bonum. quocirca probandi sunt, qui hoc esse principium dicunt: in eo tamen non probandi, quòd non definiunt qua ratione natura boni sit initium, utrum ut finis, an ut efficiens uis, an uti forma: his enim tribus notio boni, perfectíque continetur: materia autem suapte natura rudis inchoatáque est, & formæ adiumento ad absolutionem sui egens. Empedocles uerò plurima turbans, in ratione etiam principiorum grauiter peccat: existimat enim bonum esse pacem, quæ uniuersa corpora in unam speciem informem miscet atque confundit, quam rerum congregationem ipse sphæram appellare consueuit, eandemq; pacem illius amplissimi corporis partem facit, ut illa uim efficientis causæ materiæq; simul obtineat. sed ut concedamus eandem naturam & materiam esse, & uim mouentem, ratione tamen isthæc duo genera distincta esse necesse est: neque accidere unquam possit, ut idem eiusdem utroque modo sit causa. utro igitur duorum est pax? illud item absurdum esse uidetur, quòd idem discordiã introducit immortalẽ, quæ sit ipsius mali natura. doceat igitur oportet, cum pax uniuersa cogens & coaceruans sphæram effecerit, ubi discordiæ sit quicquam loci, nisi fortè aut illam cum pace fœdus amoris ferire credimus, atq; in partem congregationis admitti: aut naturam aliquam pestiferam, & uiolentam ad infinitum tempus

manere posse existimamus. Anaxagoras autem ipsum bonum principium mouendi statuit, mens enim apud eum omnia mouet, & descriptionem uniuersi designat, & cõficit: sed is non docet, quorsum illa motio pertineat, cũ tamẽ nihil moueat, quin ob aliquam causam moueat. quamobrem illi faciendum planè erat, ut alterum principium statueret, quod mentem ad mouendum incitaret, nisi forte ita, ut nos, sentit: multis enim locis iam commemorauimus, in rebus materia uacãtibus idem esse intelligens intellectumq́; finemq́; ac uim efficientem. ut ualetudo, nisi cum corporibus confusa & permista foret, eadem omnino esset atque medicinæ scientia, & utrãque uim haberet finis uidelicet ac efficientis. Neque illud eiusdem Anaxagoræ alicui fortè uacare culpa uideatur, quòd cum mentem assereret bonum esse, & ea sit natura contrariorum, ut alterum absque altero constare non possit, malum tamen non opposuerit bono. Nos autem illud admirari satis non possumus quid causæ sit, quamobrem nemo eorum qui contraria principia posuerunt, contrariis utatur ad causas rerum naturaliũ explicandas. Præterea cum physici omnes ex initio posito generent uniuersa, ut Thales Milesius ex humore cælum, terram, spirabilemq́; naturam, dicendum profectò omnibus erat, cur rerum aliæ dissolubiles & caducæ forent, aliæ immortales ac sempiternæ, quod tamen nemo laborauit. Quid commemorem ueteres theologos & poetas, qui nihilum peperisse omnia cecinerunt? aut illos, qui ne in scopulis huius opinionis allidenrentur, in alia sententia naufragium fecerunt, dum omnia unum esse comminiscuntur? cuius opinionis principes fuerunt

Melissus, & Parmenides. Quid? quòd ortus rerum cũctarum neglectus est à cunctis, neque ex monimentis cuiusquam accipere possumus, cur generatio ab infinito tempore fluat ad tempus infinitum, quæ'ue causa sit tanti muneris effectrix. Sed qui duo principia aduersa faciunt, ij causas rerum si diligentius cõtemplarẽtur, perfacile uiderent, addendam esse tertiam naturam, in qua sit maior uis, maiorq; præstantia: alioqui quomodo possint probabile aliquid afferre, quãobrem quicq; fiat? in quo eodem similiter reprehenduntur idearum patroni: quandoquidẽ si participãdis ideis omnia gignũtur, quomodo sine ui aliqua ciente aut quicquã ex earum fonte in materiæ receptaculum influit, aut materia fluxionem illam animalem recipit? Iã uerò si principia rerũ sint contraria, cõfiteri necesse est, sapientiæ, præstantissimæq; omnium sciẽtiæ aliquid esse contrariũ. sapientia enim de primo principio disserit, ut initio huius operis explicatum est dilucidè. Nobis autẽ plaga hæc infligi nequaquam potest, qui primam mentem simplicem & solitariam, materiáque uacantem esse demonstramus, ut nihil illi contrarium esse queat. contraria enim omnia concreta, & cũ materia confusa, & facultate eadẽ sunt: quãdoquidem amarum facultate dulce est. ꝙ si principio nihil sese opponit, nec sapientiæ quidem, quæ in ipso uersatur, ignorantia est opposita. quæ si è regione huius scientiæ foret, id certe quod subiiceretur: quasi materia ignorantiæ, primo principio contrariũ esset. In eo autẽ pleriq; omnes turpissime labũtur, quòd nullas substãtias ne suspicantur quidẽ præter corporeas, sensibusq; subiectas: quo posito neq; primũ principiũ existit, neq; ordo,

neque rerum ortus, cunctáque cælestia dissolui atque in nihilũ interire necesse est, neque iam principium aliquod existet, quod non gignatur aliunde. itaque innumerabilitas causarũ introducenda erit, atq; initia alia aliis cõtinuata seriem efficient, quæ infinite protendatur: quam plagam theologi ueteres, & physici omnes accipere coguntur, qui nulla principia cognorunt præter ea, quæ sub oculos cadunt. Extitere autem Pythagorei *qui numeros, &* Platonici *qui species dicerent esse naturas illas, quæ sine ullo corpore constarẽt, cæterásque naturas omnes ex sese proggignerent.* Nos autem *uidere non possumus, quî possint esse uel numeri, uel species rerum causæ: & ut possint, illud certe nunquam obtinebunt, ut sint alicuius motionis causæ.* Quomodo autem *ex naturis indiuiduis omnique magnitudine uacantibus, magnitudo aut aliqua natura continua poterit existere? numerus enim neque ut mouens, neque ut forma continui efficiet quicquam.* Neque *uerò cõtraria uis aliqua, efficiẽdi & mouendi principium statui potest. contraria enim omnia possunt esse pariter, atque non esse: cúmque facultas actum antecedat, tempus fuisset, cum principium cessabat, & nullum opus efficere moliebatur: non igitur aut motus, aut rerum generatio sempiterna esset: quod quidem repugnat iis, quæ supra demõstrauimus: falsum est igitur, contrariorum alterum mouẽdi principium esse: facultatem autem in uno atque in eodem esse priorem actu, antea dictum est.* Præterea *quid efficiat, ut numeri, aut anima, & corpus, & uniuerse forma & materia sint unum, nemo quicquam dicit, neque dicere quidem potest, nisi sententiam* Aristotelis *am*

plexetur, qui docuit in octauo libro huius operis, formas ipsas sponte sua non constare, sed ex materiæ facultate ui mouentis excudi. Illa autem opinio Pythagoræ & Platonis omnino explodenda uidetur, quæ numerum mathematicum in rebus primũ facit, & post eum reliquas naturas ordinatim collocat, sua cuique principia separatim assignans. hæc enim sententia primum cohærentiam uniuersæ naturæ funditus tollit, neque uult alicui quicquam esse cum altero commune, ut nihil cuiquam laborandum esse uideatur, utrum sint cætera, nec ne sint. deinde multa principia introducit, quæ sint paria, neque ad unum omnia principium referantur: male igitur uniuersum regi necesse est, cum multorum principatus perturbationem ordinis, & magnam confusionem semper habeat: & profectò nulla gubernandi ratio, cum regia potestate & dominatu cõparari potest. Itaque si nihil æque pulchrum atque perfectum, nihil tanto consilio dispositum aut administratum cogitari potest, quanto uniuersitas rerum, profectò unus est princeps, unumque principium mundi Deus optimus max. de cuius potentissimo imperio, & sapientissima administratione nihil attinet loqui, quando Aristoteles in illo libro aureolo, quem ad Alexandrum de mundo misit, tam luculentè, tam copiosè, támque diuinè tractauit hunc locum, ut nihil ab eloquentia uel summa uberius dici possit, aut magnificentius. Hæc quidem ex fontibus philosophorũ hausta delibatáq; sunt nobis, ad naturã & uim rerum diuinarũ explicandã. At tu maxime Princeps uniuersæ naturæ, & omnium rerum, quæcunque sensu atque intelligentia continen-

tur, optime creator & parens illustra mentem atque animum meũ radiis tuæ diuinitatis indiuiduè partitis, diuiduéque coniunctis, ut ultra cognitionem sensus & naturæ penetrans magnitudinem, atque admirabilitatem tuam, operúmque tuorum possim aliqua ex parte contueri, déque tuo numine sempiterno, atque ui & numero mentium beatarum ea deinceps commemorem, quæ tua sancta oracula nobis prodiderunt: quæ quidem certe tanto meliora, tantóque præstantiora sunt iis, quæ continentur hoc libro, quantum diuina humanis præstare necesse est.

FINIS.

ADIECIMVS CANDIDE LECTOR *(ne aliquot paginæ uacarent) eiuſdem authoris hymnos duos: reliquos, cumprimum in manus noſtras peruenerint, ſimul edituri.*

Hymnus in bonam Valetudinem.

Diua funeſtis inimica morbis,
Cui uigor mentis, ſolidumq́; robur,
Et ioci dulces, animiq́; ſemper
Gaudia cordi.
Te uoluptatis canimus parentem,
Candidam blandæ Veneris ſodalem,
Vnicum uitæ decus, & malorum
Dulce leuamen.
Quam colunt ſanctæ iuuenes ſenesq́;,
Quam ſibi cuncti cupiunt ſuiſque.
Nam ſimul cœtus hominum caducos
Alma reuiſis,
I licet morbi fugiunt proterui,
Occidit febris truculenta, dirus
Occidit pallor, fera mors profundo
Exulat Orco.
At domus florent pueris, ſenéſque
Induunt fortem uirides iuuentam,
Et Venus terras colit, & Lyæus
Et bonus Hymen.
O quies rerum, ô hominum benigna
Mater, ô cunctis ueneranda. nanque
Quid poteſt gratum ſine te, quid ulli

Dulce uideri!
Huc ades nostrum miserans laborem,
Siue te cœli tenet aula, siue
Insulis molles choreas beatis
Læta frequentas.
Huc ades tandem bona diua, & artus
Languidos aura refoue salubri,
Ne meam tabes edat immerentem
Atra iuuentam.

Hymnus in Dianam.

At te quis tacitam sinat
O castissima Cœlitum,
Cultrix ô Erymanthij
Cynthijq; recessus,

Te chori & citharæ iuuant,
Te iuuat strepitus canum
Audire, & celeres feras
Acri figere cornu.

At cum sol abit aureus
Tu perfusa liquentibus
Vndis Oceani uago
Lustras æthera curru,

Currum lucida sydera
Sectantur pede candido,
Lasciuas meditantia